Aleksander Tsederbaym

די געהיימניסע

פון

בערדיטשוב

איינע קאראקטער שילדערונג דער דארטיגען יודישען
[illegible] יונג, אלס מוסטער דער יודישען זיטטען.

פון

א. צעדערבוים

רעדאקטער דעם „המליץ" עט „קול מבשר"

LIBRARY of the [illegible]EL GROUP SHNORER ASS[illegible]

ווארשא

שנת תר"ל לפ"ק

Die Geheimnisse von Berdiczew

(Бердичевскія тайны)

WARSCHAU.

1870.

8/8157

818157

דיא געהיימניסע
פון
בערדיטשוב

איינע קאראקטער שילדערונג דער דארטיגען יודישען געמיינדע, אלס מוסטער דער יודישען זיטטען.

פון
א. צעדערבוים
רעדאקטער דעם המליץ אונ קול מבשר

LIBRARY of the SHNORER ASS'N

ווארשא

שנת תר״ל לפ״ק

Die Geheimnisse von Berdiczew
(Бердичевскія тайны)

WARSCHAU
1870.

MICROFORM

שנארער אסס'ן
ווינקעל גרופ
ביבליאטעק
LIBRARY of the VINKEL GROUP SHNORER ASS'N

אללגעמיינער איבערבליק

אזוי וויא דער הויפטצוועק פֿון אונזער רייזע איז , וויא מיר האָבען געזאָגט אין אונזערע בלעטטער , זיך זעלבסט אין אונזער לעזעפובליקום אַ בעססערן בעגריף צו מאַכען פֿון אללע יודישע פֿערהעלטניססע אין דיא געגענדען וואו זייא וואָהנען , אונ דיא פֿערשיעדענהייט דער זיטטען אונ דענקונגסאַרט אונזערער גלויבענסברידער , וויא אויך . זאָ וייט עס מעגליך איז , צו פֿאָרשטען דיא פֿערהעלטניס'ע וואס האבען בעווירקט דיא דאָזיגע פֿערשיעדענהייטען אונ קאראקטער-שילדערונגען ; דאריבער איז אונז אונמעגליך גרוזען אין אונזער קורצען בעריכֿט אים "קול מבשר" בעררימשוב אַקוראַט צו בעשרייבען . אין פֿאָרט-זעטצונגען וואָלט זיך עס צו לאַנג געשלעפּט אונ ערמידעט דען לעזער , ער וועט פֿערליערען דען פֿאָדים פֿון דער אויפֿפֿאַסונג אונ וועט צו לעצט פֿערגעססען וואס אנפֿאַנגס איז געשטאַנען , חוץ דעם וועלין אנדערע קורצערע בעריכֿטע פֿון אנדערע מקומות נאָך ווייטער אויפֿגעשאָבען ווערין אונ דאָרט וועלין אויך פֿאָרקוממען אינטערעסאַנטע זאַכֿען , מחייל וואס לײדען קיין פֿערצאָגערונג אונ דאַרפֿען באַלד אנגעהענגט ווערין , בעזאָנדערם דאָרט וואו עס האנדעלט זיך וויכֿטיגע פֿראַגען צו ערקלערען אונ געוויססע פֿעהלער צו פֿערבעססערן . אונ אזוי וויא בעררימשוב קענן מיט רעכֿט גענאַננט ווערין "ירושלים" פֿון דיא 3 גובערנים— וואָלהין , קיעוו , אונ פּאָדאָליען , אונ האט אַלס גרעסטע שטאָדט אין דער גאנצער געגענד , אונ מיט איהר גרויסען האנדעל , איהר איינפֿלוס אויסגעאיבט אויף יודען אונ יודענטהום אים זידוועסטליכֿען רוסלאנד ; איז וויכֿטיג זיא פֿון אללע זייטען צו ערפֿאָרשען , איהרע געשיכֿטע , איהרען האנדעל , איהרע פּארטהייען אונ איהרע מנהגים אונ פֿאָרהערשענדע געזינונגען , איהרע מעלות מיט איהרע חסרונות , אללעס אויף פֿאַקטען אונ אויף ציפֿפֿערן געגרינדעט . קיים וועלין מיר אונ אונזערע לעזער קלאָר ווערין אים בעררימשובער קאראקטער , וועט אונז שון דאס אלליין דיענען פֿאר אַ מוסטערבילד וואס שפּיגעלט זיך אָב אים קליינען אין דער גאנצער געגענד ארום , אזא אומפּארטהייאישע בעאורטהיילונג זענין מיר נאָר אים שטאנדע אין אַ בעזונדערע בראָשירע צו געבען , אונ דאס האט אונז פֿעראנלאַסט נאָך צו אונזערע רייזעשפּעזען דאס אָפּפֿער צו ברענגען אונזערן צוועק .

דיא אויפֿגאבע וואס מיר האבען זיך דאָ געשטעללט איז ניט אזוי לייכֿט , מיר וויסען עס אליין , איבערהויפּט וייל עס פֿעהלען דאָצו געוויסע געשיכֿטליכֿע קוועללען , אונ וויא אזוי בעררימשוב האט זיך אויסגעבילדעט צו ווערין אַזא גרויסע איינוואָנער פֿלוסרייכֿע יודישע שטאט ; עס געפֿינען זיך זאָגאר אין דיא שטעדטישע ארכֿיווען , אין דער דאָרטיגען קאטוילישען קירכֿע , ב זעהר שוואַכֿע אנצייגען דאריבער , מיר האבען דאָרט אומזיסט געזוכֿט . מעהר וואונדער אין אַזאַ גרויסער יודישער שטאדט זאלל זיך ניט געפֿינען קיין אַלטער פינקס פֿון אַ חברה , עפּיס פרטים אויף געביידען , אלטע כתבים , ובפרט אז בעררימשוב איז נאר ניט אזוי אַלט ; דיא יעצטיגע בעפֿעלקערונג חוץ וואס זיא וייסט נישט אונ איז ניט אויף דער אַרט אויסגעבילדעט צו פֿיהלען דיא וויכֿטיגקייט נאָכֿצופֿאָרשען פֿערגאנגענע אַלטע מעשות אונ דיא ענטוויקעלונג פֿ זייער פֿאָטערשטאָדט ;

Дозволено Цензурою
Варшава 16 Декабря 1869 года.

Въ Типографіи И. Гольдмана.

דיַץ דעם איז דאָרט אין אָנגעלויפענער אָרט און געטהיילט אין בעזונדערע קווארטעל
און גאַסען כמעט וויא בעזונדערע קאַסטען, דיי רויסע זענין פעריאָנט אין זייערע
פערוויקעלטע געשעפטע, דיא מיטטעל-קלאססע, ווער שטועסט דיא אָרמע האט מיט זיך
צו טהון פון דעם ווינד ברויד ארויס צו ברענגען, אזוי אז קיינער דענקט נישט און עס
איז אויך שווער איינעם איבער-בליק זיך צו מאַכען איבער דען גאַנג פון דער שטאָדט-
מאַשין מיט איהרע רעדער און טריעבע, עס איז דאַהער קיין וואונדער נישט אז דיא
אַללע בעריכטע וואס מיר האבען ביז נון געלייענט אין פערשיעדענע צייטונגען און אויפ-
געטמסען אין אתזערע בלעטער זענין נאך אונזערע יעציגען איבערצייגונג זעהר אָבער-
פלעכליך, איינזייטיג און מאַנגעלהאַפט. אם מייסטען האבען געשריבען איבער בערדיטשוב,
זאָ פיל אונז איז בעקאנט, היימישע שרייבוילטיגע קאָררעספאָרענטען, וואס האבען
זיך בייא געוויסע געלעגענהייטען געפיהלט הינגעריססען צו שילדערן זייער געמיינדע צו
לויבען אָדער צו שלעכטען נאך זייער אייגענען אנזיכט; ווידער קריסטען אָדער דורכ-
רייזענדע ווייזען אונ-
[illegible]ענדע יודען וואס האבען דאָרט געוויילט אַ קורצע צייט און האבען זיך בעוועגט
[illegible] איינ[illegible] געוויסען קרייז וואס האט אויף זייא איינפלוס אויסגעאיבט. הויפט זעכליך
[illegible] בעסערקען איז דארום שווערער בערדיטשובער גייסט און קאראקטער אויפ-
[illegible], ווייל עס איז שווער צו קוממען אויף נאַטורליכע אָדער אנדערע אורזאַכען
וואס האבען זהער געצויגען צוא מאַססע מענשען, בעזאָנדערס יודען, און האבען זיא
דענ[illegible] אין פריהערן צייטען פאר זעהר א ווילטיגען האנדעלס פלאַטץ, אלס מיטטעל-
[illegible] פון דיא אומליגענדע גובערניס און נאָך ווייטער אים אינלאנד און אויסלאנד. דאָס
[illegible] נאָנט אַ רעטהעניש, בערדיטשוב איז נישט קיין פאָרטאָוואָי שטאדט בייא א
[illegible], אָדער זאלל שטעהען בייא א שיפבארען פלוס, וואס תבואות און געהילץ
[illegible] פאר א ווילטיגען האנדעלס-פלאַטץ, אָדער פאר א פאבריק אָרט; זיא שטעהט
[illegible] און איז קיין מאל נישט געשטאַנען בייא א גרעניץ, זיא איז ניע געוועזען א
גובערנסקי שטאט, אָיעזדני איז זיא ערשט נייט לאנג געוואָרין, ביז דאַהין איז זיא
נאר געוועזען א מעסטעטשקע; זיא איז אויך ניע געוועזען א ווילטיגע פעסטונג אָדער
מיליטערס-שטאדט אָדער זיא זאלל גראָר האבען ווענינגסטענס נאָהנט מינעראל קוועללען
[illegible]-בערג-ווערקע, נאַפט, אָדי״ג, בעזאָנדערע פאָרטהיילע האט זיא נישט געהאט. דא-
[illegible] זיא אויך נישט קיין אייגענטהימליכען קאראַקטער פון דיא אַללע שטערט
[illegible] נישט פאָרצוגסווייזע דער תבואה און האָלץ האנדעל אָדער פאבריק וועג-
[illegible] אין האַפען שטערט; עס זענין נייט דא לויטער האָראָמאַיעס, ארוואָקאַטען אָדער
[illegible] בייא טשינאָווניקס וויא אין גובערנסקי שטערט; עס זענין נייט פאָרהערשענד
פאָרטאָטשיקעס וויא אין מיליטערס שטערט און פעסטונגען, דאָך הערשט אַ שפעקולאַציאָנס
גייסט אין אַללגעמיינען און דיא איינוואָהנער ווארפען זיך צו אַללעמין וויא עס לאָזט זיך
א רובל פערדינען, כען האנדעלט מיט אַללער האנד סחורות, אויך פראָדוקטע, בעזאָנדערס
געלד אָפעראַציעס און שטאַנטים מיט פוטעלייט. דיעזער שפּעקולאַציאָנס-גייסט וואס האט
זיך דאָרט אויסגעבילדעט האט נייט געקענט זיך איינשליסען אין דער היים און ווארטען
ביז אַנדערע וועלין כווען קוממען איהם שפע געבין, ניין, ער האט געמוזט אויסברייטען
זיינע טהעטיגקייט און ערקינסטלין דאס וואס אַנדערע האבען פון דער נאַטור אָדער
[illegible] געאָגראַפישער לאַגע. דיא דאָרטיגע עשירים זענין מייסטענס ערשט דאָרט געוואַקסען
[illegible] דאס גליק. דאס האט וואהר-

שיינליך פערלאָקט אין פריהערע צייטען פילע פרעמדע סטעללאָזע פיזיגע מענשען פון
פערשידענע געגענדין צו פריווען זייער הצלחה אין אזוי האט זיך דארט אויסגעבילדעט
אין אייגענטהימליכער קאראַקטער מעהר יודיש, ווייל יודען זענין דאָרט אללעס אי
אללעס, און דיא איבעריגע מאַססע, דיא קריסטליכע [illegible] וואס זענין זעהר וועניג
און אונבעדייטענד האבען אויף זייא קיינען איינפלוס אויסאיבען קענין; מיט דעם
פריץ זענין זייא נאר געקוממען אין געשעפטס בעריהרונג, נייט אין קיין געזעללשאַפטליכע
פערהעלטניססע, דער שליאַכטשיץ, ווער שטאָט דער יאַשניע וויעלמאָזשני איז צו שטאָלץ
געוועזען מיט דעם יודען אין פריינדשאַפטליכער פערבינדונג צו טרעטען, לויט פהיזישע
אללגעמיינע נאַטורגעזעטצע פון דער אנציהונגסקראַפט איז קיין וואונדער נייט אז דיא
גרויסע צוזאַמען געדרענגטע מאַססע אויף איין אָרט האט צו געצויגען דיא אַללע קליי-
נערע טקומות, בערדיטשוב פאר א מוסטערבילד צו האלטען, עס איז דאהער קיין חידוש
נייט וואָס אין יודישקייט און לעבענסווייזע האט בערדיטשוב פאר אַללע געגענדען ארום
גיגאָלטען פאר איין אויטאָריטעט, עס קענן זעהר זיין אז דער חסידיזמוס האט דאריבער
אזוי איבערהאַנד גענוממען אין דיא זידוועסטליכע גובערניס, ווייל בערדיטשוב האט
איהם אנגענוממען, בעזאָנדערס זייט דעם זיא האט געהאט איהר אייגענען געהייליגטען
צדיק רבי לוי יצחק זצ״ל (בעקאנט אונטער דען נאמען „דער קדושה לוי״, נאָך זיין בייא
חסידים פערעהרט כמו) .

מיר ווילען זיך קיינעם וועגם ריהמען אז עס איז אונז געלונגען אללעם צו ענט-
דעקען אין דיא צוזייא וואָכען וואס מיר האָבען דאָרט צוגעבראַכט, וויא פליסיג מיר
האבען פערפאָלגט אונזער ציל אללעס גענויא צו ערפאָרשען און האבען נייט טפיח דיעה
געוועזען איין אויגענבליק פון אונזער צוועק, וויא עס וועלין ערות זאגען אַללע דאָרטיגע
איינוואָהנער. מיר וויסען אליין אז הרשים געגינען נייט גרינדליך אללעס דורכצוזוכען,
אזוי פיל קענין מיר מיט בעשטימטהייט זאגען אז ווערלוג דער קירצען צייט פון אונזער
אויפענטהאַלט האבען מיר געגוג פערשידענע נאָטיטצען געזאַממעלט ווענינסטענס איין
פיעלזייטיגען בעגריף זיך צו מאַכען פון דער לאַגע דער יודען אין בערדיטשוב. דאַבייא
שטיילען מיר זיך אז עס וועט אונז געלינגען איין אונפאַרטהייאישעס אורטהייל צו געבען,
ווייל מיר האבען זיך נייט בעוועגט נור אין איינען געוויססען קרייז און האבען זיך נייט
געלאזט פערפיהרען פון אירגענד איינען פארטהייגייסט, ניין, מיר האבען פערקעהרט
מיט אללע קלאַססען, פון דיא גרעססטע ביז דעם אָרעמסטען, פון דיא פייערדיגסטע
[illegible], ביז צו דיא העכסטע פריגייסטער, מיר האבען אויסגעהערט אויפמערקזאם
פערשידענע מיינונגען, זיך אונטערגעהערט מאַנכמאָל נייע געשפרעכע פון דער פאָלקס-
קלאַססע, נעגאַנגען אין אללע הינטערגעסליך, אָפט אליין באַנאַכט, קיינער האט אונז
נייט געטערקט, צו זעהן און צו הערין וואס אונז האט געטויגט; מיר האבען בעזוכט
אללע אנשטאַלטען, סינאַגאָגען, בתי מדרשים, פילע קלויזען. האבען געזאַממעלט
[illegible] לעבענסשאַפטס-בעריכטע, שטאַטיסטישע ציפפערן, און פון דעם אַללעם האבען מיר זיך
צוזאַממען-געשטעלט א זעלבסטשטענדיגע מיינונג. עס קענן זעהר זיין אז אונזער אורטהייל
וועט נייט געפעללען אָדער גאר פערדריסען איינצעלנע מענשען וואס וועלין געפינען אין
דער בראָשירע עטוואס געגען זיירע געדאַנקען און וויא דער שטייגער איז בייא יודען
וועלין זייא אויסטראַכטען אז מיר זענין איבערגעקויפט, אָדער האבען זיך געלאזט בע-
שטעכען מיט שוהד דברים; נאר חוץ דעם וואס מיר האָפפען אז דיא וועלט קענן אונז
שוין .

שון און האבען נענג בעוויזע נעהאט פון אונזערער אונבעשטעלליכקייט און אויפריכטיג-
קייט, וועט יעדער עהרליכע אויפמערקזאמע לעזער דייטליך ארויסזעהן אז מיר שוינען
ניט קיין איינציגע פארטהייא און דאס איז דער בעסטע בעוויז פון אונזער אונפארטהיי-
ליכקייט, ובפרט אז מיר וועלן אונזערע בעהויפטונגען מייסטענטהיילס לאָגיש מיט פאַק-
טען און ציפערן בעוויזען. עס קענן פיליכט מעגליך זיין אז אין איינצעלנע פעללע
זאָללען מיר בויען אויף א פאלשען גרונד, וייל דיא ערהאלטענע נאָטיצען איבער דעם פרט
וועלין נראד מאנגעלהאפט זיין; עס קענן אויך זיין אז אונזערע שליסע זאללען צופאָל ניט
ריכטיג זיין; דארויף זענין מיר נאר מענש, שגיאות מי יבין. דער בעסטע בעוויז פון
אונזער אונפארטהייליכקייט וועט זיין, אז מיר וועלן צו יעדער צייט אויפנעהמען פאקטיש
בעגרינדעטע ווידערלעגונגען און בעמערקונגען אין אונזערע בלעטטער און אויף וואהר-
הייטען וועלין מיר געווים מודה זיין. נאטירליך וועלין מיר זיך ניט איינלאָזען אין פוסטע
פאָלעמיקען פון פארטהייאישער אינטריגאנטען און זענין בייא זיך אזוי פעסט אז
עס וועט אונז גיט אָרין אונעהרליכע אנפעללע, זידעלייא אין צייטונגען, אין בראָ-
שירען, זאָגאר פאלשע דאָנאָסין. דאס וויסען שוין אונזערע געגנער אז דערארטיגע
וואפפען טרעפען אונז נישט, מיר זענין שטארק געפאנצערט, און מיט איין איבער-
געטריבענען פעלץ סטראשיט מען אונז געווים ניט. נאך דיא פאראויסגעשיקטע ווערטער
וועלען מיר אָנהייבען בעשרייבען בערדיטשוב און קאלטבליטיג ווייא א טרייער
פריינר אויפמערקזאם מאכען אויף אללע גוטע און פעהלערהאפטע זייטען און פראָפאָ-
נירען, נאך אונזער קורצען פערשטאנד, מיטעל צום אויסגלייכען, צו פערבעסערן
וואס שעדליך איז פאר דער געמיינדע און פאר דעם כלל ישראל.

די לאגע פון בערדיטשוב

בערדיטשוב ליגט אין איין עבענע (גלייכען פלאץ) עטוואס העכער פון דעם ניט
בעדייטענדען טייך „גנילאָפיאט" וועלכער טהיילט דיא שטאדט אין צווייא ניט גלייכע
טהיילע. אויך אָן דעם פלאן פון דער שטאדט ערקענט מען אז איהרעם ערשטען גרינ-
דער האט זיך גאר ניט געחלומט אז דא וועט אמאָל זיין אזא בעדייטענדער פלאטץ
מיט אזא שטארקער בעפעלקערונג, און אויך שפעטער אז זיא איז געוואכסען האט
קיינער ניט געקוקט אויף א געוויסע סימעטריע. דער עלטעסטע טהייל איז דיא זאָ-
גענאננטע אלטע שטאדט, אין איהר איז שוין צום רעגעלמעסיגסטען דיא הויפטשטראסע
ווייא דיא גבירישע קאמעניצעס שטעהן, אויך נאר איין רייהע עטליכע דרייא שטעקנע
הייזער נעבען דעם קארמעליטען קלויסטער און וואס נאר ניט קיין אלטע; אין דעם
שטאדטטהייל זענין דיא הויפטגעשעפטען און מאגאזינס, בודען מיט אללער האנד וואַ-
רען דיכט איינס נעבען דעם אנדערן. אויף דיא נאנקעס איז דיא דאָרטיגע בערזע.
אונטער דער הויפטגאס געפינט מען אין דיא נאָך ווייניגער פלאנמעסיג אנגעלעגטע
הינטערגאססען און געסליך, שיינע ציגעלהייזער, ווייטער איז א שרעק צו קוקען אויף
דיא עלענדע ענגע קרומע שמאָלע שטעגליך וואס פיהרען אין דיא הערומליגענדע זאָ-
גענאננטע „פוטטקיס, קיצינייווקע וכרומה", ווייא עס שיינט איז דאָרט בעשטימט געוואָ-
רין מששת ימי בראשית עס זאָלל זיין א שטאדט, און דעם עולם'ס ווערטיל גילט דאָ
פאר איין אמת אז אָדם הראשון האט דאָ בעצייכענט אויף א גרויסער כרך, א סימן דיא
בלאָטע איז נאך פון דעם ערשטען שבת אָן ניט אויסגעטריקענט און נאך דעם ריח
קענן מען ערקעננען אז דאָ איז נאָך אָדם הראשון געוועזען איידער ער האט פערזוכט
פון דעם עץ הדעת. פאסט דורכגעהענדיג עלענדע הילצערנע געבויטע הייזליך, ווייניגע
שטעקיגע, אָהן א פלאן אָהן א סימעטריע, דארונטער זעהר פילע בויפעלליגע, דאָך
זענין זייא בעוואָהנט. פון דער אנדערע זייט אויך פיהרען הילצערנע בריקען צו דעם
זאָגענאננטען טהייל „אונטער דער גרעבליע" אויך פילל מערסטענטהיילס מיט אָנ-
געוואָרפענע הייזער און הייזליך. מעהר אָרדנונג בעמערקט מען שוין אין דער זאָגענאנ-
טען נייען שטאדט, מאלינאווקער גאס, אם שענסטען איז דיא ווילסקי גאס, דאָרט
זענין דאָ זייער שיינע בעקוועהמע הייזער מיט גערטען פון קריסטען אויך יודען. נאָר
אפילו אין דיא נייע עלענטע גאסען האט נאר א פנים דיא פראָנטאָווע גאס, אונטער
איהר וואַזער פלאנלאָזע הילצערנע הייזלין, דורך דער שרעקליכען ענגשאפט אין דיא
שמאָלע הינטערגעסליך, בעזאָנדערס פון דער אלטער שטאדט, דורך דיא פאָרם דער
הייזליך וואס ווערין נאר בעטראכט אבי מעהר קושיות צו מאכען, און דורך דער
פורכטבארער צוזאמען געדריקטען מענגע דער איינוואָהנער, איניגע טאָג פאָלק אין איין
קליין שטיבעל און דאָרט איז דאך קען פאר אללע פאמיליען, איז קיין חידוש ניט
וואס דאָרט ברעכען אללע מאָל אויס שרעקליכע שריפות און אין א פאאר שעה ווערין
אויסגעלאשט גאנצע הונדערט הייזליך ווייא היפקע פון א פונק.. נאר מאָרגען זעהט
זיך שוין ווער בוימייסטער פון דעם איש חסיד אין דיא זמירות און אבער נאכט וואקסען

ווידער

וידער ארויס וויא פון דער ערד אקוראט אזעלכע הייזליך נאר דיא בויפעליגע מוזען זיין אנגעשמירט מיט סאלאמאנדרא בלוט, זייא בלייבען דיא זעלבע אויס דער פלאם. מהייל זענען טאקי אפּסעקורירט (זאסטראחווים) פאר פייער, נאר וויפיל ווערין בדלות און דאס פאלט ווידער אויף דיא נגידים, וואונדערט אונז פאר וואס דיא, צוזאכמען מיט דער שטערטישען פערוואלטונג, זעהן נישט וועניגסטענס נאך א שריפה אביסיל גרוימער און רעגילמעסיגער צו מאכען דיא גאססען און אויסבויען זאלל מען בעססער אויף דער נייען שטאדט. דער מיט וואלטען זיא דעם גמיינעם עולם אין פילער בעציהונג אמת גערואלפען; זייא וואלטען ניקענט געניסען פרייערע און ריינערע לופט, איינס פון דיא גיטהוועטריגסטען לעבענסבעדירפניססע דעם מענשען; מען וואלט בייא זייא אויפגעוועקט דען זינן פאר ריינליכקייט וואס מונטערט אויף דען גייסט; זייא העטטען געקריגען געפיהל פאר עכט יודישע צניעות און אנשטאנד און פערשטאנגען וויא דאס וואס עטליכע פאר פאלק לעבען צוזאמען אין איין שטוב אין איינעם מיט דיא קינדער, פערדערבט מען דערמיט זייערע זיטטען פון קינדווייס אן. עס איז ווירקליך מערקווירדיג — יודען וואס זייער רעליגיע פאדערט פון זייא דורכאויס ריינליכקייט (נקיות) און אונטער דיא מדרגות (שטופען) דורך וועלכע מען קענן קוממען צו רוח הקדש רעכענט דיא משנה, נקיות און טהרות; דער יוד דארף זיך וואשען ביים אויפשטעהן, נאך נאטור בעדירפניססע, צו יעדען עססען, חסידים זענען נאך שטארק מקפיד אויף מים אחרונים און מקוה טעגליך, פרויען מוזען זיך אויך טובל זיין; צום סוף איז מען מטהר אויפמערקזאם אויף דער קווארט זיא זאלל חלילה ניט האבען א שפעלטיל, און א וויכטיגע ערפינדונג איז שטארק אנגענוממען אונטער פרוממע — א קווארט מיט צווייא אויהרען, דאס אומריינע וואסער זאלל חלילה ניט טמא מאכען דיא האנד; און א האנדטוך איז שווארץ וויא א רערנע אז עס איז פשוט נמאס אנצוקוקען, מכל שכן אין דער האנד צו נעהמען, דערמיט ווישט מען זיך אב מיט נעוואשען פערשמירטע הענד צו עססען, יעדער היט אב באלד פון בעטט אויפשטעהענדיג ניט צו געהן ד' אמות בלא נטילת ידים און וועט זיך זעקס מאל געהיפט אבשווענקען דיא נעגעל, דעם רוח רעה אבצושוועגקען, קוקט איך אבער נאר גוט צו וענן דיא הענד, ווער שמועסט דאס פנים, דער האלז אזוי דיק פערפאלצעוועט; אן יוד טאר נישט דאווינען ניט א ברכה מאכען אין איין אומריין ארט וויא ווייט דאס אויג זעהט, ער טאר נאר ניט רענקען אן גאטטס נאמען במקומות המטונפות, זאגט אליין ווא איז נאך אזוי אומריין ווא שטינקט מעהר וויא אין א יודישע שטוב, און עס זאלל זייא צו קיין גנאי ניט זיין אין דיא קלויזען און צרום זייא. אין דער מקוה וועט מען קוקען עס זאללען נאר ניט וועניגער זיין וויא פערציג סאה, עס זאלל ניט ארום שווימען קיין זאך וואס קענן מאכען א חציצה, נאר דאס וואכמער מעג זיין וויא פאמיעס און שכינקען איין אויר פון דעם געוויססען סוד פון מקוה. אזוי ווערד פון דיא טהייערע ריינליכקייטס פארשריפטען בלויס פארמען גאט צו נארען און דער פאר נאך צו ערווארטען עשירות אויף דער וועלט און איין גרויסען חלק עולם הבא. מיר צווייפלין זעהר אויב מיט צוא וואשען וועט מען זייא צולאזען צום לויתן. צום אומגליק איז בייא פרוממע איין עבירה אריין צו קוקען אין א שפיגעל, פערקעהרט יודען און יודענים וואלט מען געדארפט מאכען פאר א מצוה טעגליך זיך אנצושפיגלין, פיליכט וואלטען זייא דאך געזעהן אז נאך דעם פליכקין אין מקוה און זיבענצעהן מאל אין טאג וואשען, זעהן זייא אויס וויא דיא רוחות, און דאס איז ערשט דער רוח רעה וואס איז אזוי גיפעהרליך,

ווארין

וארין ריינליכקייט ניט צו געהן, דורך אונרייבליכ[illegible] און ציעהט זיך צו אללע קרענק, דאס זעלבע איז מיט דיא האאר קעמען, [illegible] זיך אנגיטשעפט אן א ווארט אין רש"י בייא יוסף (ווערין דיא קוועללע אין תלמוד און מדרשים וויסען נאר יחידי סגולה) „מסלסל בשערו" איז דאפון געווארין א מצוה צו פערוואהרלויזען דעם קאפף מיט דער בארד מען זאלל פארקראצען ווערין און קאלטינים זאללען וואקסען; פון איין פרייטאג צום אנדערן צוואגט מען זיך מיט לאקשען יאך און דער מיט איז מען יוצא לכבוד שבת. דאס אללעס העננט אב איינס פון אנדערן, פריוט נאר זארגט פאר דעם נימיינען מאנן ער זאלל בעקוועהמער וואהגען, וועט איהר זעהן וויא ער וועט שוין אויפמערקזאם ווערין דיא דירה ריין צו האלטען, זיך אררענטליך אבצוואשען, צו פארקעסמען; ער וועט שוין אכטונג געבין אויף דעם העמד, אויף דעם טלית קטן, אויף דיא פלירען, אויף דיא זאקען, אויף דעם בעטטגיוואנד, זייא זאללען ניט קויטיג זיין, אויף דעם אייבערשטען מלבוש עס זאלל ניט זיין פערפאלציווים און לויטער פלעקען, בעססער א גאנצע רימענע קאפאטע וויא א צעפאללינע זיידינע וואס דיא וואטען קוקען ארויס. מיר זאגען איך ניט צו אז דאס וועט אללע פיהרן לידי רוח הקודש; דאס איז אבער בעשטימט אז עס וועט פארפיינערן זיירע און זיירע קינדערס זיטטען. און וועט אריין ברענגען אונטער זייא א געוויססען גראד ציוויליזאציע, זייא וועלין איך אנדער פנים האבען און דאס וועט זיין פאר זייא דיא פרי פון עץ הדעה צו וויסען וואס זייא פעהלט, דער גייסט וועט אין זייא ערוואכען, זייא וועלין געזונדער און לעבידיגער, ריהרידיגער זיין, און וועלין פון קריסטען פון וועלכע זייא לעבין מיטטענס אנדערש בעטראכטעט און בעהאנדעלט ווערין.

אין בערדיטשוב זענין יעצט דא 1458 הייזער, היינו יודישע 968, דערפון 102 שטיינערנע, און 866 הילצערנע; דאגעגען קריסטליכע נאר 490, שטיינערנע 20, און 470 הילצערנע.

דיא געשיכטע פון בערדיטשוב

מיר האבען שוין געזאגט אויבען אז עס איז שווער אדער גאר אוממעגליך ארויס צו פינדען ווען בערדיטשוב איז געבויט געווארין און וויא אזוי דא איז אזוי געוואכסען. מיר אנטנעהמין דאס וועניגע וואס מיר געפיננען אין דער אין וארשא 1860 ערשינענער „Encyklopedyja powszechna" וואס דיא ארויס געבער האבין זיך געטוג מיה גינעבין קוועללין צו געפיננען, און וויא דער יעציגער נאסטאיאטעל (גייסטליכע) אין דעם בערדיטשובער קארמעליטין קלויסטער האט אונז ערצעהלט, אז מיט שווערער מיה האבין זייא געפוננען דיא נאכריכטען אין דער קלויסטער ארכיווע. פון דארט זעהט מען נאר ארויס אז דער דאזיגער קלויסטער איז געבויט געווארין אים 1626 טען יאהר. אים יאהרע 1647 (ת"ח) האט באגדאן חמעלניצקי חרוב גימאכט בערדיטשוב. צו דער צייט איז גיוועזען דער [illegible]יץ פון בערדיטשוב Janusz z Łohoiska Tyszkiewycz, פון איהם איז זיא איבער גינאנגען צו ראדזשיווילאוו, ביז איצט קעהר זיא צום קשיאנזשע ראדזשיווילאוו, נאר אזוי וויא שיינט און וויא מען איבעראלל רעדעט, וועט בערדיטשוב אין קורצעם פארקויפט ווערין, אדער דיא קרוין וועט עס איבער נעהמי

און

און עס וועט ווערין אַ קאַטעראַליש גוט וואס דיא דאָרטיגע איינוואָהנער ווינשען זעהר, ערשטענס וועלין אוועק פֿאַללען דיא פריצישע נתינות, צווייטענס קאָנן דיא רעגירונג פֿאַרבעסערן דען בעשטאנד. פֿון שוין לאנג נאָך אַבּ פֿאָריגען יאהר הונדערט איז בערדיטשוב צו גיטהיילט גיוואָרן צו וואָלהינער גובערניע און איז גיוועזין אַ מיעסטעטשקע, ערשט 1844 איז זיא איבער גיגאנגען צו קיעווער גובערניע, און 1846 איז זיא גיוואָרין איין אָיעזדנע שטאדט (גאָראָד). לויט דער ענציקלאָפּעדיע זאָללען זיך דאָרט געפֿינען 40200 זעעלען (דאס הייסט אים יאהרע 1860) אונטער זייא 16864 יודישע זכרים און 18840 יודישע נקבות. דיא דאָרטיגע גיניטע מענשין זאָגען עס געפֿינט זיך ביז 56000 זעעלען, היינו 50000 יודען און 6000 קריסטען; עס קאָנן זעהר זיין, דיא ענציקלאָפּעדיע האט געווים גינוממען אירהע נאָטיצען פֿון דער דומע און דער פּאָליציע, וואס קעננין נאָר וויססען פֿון היימישע פֿערשריבינע און פּרעמרע מיט גימעלדיטע פּאַספּאָרטין. דאָרט זיטצען אָבער בעשטענדיג אַ מאססע פּרעמרע גאר אָן דאָקומענטע און ניט גימעלדיט. עס איז געווים אין וויססענשאַפֿטליכער און פּאָליטי שעקאָנאָמישער בעציהונג זעהר וויכטיג גענויא צו וויססען דיא צאהל פֿון דיא איינוואָהנער מיט זייערע בעשעפֿטיגונגען, בעזאָנדערס אין יעדער גרויסען האנדעלסשטאָדט. בייא יודען איז דאס אבער אונמעגליך צו דערגיין. דיא הויפט אורזאַך דאפֿון איז, דיא שוועריקייטען וואס דיא זשטשיקים מאַכען אידער זיא גיבען איינעם אַ פּאס און ניט איטליכער איז אים שטאנד דעם בייזען האלו און דען בייטעל פֿון דיא זשטשיקים מיט דיא סטאַריסטים צו נאַסיטשען. וויפֿיל קאָסט נעביך 5 מאָל אזוי פֿיל וויא דער קאָיסער פֿאָדערט פֿון איהם, נאר פֿאַר אבטשעפּין, קיין בילעט קריגט ער. פֿאָרט נישט און ניערדאים וואקסט אויף איהם. דורך דעם גיוואָהנט זיך דער יוד צו לעבין צעהנדלינג יאָהרען אין דער פּרעמד אָהן אַ שום דאָקומענט, ער שרעקט זיך טאַקי תחילת פֿאַר דער שיין, פֿאַר אַ רויטהען קאָלנר, ביז ער געפֿינט שוין מיטטעל און לערינט זיך אויס דעם אפילו דאס. מיל צו פֿערמאַכען. אזוי 'האט ער קינדער און פֿערנאַכלעסיגט זייא צו פֿערשרייבין, בלייבען זייא בראָדיאגים. ער פֿערלאָזט זיך אויף נסים און ליידט שפּעטיר. דאס וועט אָבער אזוי לאנג דוירען ביז דיא רעגירונג וועט מאַכען אַ נייע אָרדנונג אים פּאס וועזין, וויא עס ווירד יעצט נאָכגיקלערט אין אַ בעזונדערע קאָמיסיע. קיים וועט יעדער קענין בעלייגין אין דעם אָרט וואו ער זיצט זיין קליינע אבגאבע און בעקוממען זיין אויפֿענטהאלטס-קארטע, וועט געווים יעדער יוד דאס לעצטע אוועק געבין אַ דאָקומענט צו האָבין; דעמאָלט וועט מען האָבין גנויא סטאַטישטישע נאָטיצען.

אַלטע יודען ערציילין וואס זייא האָבען גיהערט פֿאָלקסזאגען פֿון זיירע עלטערן אז פֿאַר אַ יאָהר 400 איז אויף דעם אָרט (וואו בערדיטשוב שטייט יעצט) געקוממען אַ גזלן וואס האט גיהייסין „בערדיטש" און האָט זיך דאָרט גימאַכט אַ חוטער (אָרט פֿולוואָרעק) וואו דיא אלטע שטאדט שטייט, צו איהם האבען זיך קאָמפּאַנירט קארמעליטער גייסטליכע, האָט ער זייא אויסגיבויט אַ קלויסטער, דאס איז דער קאַרמעליטען קלויסטער וואס עקסיסטירט ביז היינט, אַ שאָנע גרויסע קירכע אין צוויא אבטהיילונגען אויבען און אונטען, וואס איז וואהרשיינליך שפּעטיר אויסגיבויט גיוואָרין און דאבייא אַ גרויס גיביידע פֿאַר קאַרמעליטען מאָנאַכען. בערדיטש זאָלל ליגען אין דעם קלויסטער אין אַ העהל. ניט ווייט פֿון בערדיטשוב זאָלל גיוועזין זיין אַ שטאָרט „ביסטריק" וואס איז חרוב גיוואָרין אין חמעלניצקים צייטען, עס געפֿינט זיך נאָך דאָרט גרויסע קעללערס און אין וואַלד איז דאָ אַ בית הקברות. דאס אללעם האָט פֿריהר גיהערט צו בילועפּיליע, דער

נאָך

נאָך האט דער פריץ גיגעבין ביסטריק מיט דער געגענד נין זיין טאָכטער מיט דעם קשיצנושע ראַדזשיווילאָוו. אין דעם ספר „יון מצולה" שטייט אז דער פֿירשט ראַדזשיוויל האט געשיקט מיליטער צו שיטצען דיא שטאדט בערדיטשוב, וואָרין דיא גלחים האָבין עס פֿאַר אַ שטאדט גימאַכט, דאמאלס האט דער פריץ גילאָזט מאַכין דיא פעסטונג ארום דער קירכע, אַלטע פֿעסטוננסמווירען פֿון ציגעל זעהט מאן נאָך איצט פֿון דער גרעבליע קסמענדיג, פֿאַר הונדערט יאהר זענין נאָך אונטער דער גרעבליע קיין הייזער ניט גיוועזין, און דאָ וואו איצט שטייט פּעכטענהאָלץ'ס הויז, אויף דער גרעניץ פֿון דער אלטען און נייען שטאדט איז גיוועזין עק שטאדט, דאס אלטע יודישע בית עולם איז גיוועזין אויסער דער שטאדט.

פֿון אללע פֿאָלקסזאגין וואס מיר האָבין גיזאממעלט פֿון יודען און פֿון קריסטען קאָנען מיר אז בערדיטשוב האט תחילת אָנגיהויבען קריגען אַ בעדייטונג טאַקי איבער דעם קלויסטער, ווייל דאָרט איז גיוואָרין אַ וואהלפֿאַרטס אָרט צו דיא הייליגע וואס ליגען אין דיא פּטשעשערים. נאָך עד היום גייט מאן אהין מהפלל זיין אויף דיא קברים. בייא אונזער ארויס פֿאָהרין פֿון בערדיטשוב קיין זיטאָמיר דעם פֿיהרצענטהען אויגוסט האָבין מיר באגעגינט עטליכע מייל ווייט פֿון דער שטאדט איינס נאָך דאס אנדערע קאָמפּאניעס און פּאָרליך מעהרסטינטהיילס קאַטוילישע נקבות, אלטע, מיטעלע, און יונגע, זאָגאר מיידליך און יונגע קינדר פֿון אללע דערפֿער ארום, געהן צו פֿוס נאַ באָגנאָמאָליע. מיר האָבין אפֿילו בייא דער גילעגענהייט גידענקט, וויא דער מענש איז גיוואָהנט צו בעמערקן אַבערגלויבישע זאַכין וואס מאן זעהט בייא אנדערע און זיין אייגענעם נישט. אז למשל קריסטען באגעגנין טשאָטים חסידים לויפֿען צום רבין, הייסט עס יודען זענין פֿאנאטיקער, און זייער פֿאָלק איז עולה רגל צו דיא אַלטע קברים פֿון זייערע הייליגע איז נאָר נישט קשה. אויף יודען זאָגט מען, ליידיג-גייהערס, און דיא בויערן מיט ווייבער און קינדר וואס ווארפֿין אוועק דאס פֿעלד מיט דער לאנדווירטהשאַפֿט אין דער בעסטער צייט און וואנדערן דווקא צו פֿוס חדשים לאנג איז פֿיין און וואָיל. תאָמער דער חסיד קאָנן נאָך זאָגין אַ תירוץ, וועניגסטענס פֿאַר דיא וואס זענין ניט קלאָר אינ'ם עסק, ער פֿאָהרט צו אַ לעבידיגען גוטען יודען איהם שואל בעצה זיין אויף זיינע עסקים. מאָהלט אייך מיר וויסען דעם סוד אז ניט דאס איז דער עיקר נאָר צו שלינגען נסים און פֿארטרינקען בראָנפֿין, פֿארבייסין מיט שריים. פֿאָרצייטענס ווען דער אבערגלויבען האט אללגעמיינער גיהערשט און דיא פריצים איז זעהר גוט גיוועזין, פֿלעגין דיא גראָסטע אהין פֿאָהרין אויף דיא קברים בעטין. וויא דער קאַטוילישע גייסטליכע האט אונז ערציילט פֿלעגט מאן אונטען ארום דער קירכע בויען שאָפּים, דאָרט פֿלעגין דיא פּילגער איינשטיין, מאן זעהט נאָך איצט שפּאָרין פֿון דיא שאָפּים, וואהרשיינליך האט זיך מיט דעם בענוצט אי דער פריץ פֿון שטאדט אי דיא גייסטליכע, יענער מעהר שפּעטער צו ברענגין אין שטאדט, דיא ווידער, דיא קירכע צו פֿארשאָנירן און צו בערייכערן. צו אַזעלכע אנטערנעהמונגען מוז מאן שוין אָנקוממען צו יודעליך, וואָרין וויא העקאָנות האט בייא דעם פֿאָלק גיפֿעהלט דער מיטטעל שטאַנד, דער סוחרישע, עס זענין נאָר גיוועזין דער אָדעל, גרויסע מאגנאטין און בויערן, פּאראָבקים, וואס האָבין גיהאָרעוועט אויף זיא. אפילו דער ... שליאַכטשיץ איז ניט אָן גישטאַנען צו האנדלין. אים הויפט איינגאנג צום קלאָסטער זענין אויסגיבויט פֿיל גרויסע שטיינערנע קלייטען ביז סאַמע צום טויער פֿון דער קירכע, דאס איז גיוועזין אַ גוטע און אַ זיכערע הכנסה פֿאַר דער קירכע, בעקוועם

פאר

פאר דעם פריעזשע, ער האט זיך מיט אללעם געטהיגין פערזאָרגט ביים ארויס גיין פון דעם גאָטטעס־דינסט; פאר יודען איז עס אויך גיוועזין א גוטער פלאַטץ צום האנדעל. דעריבער איז צו פארשטיין פאר וואס דיא קאטוילישע גייסטליכקייט האט דערלאָזט יודען זאָללען זיטצען אין דיא הייליגע קלויסטער מויערן מיט זיירע האנדלונגען, יודען האָבין אויך גיבויט איינפאָרהייזער מיט באקוועמליכקייטען פאר פריצים, וואס זענין נאָך ביז היינט דאָרט מאַסען. מיט דער צייט האָבין זיך דאָרט גימאַכט וויכטיגע ירידים. מאן פלעגט אהין קוממען פון גאנץ ווייטע געגענדין, בעזאָנדערס פלעגין שטאַרק זיין דיא צווייא, דען 12 טען יולי, אנופרא יריד (וואס איז אונבעדייטענד גיוואָרין זייט דער לעצטין צייט וואס מאן האט אין דעמועלבין טאג גיגרונדעט א יריד אין קיעוו, דאָ איז ער ניט גרויס אונ בערדיטשוב האט דאבייא פיל גיליטען). עס פלעגט דאָרט זיין א גרויסער פערדס־מארק, וואס איז היינט אויך שוואך גיוואָרין. דיא ירידים זענין גיוועזין דאָפפעלט חיללקאָסטען דיא ערילייט, וואס פלעגין אהין פאָהרין אויף דיא הייליגע גרעבער מתפלל זיין, אין איך ווענס האָבין זייא פערקויפט זיירע פראָדוקטע, פערד, רינדפיה, שאָף, וואָלל. זייא האָבין דאָרט געקריגין פארשוססע אונ געלד אנלייהען בייא יודען, אָבגימאַכט און גישלאָססען קאָנטראַקטין. דאָפון איז בערדיטשוב גיוואָרין א וויכטיגע האנדעלס־שטאָדט אונ דער שפעקולאציאָנס־גייסט האט זיך אויס גיבילדעט אין אללע בראַנשען. דאָרט זענין גימאַכט גיוואָרין אללער האנד גישעפטין מיט רויהע פראָדוקטע, מאַנופאַקטור, גאלאנטרי, אונ קאָלאָניאל (באקאלעיני) וואארין, אללער האנד לאחרים אונ האָרט, וואס דיא גרויסע קאפיטאליסטין פלעגין באציהען פון בראָדי, ליפסיק אונ וויען. זייא האָבין צוגיצויגין סוחרים פון נאָהנט אונ ווייט בייא זייא צו קויפען, אונ דער גרויסע אָבזאָץ האט גימאַכט אז עס איז גיוועזין קאָנוועגאבעל בייא זייא צו קויפען, דער אויסלענדישער האנדעל איז ניט ליידט גיוועזין פאר מיטטעלע קויפלייט, דיא הוצאות זענין גיוועזין זעהר גרויס, עס האט זיך ניט גילוינט אויף קליינע אבזאטץ אזוי פיל שפעזען צו מאַכין, חוץ וואס דער בערדיטשובער גרויסער אבנעהמער האט תמיד גיקריגען זיינע וואארין מיט געוויססע פראָצענטע בילליגער; אויף פראַכט אונ צאָלל האָבין זייא אויך געניר ניקענט עקאָנאָמיע מאַכין, דאבייא האט דער היימישע לאחרים פערקויף, אויף וועלכין זייא האָבין גיקענט זיכער רעכנין פון דיא 5 ירידים, מעגליך גימאַכט דאס האָרט גישעפט גראָסער צו טרייבין. דער רוסישע האנדעל, מיט מאָסקווא אונ מאנופאקטור אונ גאלאנטרי, פעלצווערק אונ אנדערע ארטיקיל. א כלל בערדיטשוב איז גיוועזין דיא וואארין קאממער פאר דיא גבערניע קיעוו, וואָלהין, פאָראָליען, בעסעראביען, ברעסט ליטעווסק (בריסק). ערשט אין דיא לעצטע צייט או ארעסא האט אָנגיהויבין שטארק וואקסען פון איין זייט, בעזאָנדערס אָבער זייט דיא קאָמוניקאציאָנען זענין גרינגער גיוואָרין דורך שאָסעען אונ אייזענבאהנין, דער שפעקולאציאָנס־גייסט האט זיך אויסגעבילדעט אין אללע מעהר אָדער ווייניגער גרעסירע שטעדט, אזוי או דער דאָרטיגער סוחר מיט עפּיס קאפיטאל טרעפט שוין אויך קיין ליפסיק, וויען, שווייץ, ענגלאנד, פראנקרייך, מאָסכ[illegible], צו דיא פוילישע טוך אונ קאָרט (טריקאָ) פאבריקען, מעהר נאָך אין דער לעצטער צייט, זייט דיא בויערן זענין באפרייעט גיוואָרין אין דער לעצטין פוילישען רעוואָלוציע, דורך וועלכעס דיא פריצים זענין פעראָרעמט גיוואָרין, זייט דאמאָלס איז טאַקי בערדיטשוב זעהר שטארק גיפאַללין. דיא וואס האבין נאך קרעפטע אונ קאפיטאלין מיט א נאָמען פון פריהר מאַכין נאָך גוטע גישעפטין, דאס
געלד

געלד ארבייט. דאגעגין מיטטעלע אונ קליינע סוחרים מוטשען זיך אונ או איינער פרעפט זיך צו פאָרסירען, צי מיט א קליין קאפיטאלכען וואס ווערד פארזונקען אין א גרויס גישעפט, אָדער גאָר אויף קרעדיט, האלט ער ניט לאנג אויס אונ בלייבט באנקראָט. דאס שטערט דעם קרעדיט, וואָרין דיא וועלט ווירד מיכטרויאיש. — דיא קאפיטאליסטען זוכען גישעפטע אויף אנדערע פלעטץ; אדעסא, קיעוו, ווארשא, מאָסקווא אונ פעטערסבורג, טהייל ציהען גאָר אויס אונ באזעטצין זיך ערגיץ אנדערש, וואו זייא קעננין סאָלידע אונ גרעססירע אָבזאָטץ מאַכין, דאס איז קיין קליינער פערלוסט ניט פאר דער מיטטעלע אונ ניטיגער קלאססע, וואס האָבין נעבין זייא אונ פון זייא גילעבט אונ טאַקי צו א נדבה ווערין אויך ווייניגער געבערס. — דיא אייזענבאהן וואס ווירד אין קורצעם גיעפפענט פון קיעוו קיין בערדיטשוב, מיינען דיא מייסטען אז זיא וועט בערדיטשוב קיין טובה ניט טהון, דאס גישעפט וועט זיך קאָנצענטרירען אין קיעוו. מעגליך אז דיא באהן זאָלל ניצויגן ווערין, (וויא עס איז אים פלאן) ביז בריכק, וואָלט בערדיטשוב גיקענט אויפגילעבט ווערין, ווייל עס איז שוין דאָרט איינגיריבינע שפע. מיר גלויבען אז דיא קאפיטאליסטין זאָללין האָבין אביסיל ליבע צו זייער גיבורטסאָרט, וואָלטין זייא גיקאָנט ערהאלטין דיא בעדייטונג פון בערדיטשוב אונ רעטטין טויזענדער פאמיליען פון העכסטען עלענד, ווען זייא זאָללין באציטענס אנלעגין פאבריקען מיט דאמפפקראפט אונ געבין באשעפטיגונג פיעלע הענד. נאָך אים יאהרע 1860 (שרייבט דיא ענציקלאָפעדיע) זענין אין בערדיטשוב גיוועזין נעגין צוואנציג טויזענד יודען וואס האבין קיין שום בעשטיממטע זיכערע בעשעפטיגונגען ניט גיהאט, נאָר גילעבט פון דער לופט: פאקטורים, ראָד־נאָטשיקים וכרוסה ווינר־גישעפטין. מאן קאנן זיך מטער זיין וויפיל עס כוועזן זיין היינטיגע צייטען, וואס דער מעקלער האט ניט מיט וועמין א גישעפט צו שליסען. אין אמת זעהט מאן מאססען יודען זיך ארומדרייען אין גאס אָהן א שום בעשעפטיגונג. עס זענין דאָרט דאָ גענוג בעל מלאכות, וויא דיא סטאטיסטיק וועט צייגען וואס מיר וועלין צו לעצט געבין, נאָר פאר דיא היימישע זענין זייא איבערהייפט, פריעזשים קוממען פערהעלטניס־מעסיג ווייניג אונ זייער פאללקאָממענהייט אין דער מלאכה גייט ניט אזוי ווייט זייא זאָללין קעננין צוציהען שפעקולאנטין אויף זיירע פערטיגע סחורה, ובפרט זייא האָבין ניט אויף אויסלאָג פאבריקארטיגע ווערקשטעללין אנצולעגין. אייניגע טליתים אונ צינרהעלציל פאבריקען זענין אפילו יאָ פערהאנדין, דיא ערנעהרין טאַקי מעהרערע פאמיליען, עס ארבייטען בייא דיא טליתים יונגליך אונ בחורים, בייא דיא צינרהעלציל זענין מיידליך באשעפטיגט, נאָר וואס קלעקט דאס פאר אזא גרויסער באפעלקערונג. אָהן עין הרע וואס איז אזוי בידנע, אָרים אונ דאצו אזוי ווייניג פערזעהן מיט עפּיס א זיכערן שטאנד אונ אזוי פערוואהרלאָזט, בעפאללין מיט גרויסע סעמעיטעווים, פון יונגערהייט אָן אין עול, אונ דער אבערגלויבען, דיא שווערמעריא אונ חסידישער מיס־סיגאנג בענעהמען זייא גאָר דען לעצטין קוראזש.

געשעפטס אפעראציאנען

ווערלוג דיא ענציקלאָפעדיע שרייבט, נעווים האט זיא גיזאמעלט זיכערע נאָטיצען, זאָללין צו דער צייט דיא גישעפטין אין בערדיטשוב גיוועזין זיין אויף דעם שטייגער: דיא סוחרים ברענגין אריין סחורה ביז אויף 18.467.000 רו"כ, דער פון ווירד אויספארקויפט אין שטאדט; דאס איבריגע ווירד פערקויפט אין דיא אללע איבעין גירעלענטע גובערניעס. דעם אָבראָט פון דיא באנקיערסקי גישעפטין רעכענט ער ביז צוואנציג מילליאָן א יאהר. עס זענין דאָרט נאך איצט דאָ גרויסע גבירים קאָנטאָרין וואס מאכין זעהר בעדייטענע וועכסול-גישעפטע; גרויסע סוחרים וואס האנדלין מיט רויהע פראָדוקטע, מיט ספירט, אונגעהייערע לאגער פון מאַנופאקטור, גאלאנטרי, פר טערוואַרק, באקולעינע, אפטייקערסקי, אונ פארבען; מען מאכט נאָך גרויס-אַרטיגע געשעפטע מיט אייגלאנד אונ איסלאנד. נאָר דיא אללע גישעפטין שטעהען איין אין אייניגע וואָהלהאבענדע העגד את דאס מעהרסטענטהיילס זענין זיירע אָבאָראָטען נים אויף דעם פלאַטץ, אזוי אז אין שטאדט איז ניט דאָ-קיין שפע.

אינדעססען זאָלל מען זעהן וויפיל אָפּענע קלייטין אונ קלייטליך גאנצע ראדין עס געפינען זיך דאָרט, מייסטענס אויף דער אלטער שטאדט אין דער הויפט גאס אונ אונטער איהר, אויך אים קליינעם מארק צו דער נייער שטאָדט אונ ביים אנפאנג זיטאָמירער גאס. מענגער אונ פרויען אונ מיידליך זיטצען אונ היטען דיא קראָם אָדער דאס שאפקעלע פאר יעדער קלייט. איין ענגשאפט קיים דורכצוגעהן, ניט פון דיא קונים, נאָר פון דיא מוכרים אליין אונ פון דיא אָנגישטעלטע קאסטענס אונ רינדוקס. קיים ווייזט זיך א פרעמדער, איז ער א קונה אָדער ער גייט גלאט דורך, ווירד א גערייסריי; דיא יונגליך, דיא משרתים, דיא בעל בית'טים אונ דיא מיידליך צופען פשוט בייא דיא פאָלים, רעכנין אויס זייער גאנצע וואארע, זאָגין צו האלב אומזיסט צו פארקיפען. פאללט א קונה גראָד אריין אין א בודע, רייסט מאן איהם כמעט פון דער טהיר אוועק; מאן שריועט אריין, מאדעלט יענעמס סחורה, אונ זאגט צו בעססערע אונ וועלוולערע צו געבין. דורך דער נידריגען קאָנקורענץ פארדינט מאן כמעט נאָר נישט אבי א מזומנען גראָשין צו זעהן. יעדער האט מעהרערע פרעון'ס: דעם האָרטאָחניק צו דער צייט, ער זאָלל נאָך אמאָל גיטרויען, דעם וואוכערער דאס וואָכען געלד, אז ניט נערבט ער דיא נשמה, זעצט איין, שליסט דאס קלייטעל; דעם בעל בית קלייט געלד, דעם אנדערן דירה געלד; פילוויניג דעם יונגעל, דעם משרתיל, אונ ערשט אין שטוב אריין דען טאג איבער צושטערבען, אויף שבת אויף יום טוב; היינט נתינות, מעמדות דעם רבין, שכר לימוד, דעם בעהעלפער ראש חדש געלד, פאר דעם גרעגער, דעם המן קלעפעריל, דעם דריידעל, דעם פייל אונ בויגען, פאר דער פאָהן, וכדומה אזעלכע זאכין וואס מאן מוז זיך א קניפ טהון אין דער באַק דיא פארב זאלל שטיין. יעדער איז אזוי להוט אויף דעם מזומנים לייזונג, אז מאן בארעכענט נישט דעם סוף, אויף דיא אללע גיראנקען איז איין תירוץ „גאָט וועט העלפין", דערווייל קריגט מאן זיך, מען שעלט און זידעלט זיך, און טהיילכאהל קומט צו א גישלעג איבער דעם טהייערן קונה וואס מען האט איהם פערקויפט אונטערן קרן אדער קרן, גוט איז שוין אז מאן פערדינט אָן איהם עטליכע פראָצענט. נאטירליך אונטער זאָלכע אומשטענדע איז נעביך דעם קרעמער ניט צו פערארגען אז ער ביט איבער דאָפעל, דרייפאך, ער פריפט זיך, טאָמיר וועט זיין א נאַרישער קונה וועט ער בייא איהם זיך אָבזוכען פאר צעהען אנדערע, אונ דאס הייסט

הייסט „נאָט האט באשערט א גוטען קונה". דאס קומט אלץ דאפון וואס אזא מאססע מענשין (אָהן עין הרע) אין איין אָרט, האט קיינער פון זייא ניט גילערנט פון קינדווייס אָן עפיס א זיכערן שטאנד, דאס ביסיל גמרא קענן זייא נישט מפרנס זיין, ניט איטליכער ברענגט עס צו אזא שטאַפע צו ווערין רב, דיין, (אים שטיינטשזאגט שוין דיא גרולה נאך היינטיגע צייטען ערגיץ אין א קליין שטעדטיל פון כלי קודש צו זיין, שטארבט מען אויך נוט צעהען מאל אין טאג פאר הונגער); נאָר זענין זשע נאָר דאָ חאָטש אזוי פיל דערפער אין דער גאנצער וועלט, צו באזעטצין אללע יודישע לערנקינדער וויא דיא עלטערן האָפּען; יונג מאַכט מאן חתונה, האלב גרן, אין גוטען פאלל, דערגיבען ניט בידע צדדים, דיא אנדערע העלפט נעהמט מען צו נאָך דער חתונה, פון דיא ביטטערע קעסט לאָזט זיך אויך אויס א טייך, דערווייל זענין שוין דאָ א פאָר קינדערליך אונ ער בעשייבט זיך מיט זעם רויש פון חסידיסמוס, דאס קאזשעקעלע תורה וועפט אוים חאָטש ער באדעקט דען קאָפּ כיט א יארמולקע, אונ דער מוז אויף איין מאָל ווערין א פערטיגער מענש, דיא נויטה טרייבט איהם מפרנס זיין ווייב אונ קינד, אָדער אז ער איז נאָר א שליכמולניק, ליגט אָב וואָכין ביים רבין און גאנצע טעג אין קלויז, מה זיא געבוך אומגילערנט ווערין איין אשת חיל, צו וואס קענן מען זיך נעהמן? וועגן ניט צי א קראָם אונ אזוי ווירד מאן א סוחר. גליקט עס איינעם אונטער טויזענר, צי דורך צופאלל, אָדער ער האט מאקי פון דער נאטור גוטע פעהיגקייטען צום האנדל, דינט ער שוין צום פאָרבילד טויזענדער, איטליכער וויל איהם נאָכטהון, חאָטש ער ווייסט ניט וואו איין אונ וואו אויס, ביז ער פארדריט זיך אונ שלעפט מיט אנדערע. פון דעסטוועגין מעט דאס ניט אָגלערנען פאטער אונ מוטטער אונ זייא אלליין, זייא זאָללין וויינגסטענס זייערע קינדער בעססער ערציהען אונ מיט א זיכערן שטאנד פערזעהן יונגערהייט; ניין, מאן ווייזט נאָך אויף יענעם איינעם וואס האט מצליח גיוועזין, אונ לייגט אלט ארויף דיא גאנצע שולד אויף רבש"ע, מאן זאגט: אָט זעהט איהר, תנחום האט אויך נאָר נישט גילערנט וואס דיא דייטשען פערלאנגען, ער קאָן אפילו ניט שרייבען אונ ניט לייגען, פון דעסטוועגין אז הש"י האט איהם גיוואלט געבין א שטיקעל הצלחה איז ער גיוואָרין א גרויסער בריה; מיט גאטט קאָן מאן זיך ניט שלאָגין, ווער שטיעסט אז גאטט העלפט זייא, זייא זעהן א גילערינטען גייט גראָד אויך ניט גוט, דאָ האָבין זייא שוין א דאָפעלע טרייסט; „גוט דעם רשע גייט נישט גוט, איז א סימן אז קעננין בעוואָרינט נישט פאר דלות". וואָלטען אָבער דיא עלטערן בעצייטענס איינגיזעהן אז ניט אללע קינדער זענין עילוים, ניט אללע זענין פעהיג צו ווערין רבנים, אונ ניט אומגיין אין עולם התוהו מיט חלומות דער זון וועט דרשינין; העטטען זייא איינגיזעהן אז דאס רבנות אים גאנצען איז ניט אזוי מקנא צו זיין; וואָלטען זייא יונגערהייט גיזאָרגט זיירע קינדער צו דעם ווידמען, צו וועלכין זייא קעננין יאָ טויגין; אוראי דאס-וואָילע קעפיל וואס האט שטארקע התכורה צום לערנין מהיכי תיתי לאָז ער לערנין; אז עס וועלין זיך ווייניג אונ אויסניצייכענטע לומדים, דער בייא אויך וועלטליך אויסגישוויטשעט אונ נעטהיגע קעננטניסע, וועט מען זייא וויססען צו שעטצין, זייא וועללין האָבין כבוד אונ פרנסה בכבוד. דאגעגין אנדערע וואס האבין גאר טאלענט צו עפיס אנדערש אונ טאן מוטשעט זייא אומזיסט אָב דיא בעסטע יאָהרין, איז געוויס א גרויס'ן עבירה, מאן טהוט דאמיט שלעכטס דעם קינד, דיא עלטערן האָבין קרענקינג, אונ דיא וועלט קריגט לידיג-גייהער שליכמולניקים. האָבין דען אונזערע חכמים ניט ־ידוש גיזאָגט, „אהוב את המלאכה ושנא

ושנא את הרבנות, זאָללסט ליב האָבען דיא מלאכה אונ פיינד האָבען דאס רבנות, וויללט איהר קלינער, פרימטער זיין וויא אונזערע תנאים? קענן מאן דען ניט נעליף בלייבען אין אמתער יוד אונ געטרייער דעם גלויבען אונ דער נאציאָן, אז מען איז פערזאָרגט מיט א זיכערע פרנסה? עס איז שוין צייט זיך אריסצוקוקען! אויך דיא געמיינדע איז מחויב צו זאָרגען דערפאר עס זאָלל ניט אויסוואקסען א גאנץ נייא דור כאמע בטלנים; דאס דארף זיא טהון לטובת הכלל פון דער גאנצער מענשליכען געזעללשאפט, פון דער גאנצען מדינה, וואָרין אזעלכע וואס זענען ניט פערזעהן מיט עפיס א זיכערן שטאנד וועלכין דיא וועלט דארף האָבען, דיא פאללען צו לאסט דער מענשהייט, לעבען אויף פרעמדין חשבון, מהייל פשוט וויל מאן מוז זייא אויסהאלטען צי פון קהל'ס קאסע צי פון בעטלין, מהייל ווידער מיט זייער אומבערעכענטער אונוויסענדער שעדליכער קאָנקורענץ, דייא צעאקערן אונ פערדארבען א געשעפט; למשל, דאס פארהעלטניס פון קרעמער זאָלל זיין בערך דיא קונים, אונ יעדער קרעמער זאָלל זיין גוט גילערנט אין פראקטיציזט אין זיין פאך, וועט ער תמיד וויסען נענויא צו בערעכנין זיינע אָבאָראָטען מיט זיין הוצאה, אונ לויט דעם שטעללין פרייזען מיט פערדינסט; אנדערש איז אָבער אז א בית הכדרש יונגעל וויהד א כוחר מיט דיא עטליכע הונדערט קערבליך, ער איז קיין מבין אויף סחורה, ווייסט נישט וויפיל מאן קאָנן אָבזעטצין, וויפיל מאן דאַרף נעהמין ריוח אויף יערין ארטיקעל לויט זיין פערשלייס אונ סאָלידקייט, ווא איז ער אים שטאנד איינען איבערבליק צו האָבען איבער זיין געשעפט, דערוויל שארעט ער יענע געניטהע, אזוי אז ביידע פערלירען. דיא געמיינדע איז אויך מחויב צו פערזאָרגען, אָבצוהיטען עס זאָלל ניט זיין קיין חילול השם, עס זאָלל ניט מעהר בעליידיגט ווערין אונזער רעליגיע, דאס יודענטהום אונ דיא יודישע נאציאָן; עס איז שוין צייט מאן זאָלל איבערצייגען דיא רעגירונג אונ דיא פעלקער אונטער וועלכע מיר לעבען, אז שונאים האָבען אויסגעטראכט אויף אונזער תורה אז זיא הייסט חלילה בעטריגען אונ ראביוען גוים; מען דארף מיט אללע מעגליכע פאקטישע בעווייזע איבערצייגען, אז עס ליגט בשום אופן ניט אים יודישען נאציאָנאלין קאראקטער געוויססענלאָז צו האנדלין, פרעמדס אויף אונעהרליכער ארט אויסצוקאשפערן; אונ וועגן דאס איז גישעהן פאָרצייטענס זענען ניט אונזערע רעליגיעזע געזעטצע ניט אונזער נאציאָנאלע גרונדזעטצע דערינן שולדיג, נאָר דיא דאמאליגע געזעטצע וואס האָבען בעשרענקט דען יודען, דאָ זיטץ ניט, דאָ גייא נישט, צו דעם ריהר דיך ניט צו, מיט דעם דארפסט דו נישט האנדלין, דיא מלאכה טאָהרסט דו ניט בעטרייבין, פאר דעם מוזט דו צאָהלען שווערע נתינות הויך דיא וואס אנדערע איינוואָהנער טראָגין. איז בייא אזעלכע אומשטענדע עפיס א וואונדער אז דער בעדריקטער וואס וויל דאָך זיין הונגער שטיללען טהוט כל הסגלנות דיא נאטור צו בעפרידיגען; מעהרסטענטהיילס טהוט מאן עס אונבארעכענט, מאן קלערט נאָר בשעת מעשה ניט נאָך, מעג מען אָדער נישט; נויטה ברעכט אייזין איז איין אלט שפריכוואָרט; דיא ווירער וואס האבין יא געפיהלט, עס איז אומרעכט, דיא אינגערע רעליגיעזע שטימע האט זייא דערמאננט אז דאס איז בפירוש פערבאָטען; נאָר זייא האָבין זיך געזוכט א היתר: זייא האָבין זיך בעטראכט אז זייא זענין אויך מענשין גלייך מיט אללע, צום סוף נימט מאן זייא מענשליכע רעכטע וועג נאָר דער פאר וואס זייא זענין יודען, א מיטעל אויף דעם זייא שטאָלצירין, צוודאי האט זיך זייא גידאכט זייא מעגין זיך מיט חיטראָפט נעהמין ביים איינצעלנען דאס וואס דיא געזעללשאפט האט זייא פערבאָטען. נאָר אזוי ווא דיא צייטין האָבין זיך גיטודערט איז א מצוה בעווייזע

צו ליפערן אז וועגן א יוד האט זיך ערלויבט אין פריהערע צייטען א קריגט צו בערייסען, צו פערשווינדלין, איז דרינען ניט שולדיג געוועזין דער יוד, נאָר דער מענש, דאס הייסט דיא שוואכען פון דעם מענטליכען גייסט איבערהויפט אונטער אללע נאציאָנען, וואָרין נים איטליכער האט אזא שטאַרקייט אין זיך, איבערצוטראָגין א גאנץ לעבין מאנגעל אונ אונטערדריקונגען אונ באשטיק אויף דעם נסיון, גערולדיג אינ רוהיג נענין זיין שונא, נענין זיין אונטערדריקער נאָך עהרליך צו זיין. דאס איז פון א בשר ודם צו פיל גיפאָדערט. מען קאָנן דאפיר קיין רעליגיע ניט בעשולדיגען זיא קענן נאָר מאָראליש ווירקען, ובפרט דיא יודישע וואס האט קיין אנדער תקיפות. לאנדעסגיזעטצע וואס האָבין א פאָליציא איבערטרעטין ניט פילע אויס נויטה? דאס האט שוין לאנג אונזער תנא גיזאגט, יהי רצון שיהי מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. הלואי איהר זאָללט פאר גאָטט אזוי מורא האָבין וויא פאר א מענש. אָט דאס איז היינטיגע צייטען אויף דיא געמיינדע מוטל צו דערוויזען אונ דאס. קאָנן נאָר גישעהן ווען זיא וועט ערנסט זאָרגין פאר דיא ערציהונג דער יוגענד, מקיים צו זיין דעם פסוק: חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקן לא יסור ממנה, ערציה דאס קינד נאָך זיין שטייגער (נאָך זיינע פעהיגקייט) וועט ער ניט פערלאָזין זיין שטאנד אפילו אויף דער עלטער; ניט ער וועט זיין א ליעליעקינד ביז צו דער תחונה, אז דאס איז גאר ניט פאר זיין מוח, דערנאָך ווארפט ער עס אוועק אויף תמיד אונ ווארפט זיך אויף אללע זייטען פון איין גישעפט צום אנדערן. מיט דעם ביישפיל וואָלט נידארפט בערדיטשוב פאָראנגעהן, וועט זיא האָבען דיא מצוה פון מוכה הרבים, וואָרין איהר וועלין נאָכטהון אללע געמיינדען אין יענע גובערניעס, דען פלאן עס זאָלל זיין רעכט פאר גאָטט אונ פאר לייט וועלין מיר שפעטער פאָרשלאָגין:

הערשענדער גייסט אין דער געמיינדע

וויא מיר האָבין שוין אויבען בעמערקט איז שווער צו פארשטין אונ צו דערגין וויא אזוי עס האט זיך אויסגיבילדעט אין בערדיטשוב דער געמיינדע גייסט אונ קאראקטער אויף געשיכטליכער ענטוויקלונג, וויל עס פעהלין דיא נעטהיגע קוועללען דאצו: פינקסין, ספרים, האנדשריפטען, זעלבסט דאָקומענטע אין ארכיוען, וויא דער שטייגער איז אין אללע אלטע יודישע שטעדט. דאריבער מוז מען שליסען אז לאנגע יאָהרין איז דאָרט נאָר געוועזין א זאכטעלפלאַטץ פון שפעקולאנטין וואס האבין זיך אהין גיצויגען גליק צו זוכען, אָדער חאָטש דאס בעגליכע בעדערפניש לייכטער צו פערדינען; מען האט דאהער ניט גיזאָרגט פאר געמיינדע אַ'ענגעהייטען, נאָר אזוי וויט עס איז נעטהיג געוועזין בשעת מעשה, איטליכער איז געוועזין פערי... אין זיין גישעפט, טהייל האבין אפשר תחלת גאר ניט גיזענקט דאָרט צו בלייבען, נאָר געלד צו זאממלען אונ צוריקפאָהרין אין זיין געבורטסאָרט, גאנץ אלטע מיוחסים אונ וועלטבעריהמטע רבנים אָדער גדולים האָבין קיין בעזאָנדערעס אינטערעסע גיהאט זיך דאָרט צו בעזעטצין, דיא געמיינדע פארצייטענס האט אויך ניט געזוכט דווקא תקיפים גאונים איינצוזעהמין, אזוי אז דאס בערדיטשווער רבנות ביז צום „קדושת לוי" קליננט נישט אזוי וויא

אנדערע פיל קלײנערע שטעדט אונ װאָלהין אפילו, װיא למשל, אוסטראָהא, דובנא, לוצק, וכדומה. שולען אונ בתי מדרשים געפינט מען דאָרט קײנע אלטע גראָסאַרטיגע, װייל דער עולם איז גיטהײלט אין מנינים אָדער קלויזען, אזוי האט מאן זיך בעגנינט מיט מיטעלמעסיגע 'מורי הוראות', אבי בעקװעהמער אונ דיא נעטהיגע רעליגיעזע בעדירפניססע צו בעפרידיגען. נאָר אים אללגעמײנען זעהט מען אז דיא גימײנדע איז פון תחלת אָן בעשטאנען אים פּראָסטע מענשין װאס האבין זיך גיהאלטען אָן דיא רעליגיעזע פאָרשריפטין װעלכע האבין גיהערשט צו יענער צייט אללגעמײן אים יודענ־טהום, דאװינין אָבענדס אונ מאָרגעס בציבור װיא ניט איז, דאס איז דאס אײנציגע גיװעזין װאס האט קלײנע גימײנדען אין דער גאַנצער גימײנדע צוזאממענגיהאלטען, יעדע קלויז האט זאָגאר גימענט האָבין א װאָהלטהעטיגע חברה, װאס האט גיזאָרגט אונ געלד גיגעבין צו אײן נוטצליכען רעליגיעזען צװעק, דאָך פון אײן העכערן בעגריף אים גימײנדעװעזין, װיא א ײ ן גייסט בעהערשט אונ בעװעגט אללע מיטגלידער צו אײן ציל צו שטרעבין אונ צו ארבײטען אונ אָפּפער צו ברענגין צייט אונ געלד, פון אזא בעגריף געפינט מען קײנע שפורען אין אלטע צייטען. עס איז קײן צװייפעל אז אין יעדין דור האבין זיך געװיס געפונגען לייטישע נגידים, מיוחסים, לומדים אונ קלוגע עהרליכע בעלי בתים װאס האבין גילײטעט עהרליך אונ גוט דיא גימײנדע אנגילעגענהײטען; זײער װירקונג איז אָבער נאָר גיװעזין דען אויגענבליק צו בעפרידיגען, דאס נעטהיגסטע צו פערזאָרגען אָהן װעלכין מען האט זיך נישט גיקענט בעגײן, צי איז דאס גילעגין אין דיא אומשטענדע, אָדער אין דער פערשידענהײט דער קאראַקטערע פון דיא אללע מאָל נײע אנזעססיגע, אָדער אין. דער שװאכהײט פון דיא ערשטע גימײנדעפיהרער, קעננין מיר ניט דערגײן; אפשר זענין אללע 3 צוזאממען שולדיג, נאָר דאס זעהט מען דײטליך אז דעמאָלט האָבין דיא גרױסע ניט גיזאָרגט פאר שפּעטערע צײטען, זיך אונ זײער גימײנדע מאָנומענטע צו שטעלין, דורך גראָסאַרטיגע שולען אונ אנדערע גימײנדע הײזער. ביז פאָר קורצעם איז אפילו קײן אָרדענטליך הקדש ניט גיװעזין אונ דיא בײדע פאָרהאנדענע גימױערטע שולען זענין גאָר יונג, ערשט א פאָר דורות, אונ װענן עס איז פריהער דאָ גישטאַנגען א שול װיא דיא יעצינגע אויף דער אלטער שטאָדט, איז עס נאָר גיװעזין א הילצערנע, עס קאָנן זײן זיא איז עטליכע מאָהל אָבגיברענט גיװאָרין אונ װידער נײא אויפגיבויט, אזוי אז דער פלאַץ איז אײן אַלט מקום קדוש; דאָך דאס בעװײזט נאָך מעהר אז דיא גרױסע קהלה האט ניט גיהאט אזוי פיל אײפער, אזוי פיל גימײנגײסט, נאָכצוטהון פיל קלײנערע שטעדט פאר איהר אונ אין איהרע צײטען א גימױערטע גראָסאַרטיגע שול אויף לאַנגע צײטען צו פערזאָרגין.

װיא עס שײנט האט זיך דער בערדיטשובער קאראַקטער געבילדעט זײט דער צייט װאס ר׳ לוי יצחק ז״ל איז גיװאָרין רב. עס איז דאריבער קײן חידוש ניט װאס זײט דעמאָלט זענין אױך קײן בעזאָנדערס אױסגיצײכענטע גאָטטעס-הײזער אונ װאָהל־טהעטיגע אנשטאַלטען ניט געגרינדעט גיװאָרין, חאָטש בערדיטשוב האט א שם פאר װאָהלטהעטיגער שטאָדט. נאָר װער עס איז קלאָר אינ׳ם חסידישען גײסט װעט זיך נאָר ניט װאונדערן; עס איז בעקאנט, אז דער חסידיסמוס רײצט אזוי דיא פּהאַנטאַזיע נאָר אין הימעל צו לעבין, אז מען פערלירט גאָר דיא װעלט, זואס האט בײא פּאַ־נאַטיקער נאָר קײן װערטה נישט. דעם חסיד איז גאַנץ גענוג א קלײזיל ד׳ על ד׳, מעג עס אויסזעהן װיא שרעקליך, אבי ער קענן דאָרט פליעסקין אונ שפּרינגען; דער

איבריגער עולם װאס מיגען נאָר לשם שמים גערן נאָך דיא עטליכע גיהײליגטע פײער־דיגע רעדילפיהרער; דיא לײדיגגעהער אונ פליאסקעדריגים האבין נאָר אין זינגען, תיקון אונ נסים צו דערצעהלין; דערצו איז נאָר מסוגל אײן ענג שטיביל. דאריבער דאװינין חסידים קײן מאָל נישט אין קײן גרױסע שול אונ דאס איז דיא אורזאַכע װאס אין גרױסע שולען הערשט נאָך כמעט אומעטום דער נוסח אשכנז. דאנענין אין דיא ערטער װא עס איז פון אלטע צײטען ניט דאָ קײן שול, קױם האט דער חסידישער גײסט דאָרט איבערהאַנד גענומען װעט שוין קײן שול ניט גיבױעט װערין. אזוי איז אויך מיט אנדערע װיכטיגע גימײנדע אנשטאלטען. אז דער עיקר איז דער רבי, ער איז דיא שול, דאס בית המקדש, דאָרט װא ער דאװינט װאָהנט גאָט מיט דער גאַנצען פמליא של מעלה; ער איז דאס שפּיטאָל, װאָרין װער הײלט דענן קראַנקע אז ניט ער; ער איז דיא תלמוד תורה, מען דאַרף נאָר איהם אָנקוקען, װער שמועסט הערין זײן שלש־סעודות תורה, װירד שוין א מינדסטע קינד א למדן אין נגלה אונ אין נסתר. נאָ, דאַרף מען בױען אין חוץ לארץ גרױסע שולען, בתי חולים אונ תלמוד תורה׳ס אז דער רבי װעט באלד ארױבברענגין משיח; צו װאס דער קלאָפּאָט דיא שולען, דיא בתי מדרשים, זאָללען זיך דאַרפין מיטשלעפּין פון חוץ לארץ קײן ארץ ישראל? גלײכער מען בױעט דעם רבין א פאַלאַץ, איז דאָך אללעס אין אײנעם, דערװייל געהט ארײן אין זײן פאַלאַץ, אין זײנע קאַרעטעס אונ פערד, אין זײן ברײטען פיהרעכטס אין הויף, אין זײנע נבאים, אין זײנע קינדער אונ אײניקליך, דאס גאַנצע געלד, מעהר װיא יודען קעננין טראָגין, מעהר װיא פאַרצײטענס האבין גיקאָסט אין יודישע שטעדט אללע אנ־שטאַלטען, נאָך אזא שװערער נתינה (װארין נדבה קענן מען דאס ניט אָנרופען, מיר זענין איבערצײגט אז קײן 10 פּראָצענט גיבען ניט גערין מעמדות אונ פּדיונות, נאָר מען מוז, דער האט מורא פאר דעם נגיד, ער װעט אויף איהם קרום קוקען, דער עושר האט מורא מען זאָלל איהם ניט א פאקים טהון, דער דאַרף קרעדיט, דער װילל שײנע שידוכים טהון, לעת עתה היט זיך אײנער פאר דעם אנדערן אויסצוזאָגין, אונ ניט אָפט איבער דיא קרעפטע); איז זשע מעגליך נאָך אזעלכע שװערע נתינות דעם צדיק, אָדער בעססער גיזאַגט, דיא צדיקים, װארין מיט אײנעם בעגנינט זיך ניט דאס מינדעסטע שטעדטיל, איז מעגליך מען זאלל נאָך אין זינגען האבין צו זאָרגין פאר דיא שפּעטערע דורות מיט גרױסאַרטיגע אנשטאַלטען. נאָך זײער איבערצײגונג, נאָך זײער לעבענס־װײזע, נאָך זײערע בעגריפע איז פשוט א שטות א תכלית פערזאָרגין, ניט יעדער פאר זיך מיט זײנע אײגענע קינדער, מכל שכן אָבשטשעסטװא. דרינין ליגט דאכט זיך, נאָך אונזער מײנונג, דיא אורזאַכע װאס אין בערדיטשוב, אין דעם גרױסען אָרט פון גבירים אונ מתנדבים, האט מען דאָך ניט אויף װאס צו קוקען װאס זאלל רעפּרעזאַנטירען דיא גימײנדע.

נאָך ערגער איז גיװאָרין אין שפּעטערע צײטען, װאָלט דאָרט געבליבען א ײ ן הײליגער װאָלט דאָך דיא גאַנצע גימײנדע גיהאט אײן צענטראַל פּונקט, דיא נױשה װאָלט שוין מאַנכעס גישאַפט, מעג זײן װיא שלעכט, אַלץ עפּיס װאס זאלל עדות זאָגין אז מען האט גיזאָרגט פאר דעם כלל. דאס אומגליק איז אָבער, עס זענין גיטהײלט גיװאָרין דיא אײנװאָהנער אין פילע קלײנע אָבטהײלונגען, יעדע האלט זיך פון איהר צדיק, אונ האט זיך איהר קלײזיל, זאָרגט זיך מײנסטענס פאר איהרע לײט; קענן שוין גיזאָרגט װערין פאר כללית מינז אללגעמײנע אנשטאַלטען?

דיא גרויסע לייט אין דיא לעצטע דורות, דאס הייסט דיא עשירים, האס האבין בעהערשט דאס גישעפט, האבין משפיע גיוועזין פיעלע מענשין ארום זיך, האבין גיגעבין נדבות, האבין זיך גילאזט קאסטין אום איבעראלל חשוב צו זיין, דיא דאזיגע גרויסע זענין גיוועזין חסידים, חשובים בייא דעם אדער בייא יענעם גוטען יוד, צו האבין זייא עס ערנסט גימיינט; אדער עס האט זייא גיטויגט צו זייער גישעפט, צו זייער ראללע, דאס ווייסט נאר דער יורע מחשבות; דערווייל האבין זייא פערשטערקט דען גייסט דעם חסידיסמוס אין שטאדט, אונ פון דארט האט ער זיך פערברייטעט אויף דיא פראווינצען ארום אונ ארום. דאס מאכט שוין נישט אזוי פיל אויס, צי האלט מען פון דעם אדער פון יענעם צדיק, אבי מען גיהערט צו דער פאהן, אבי מען הייסט חסיד, וויל מען פאהרט אמאל צום רבין, מען גיט איהם געלד, מען דאווינט אין א חסידיש קלייזיל, מען מאכט מיט, מיט דער חברה, מען גיט תיקון, מען טאנצט שמחת בית השואבה, מען הערט אונ דערצעהלט נסים פון קדושים, מען האט א זוהר אין דער היים, חאטש מען מעג קיין עברי נישט קעננין אין איהם, מען קויפט חסידישע ספרים, מען בעגנוגט זיך ניט מיט דער מזוזה, דעם רבין'ס שמירה'לי בעווארינט בעססער פאר מזיקין, וכרומה מרות מיט וועלכע א חסיד צייכענט זיך אויס געגין א פראסטאק אדער געגין א לומדישען מתנגד.

דארט וואו עס הערשט שוין דער חסידישער גייסט, ווערד שוין נישט קיין שטאדט טהוער דער וואס איז פעהיג דערצו, דער וואס דיא גימיינדע האט זיך איבערצייגט אז ער איז באמת קלוג אונ נעניטה אין קהל'ס זאכין אונ מיינט עס ערינסט לטובת הכלל; דארט האט מען בלינדעס צוטרויען צו דעם וואס האט זיך פערשטאנגען איינצושטייכלין ביים גרעסטין גוטען יוד, דאס הייסט, בייא דעם צדיק וואס האט גראד דארט פיל אנהעננער, אדער ער האט געווינען עטליכע צדיקים פאר זיך, וואס לויבען איהם. איינער אדער עטליכע צועלכע חשובים פיהרען ארום גיוועהנליך א גאנצע שטאדט בייא דער נאז. דער פראסטע עולם וועט גאר ניט וואגען מהרהר צו זיין נאך זייא; דיא עטליכע טעהר בעמיטטעלטע אדער געניטהערע קלוגערע, זאגאר לומדים, וואס פער-שטעהען יא איין עסק אונ וואלטין זיך גערין ארויסגישטעללט; נאר אנבעדער זייא האבין פשוט מורא, מען וועט זייא דאקוטשין אונ זייא וועלין גאר ניט איספיהרען, ווארין דיא מאססע וועט תמיד האלטען מיט יענע; אדער מען בעווארינט זיך פריהער אונ שלעפט זייא מיט אין קאהן אריין, מען טהיילט זייא אויך צו א שטיקל כבוד, א התמנות, אבי שווייג. מיר ווילען ניט גערארע בעהויפטען אז איבעראלל איז צו יעדער צייט געשיהט מיסברויך; מיר דענקין קיינעם וועגם אז חסידים קעננין נאר גאר ניט עהרליך זיין אונ זענין גאר ניט פעהיג צו גימיינדע-אנגילעגענהייטין; דאס זענין פאר-אורטהיילע אזוי גוט וויא דיא חסידישע געגין אויפגיקלערטע אז אללע זענין הולטאיעס. דיא זאך איז, מעהרסטענטהיילס זענין זייא נאר פעהיג, לויט איהרע גרונדזעטצע, דען אויגענבליק צו בעפרידיגען, זייא נייען אויס פון דעם פרינציפ — דער יוד איז אין גלות, מען דארף ניט פערזארגין דיא וועלט, אבי דאס יודישקייט צו ערהאלטען; דיא לאנדעסשפראכע קעננין זייא נישט, וויל מען טאר ניט מסיח דעת זיין פון חסידות, אונ דיא זאכין זענין מבלבל דיא מוחות אונ קעננין חלילה פערפיהרען צו דער סטרא אחרא. זייא קעננין דאריבער ניט אויסווירקען מיט שכל עס זאלל כשר גיין,

דיא

זייא צינטערין פאר א רויטהען קאלנער, אונ פאר דער עהרליכסטער זאך מיזען זייא דאס מויל פערשטופען. דיא וואס דרעהען זיך ארום זייא מעגין טיין מאכין מיסברויך, מען קען פון זייא קיין חשבון ניט פערלאנגען, וויל מען קענן אללין קיין חשבון ניט אבגעבין; דאבייא איז דאך א יודישער כלל: "א חוקה טאר מען ניט ברעכין"; היינט ווידער א יורען חשד זיין אז ער איז עוסק בצרכי ציבור ניט באמונה, איז איין עבירה; אז ער גנביסט דערפון — מהיכי תיתא, עס איז א מצוה איין עהרליכער יוד זאלל האבין פרנסה פון קהל. אויב ער איז ווערטה אזוי פיל וויפיל ער נעהמט זיך אויף צו לעבין אונ יונגע קינדער תתונה צו מאכין, גרויסע שידוכים טהון, קעסט געבין אויף קהל'ס חשבון אונ נאך אוועקלייגין, דאס קלערט קיינער נישט נאך. אויף דעם שטייגער וואקסען ארויס אללע אונארדנונגען אין דיא יודישע גימיינדען וואס פערלאזין זיך אויף זייערע רערעלפיהרער, וועלכע זענען מסמך פונ'ם צדיק, אזוי גט וויא דער רב, דער דיין אונ דער שוחט.

בערדיטשוב איז א צייט מיט יאהרין גישטאננען אונטער אזא פראטעקציע, אונ אללע גימיינדע-אנגילעגענהייטען זענין גיוועזין וויא א מאנאפאל בייא איינגען אדער איר־נעם. א מעכטינען איינפלוסרייכען, וואס וויא גוט זייא האבין עס גימעגט מיינען, פון בעססערער ארדנונג האט נישט גיקענט זיין דיא רעדע, אונ דיא וואס זענין קלאר גיוועזין אין דיא סורות. אונ זענין ניט אזוי געוויסענהאפט גיוועזין, האבין דערפון נוטצען גיצויגין פאר זיך. דיא ווייניגע געבילדעטע וואס זענין דארט צופעללינ פערווארפען גיווארין, האבין געמוזט שווייגען, ענטוועדער זייא זענין אבהענגיג גיוועזין פון דיא גרויסע, פון דער מאססע; אדער זייא האבין נאר געציטטערט צו וואגען מיט דעם לעבין, זייא זענין צופרירען גיוועזין מען לאזט זייא עקסיסטירען, אונ אז זייא האבין גיוואגט אונ זיך אנגערופען, ווער האט זייא גיהערט. עס האט נעמוזט א בעזאנדערער צופאלל זיין, איין מעכטיגע האנר זאלל גראד שוואך ווערין אונ איידער איין אנדערער פון דעם גייסט האט גענומען דיא ציגעל פון דער גימיינדע אין דיא הענד, האבין זיך דיא עטליכע אויפגיקלערטע גישטעללט אונטער דער פאהן פון איינער אנדערן מעכטיגען האנד, וואס גיהער צו דער פארטשריטס-פארטהייא אונ האבין אוכפיעט א קאפ אויפ-צוהייבען. נאר דאס האט מיט געווירקט אויף דען אללגעמיין הערשענדין גייסט אין דער גימיינדע. איצט וויא פריהער איז פארהערשענד דער הסידיסמוס. דיא עטליכע געביל-דעטע מיט זייער טעמפעל אונ אנשטאלטען שטעהן וויא אויסגישלאססען אוים דעם כלל, דאריבער ווירקען זייא אייך וועניג אויף דער מאססע. טהייל וואס וואלטען זיך גערין אויסגיפיינט אונ ווילען יוצא זיין פאר אללע צדדים, זאגין, בכן דיא אויפגיקלערטע זענין אין מאנכע זאכען צו וויט גיגאנגין. מיר וועלין נאך גילעגענהייט האבין איבער דיא איינצעלנהייטין צו רעדין, אונ אין טהייל זאכען וועלין מיר אונפארטהייאיש אונ אונ-אפהענגינג אויף טאנכע זאכין אויפמערקזאם מאכען וואס זענין פריהצייטיג אדער גאר איבערפליססיג. שווערליך גלויבען מיר אבער, אז זייא זאללען אפילו אללעס נאכ-געבין וואס דיא צווייפנימדיגע זאגין אויב זייא וואלטין צוגישטאנגען צו דיא געבילדעטע, חיבא זייא זאללין אים טעגליך איינפיהרען נוסח ספרד מיט גלייכע פושקעליך אויף דעם בעקאנטען וואססער, פליעסקין אונ טרינקען תיקון, א חזן נאר צו נעהמען דעם וואס דער רבי רעקאמאנדירט, אונ איבערהויפט צאהלין שטייער עפיס וואס ניט איז א צדיק אונ בכלל האלטען פון גוטע יוט

אינדעססען

אינדעססען דער ציייטגייסט טהוט זיינס, אביסיל האבין אויך איינפלוס גיהאט דיא
נעבילדעטע מענשין, אביסיל דיא שולען, אביסיל דיא לעהרער, אביסיל דיא יודישע
צייטונגען, בעזאָנדערס וויא מעהרערע האבין אונז פערזיכערט, דער „המליץ" (מיר
פראהלען נישט דערמיט, נאָר דיא וואהרהייט איז, וויל דער „המליץ" רעדט דייטליך
ארויס וואס ער מיינט אונ דענקט), אביסיל בייא פראָסטערע דער „קול מבשר" אביסיל.
אז עס איז צופעלליג א יונגען מאנן אריינגיפאללען אין דיא הענד עפּיס א נייא ספר'יל,
עפּיס א ביכעל. אויף דער ערט טרעפט מען שוין טהייל יורען עלטערע, דווקא אין
דער לאנגען קאפאָטע, וואס דענקט שוין גאר אנדערש; אויך יונגע לייט וואס בעהאל-
טען זיך אונ לערנין גאנץ גישמאק העברעאיש, רוסיש, טהייל אויך דייטש, מאנכע
אויך וויססענשאפטען קיינער זאלל ניט וויססען. אזעלכע עלטערע מענשין אונ יונגע לייט
זענין צו אונז געקומסען, שפעט אין דער נאכט, קיינער זאלל זייא ניט זעהן, בעזאָנדערס
דיא יונגע האבין זיך שואל בעצה גיוועזין וואס פאר א וועג זייא זאללין איינשלאָגין.
נאטירליך אונטער דער חסידישען דעק בריהען זיך אויס היינטיג וועלטיגע גיראנקען, נאָר אליץ
איז דער גייסט דעם חסידיסמוס דער פאָרהערשענדע, אונ נאך לאנג וועט עס דויערן
אידער דער יאָך ווירד געבראָכען ווערין. דאס איז א בעקוועהם אונ וואָלוויל מיטטעל,
צו טהון וואס דאס הארץ בענעהרט אונ דאָך א שיינער יוד א חסיד צו זיין.

נאָך דער בעמערקונג איז אונז פערענטווערט גיווארין א הארבער פסוק וואס מיר
האבין קיין מאל ניט פערשטאנגען, רבש"ע שיקט יונה הנביא קיין נינוה אונ זאגט איהם
בפירוש, זיא איז זעהר זינדיג, צום סוף רופט ער זיא אָן „עיר גדולה ל א ל ה י ם".
נאר עס איז רעכט, מען האט דאָרט גימעגט טהון אלדעס בייז אבי אונטער דען מאנ-
טעל „לשם שמים", בכלל איז זיא דאָך גיוועזין איין עהרליכע גימיינדע, א סימן יונה'ס
ווערטער האבין גיפועלט, זייא האבין תשובה געטהון.

רעליגיעזע אונ וואהלטהעטיגע אנשטאלטען.

דער חסידיסמוס האט אין בערדיטשוב זיינע אייגענטהימליכע זיטטען, זיין בענעה-
מען, זיין פאָרם מלבושים, פון וועלכע עס קענן זיך ניט אבגיוועהנען דיא וואס דענקען
שוין אנדערש, אזוי לאנג זייא וויללען ניט אָפּפען צושטעהן צו דיא דייטשען, אין דער
קליידונג איז א געמיש פון רוסיש מיט אלט יודיש. נאָר בייא מעננער איז נאָך א
האלבע לייד, פרויען איז גאר אשבעק אנצוקוקען, בעזאָנדערס דיא קאָפּבעדעקונג.
הונדערטער אַרטען הייבליך מיט טשאטשקים אונ בונטע פארבען, אויפגיזעצטע פּארי-
קען פון האָאָר אדער פון פעל, אדער נאר האָארבאנד, נאך דעם גראד דער פרימקייט,
אז עס ענשטעללט דיא פניטער.

דיא גרויסע שול אין דער אלטען שטאדט איז גיבויעט פון ציגעל, זיא שטעהט
אין איין ענג אובריין געסיל, דיא ארכיטעקטור איז ניכטס בעזאָנדערעס, נאר אין
דעם איז צופעלליג דער פלאן עהנליך דיא נייע קאָהרשולען, וואס דיא וויבערישע
שולען זענין ניט אויך אונטען, נאר אויבען געשטיצט אויף זיילען אונ אונטער דיא זיילען
דאווינין

דאווינען מעננער. דיא שול איז ניט אלט, אים גאנצין א יאָהר 31 לויט דעם פרט
וואָס געפינגט זיך אויף דער וואנד (תקצ"ח), וויא מיר האָבין שוין בעמערקט איז דאָ
פריהער געוועזען א הילצערנע. דאָס וואונדערט אונז נאָך מעהר, אז זיא איז יאָ געבויעט
געוואָרין ערשט פאר העכער 30 יאָהר, דעמעלט איז דאָך בערדיטשוב געוועזען אים
העכסטין וואָהלשטאנד אונ האָט געהאט גרויסע גבירים נדיבים, פאר וואס האָבען דיא
נישט אויפגעבויעט אזא איטפאָזאנטע גראָססארטיגע שול וויא עס פאסט אזא גרויסער
יודישע געמיינדע? דער תירוץ געפינט זיך שוין איבין. פאר דיא טרעפ פונ'ם ארון
קודש זענין פון אייזערנע שטאנגין גימאכט וויא 2 טהירליך; וואָס דיא בעוועגליכע גראטעס בע-
דייטען, קענען מיר זיך ניט ערקלערען, פאר א גנב איז דאָס קיין בעוואָרניש ניט, קיין
פערציערונג איז עס אויך נישט. נאר פהאנטזיע טרעפט מען בייא יורען אין דיא שולען!
פאללט איין א גבאי עפּיס צו מאכען, אבי עס זאָלל ניט א פנים האָבין חלילה וויא א
דייטשע שול איז אליץ כשר. איבריגענס דאָס איז נאָך צו דערליידען, וועניגסטענס איז
דרינין נישט דאָ דערווידער דעם יודישקייט, עס איז גלאט חזק. ערגער א סאך איז דיא
מאלערייא. אויף דעם סקלעפ: פליצום זענין דאָרט אויס געמאָלט דיא 12 מזלות.
דאָס ערשטע מאָל אין אונזער לעבען זעהען מיר אזעלכע פיגורען אין א יודישער שול, אונ
מיר האָבען שוין נאָכט זייא דאנק זיך אָנגעזעהן גענוג אלטע אונ נייע שולען, מען האט
דאָס מוסטער גענומען ארויסגעהמען פון א פאָרצייטיגיש וויענער מחזור מיט וויבעריש טייטש,
אונ האָט געמיינט אז דיא באָבע האָט זיך גענקאָכעט אָן דעם מחזור בייא גשם אונ טל,
איז דאָס שאָן אין א שול אריין פאר א פערציערונג. מען האָט אָבער נישט בערעכענט
אז דער פרעמדער קריסט וואס איז געוואָהנט אללע געמעלהען אין זיין קירכע צו בעט-
ראכטען פאר הייליגען בילדער, קענן מיינען, יורען זענין חס וחלילה עובדי כוכבים ומזלות.
מזל דגים זענין גאָר אויסגעמאָלט 3 פיש דורכגעפלאָכטען אין איינעם, חאָטש אומעטום
ווערין נאָר 2 געצייכענט; חוץ דעם פערלעצט עס דאָס יודישע צניעות אין שול צו
זעהן אָבגעמאָלט דאס מזל תאומים — צווייא נאקעטע מענשליכע פיגורען; גאך
ערגער איז מזל בתולה, פשוט איז פשוט א נאקעטע טויר. וואס דאָ טהוט זיך פאר
א ליטרעם אז א יונג ווייבעל קוממט מיט א געבלעסטען האלז אָדער מיט איינגע האָאר
אין שול, אונ א געמאָהלטע נאקעטע פאנע איז רעכט! — וועניג האָבין שוין אונזערע
אלטע רבנים געשריעגען נאָגעוואלט געגען אללע פיגורין אין שול, זייא זענין געבוך זעהר
גערעכט, עס איז דאָך בפירוש א דין אים צווייטען דיבור פון דיא עשרת הדברות וואָס
אונזערע זיידעס האָבין מיט זייערע אייגענע אויהרען געהערט פון גאָטטעס מויל אויף דעם
בארג סיני: לא תעשה לך פסל וכל תמונה כו'. דוא זאָלסט דיר נישט מאכען קיין גע-
שניצטעס געגאָססענעס אָדער געהויעטעס בילד, ניט קיין געשטאלט פון דעם וואס געפינגט
זיך אים הימטעל אויבין, אונ אויף דער ערד אונטין אונ אים וואסער אונטער דער ערד.
דיא מקובלים האָבין מתיר געוועזען פיגורין פון דיא חיות הקודש, אונ דאָס נאָר פון דרייא:
לייב, אָדלער אונ אָקס, קיין מענשען פיגור אוודאי ניט. וואס פאר א קבלה האָבין דיא
גבאים פון דער בערדיטשובער שיל וואָס פאר זייא איז גאָר מותר אפילו נאקעטע בתולות,
מיר פאָדערען אויף דיא דאָרטיגע מורה הוראות, בעזאָנדערס וועלכע זינד קלוגע יודין
דאס זייא זאָללין הייסין דיא געשמעגבילדער פערשטירען, עס איז אויף זייא דער ת"ב
מטל אזעלכע ווידער געזעטצליכע זאכין ניט צו דערלאָזען. עבענזאָ זאָל מען פון דער
מערב

מערב זייט איבער דער פרויען שול פערוויסען דיא בליזמרישע אינסטרומענטען. עס איז
נאר א חרפה אונ א בושה אין א שול צו זעהן אויס געמאהלט א פידעלי, א באס, א קלאר-
נעט, א פלעהטע, א פויק, מיט קליינע מארשאלקאווסקי האנד־פייקליך אונ טעטצליך,
וואס מען קלאפט צו צום טאקט בשעת מען פיהרט פון דער חופה, גלייך וויא דא וואלט
געוואהנט א כלי־זמר, אדער איין אינסטרומענטען פאבריקאנט וואס הענגען ארויס א שילד
(וויוועסקי)! דערבייא ווייזט מען ארויס דאס גרויסע עס־הארציסקייט, אונטער דיא אינסט-
רומענטע איז געשריבען: על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו איך נשיר כו'. שקר וכזב,
פון דיא אללע אינסטרומענטע איז קיין איינציגס ניט געוועזען געברויכט אין בית המקדש,
אונ ווידער הארט מען דיא כלים אללע טאג כמעט בייא דער אייגענער שול צו דיא חופות;
צו וואס זאגט איהר א ליגענד אז איהר האט דיא דאזיגע אינסטרומענטע אויפגעהאנגען
אויף דיא ווייךענביימער אין בבל? אן דער פויק קעננט מען געווים אז זיא איז ניט
פון בית המקדש ארויסגענומען דאס מוסטער, לייענט חאטש דעם יוסיפון אויף עברי
טייטש וועט איהר זעהן אז יודען האבען זיך דאס לעבין איינגעשטעללט אונ ניט אריין
געלאזט דיא ראמישע פאהן מיט זייער הערב, מכל שכן נאך אויף דער פויק אין בית
המקדש! מיר האבען שוין ניט איין מאל אויפמערקזאם געמאכט אויף דעם מנהג בייא יודען
קיינע בילדער אין דער שול אריין צו שטעללען. לאזט אנשטענדיג בעטען דיא תפלה הנותן
תשועה פאר אונזער מילדטהעטיגען קאיסער מיט זיין ערהאבענער פאמיליע, א כלל
אללעס צו זאמען בעווייזט דען שענען געשמאק אונ וואס בייא דעם דארטיגען פובליקום
הייסט פאססענד אונ יוריש צו פערציערען גאטטס הויז. וויא לאנג נאך וועלין אונזערע ברידער
ניט וויססען אז דאס איינפאכע איז דאס פאססענדסטע פאר אונזער רעליגיע, זיא צייכענט
זיך נאר דערמיט אויס. משה רבינו ע"ה זאגט בפירוש אין משנה תורה (ס' דברים ד' ט"ו,
פרשת ואתחנן) ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ה' אליכם
בחרב מתוך האש כו': איהר זאלט אייך זעהר היטען פאר אייערע נפשות, ווארין איהר
האט נישט געזעהען קיין שום בילד אין דעם טאג וואס גאטט האט מיט אייך גערעט אין
חורב דורך דעם פייער", ער רעכענט ווייטער אויס: קיין שום פיגור, ניט קיין בילד פון
א זכר אדער א נקבה, ניט פון קיין שום בהמה וואס געפינט זיך אויף דער ערד, ניט פון
קיין שום פויגיל וואס פליהט אים הימעל, ניט פון קיין שום קריעכענדעס (רמש) אין דער
ערד, ניט פון קיין שום פיש אים וואסער, ניט פון קיין זונן אדער לבנה אדער שטערן.
אונזר רעליגיע בעשטעהט מעהר וויא 3000 יאהר, נאר אויף דעם פרינציפ אז גאטט
קענן קיין לעבענדיגער מענש ניט בענרייפין וויא ער זעהט אויס, קיין הייליגע פערמיט-
טלער צו גאטט האבין מיר קיין מאל נישט געהאט, ניט לעבעדיגע בעשעפענישין ניט
הימלישע קערפער ניט גייסטיגע וועזען, אפילו משה רבינו האט נאר ביים לעבין טליץ
געוועזין אויף יודען, קוים איז ער געשטארבען האט קיינער ניט געטארט וויססען וואו ער
ליעגט, מען זאל איהם ניט מאכען פאר א הייליגען, לויפין אויף זיין קבר אונ איהם גע-
ברויכין פאר א פירשפרעכער צו גאטט, ווייל דיא תורה האט געוואלט יעדער יוד יעדער
מענש זאלל זיך ערנסט ווענדען צו גאטט אליין אהן א מעקלער וועט ער איהם דערהערין.
אונזער משכן, אונזערע בתי מקדשים האבין זיך אויסגעצייכינט מיט זייער איינפאכהייט,
קיין שום פיגור האט מען דארט ניט בעמערקט, אויסער דיא כרובים אים משכן אונ אים
ערשטין

ערשטען בית המקדש, וואס מען ווייסט ער היום נישט וויא זייא האבען אויס געזעהן אינ
וואס זייא האבען בעדייטעט; אים בית שני איז שוין קיין ארון אונ קיין כרובים ניט
געוועזין נאר א שטיין איז דארט געלעגן (אבן שתיה). אים ערשטען בית המקדש האט
שלמה המלך נאר אים פארהויז געשטעללט דען כיור אויף לייבען, אבער ניט אינגעווייניג.
פון וואנין האבין זיך בייא יודען גענומען דיא וועווריקים מיט דיא הערשען לייבין וכדומה
צורות אויף דיא מנורות, וואס איז מן התורה שטרענג פערבאטען? בייא דיא קאטאליקין
ציערט מען דיא קירכע מיט מאלערייען פון ביבלישע אונ עוואנגעלישע געשיכטען, נאר
דארט האט עס איינען אנדערן זינן— דיא טהייערע אלגעמעלדען פון דיא גרעסטע קינסט-
לער ווירקען אויף דער איינבילדונגס־קראפט אונ ערוועקען דאס פאלק צור אנדאכט צו
פרוממקייט. אבער בייא יודען טאר מען דאס נישט, אונזער תורה'לי, אונזער סידוריל,
אונזערע טהייערע אונ ריהרענדע געבעטע דארפין וועקען אונזער הארץ ערנסט אונ אנדעכ-
טיג, אונזער ווילע צו דערהייבען צו גאטט; נאר דער בעגריף פון זיין אונזיכטבארען
גאטט דארף אונז איינפלעסען עהרפורכט פאר איהם, קיין שום בילד, קיין שום פיגור
טאר ניט דיענען אלס מיטטעל אונז אן גאטט צו דערמאנגען: אונ דיא זיסע מאלערייא
פון א יודישין פארבער מיט וואססער פארבען אויף שטיקאטורקע, האט טאקע דיא קראפט
צו ווירקען אויף דיא חושים, אפילו אז אונזער רעליגיע זאלל עס ערלויבען. זעהט
איהר א שענער ארכיטעקטור, איננעווייניג גלאט אונ איינפאך מיט געשמאק פערציערט,
עבט וויים אנגעשטריכען, דאס ענטשפריכט וואהרהאפט דען גייסט פון אונזער רעליגיע;
דאס וואס אזעלכע אבשייליכע פיגורין קאסטען, וואלט גלייכער געוועזין בעססער אללע
יאהר דיא שול לאזין גוט אויסווייסען, וואלט פערשפארט אזוי פיעל שטויב אזוי פיעל
קאפיטש פערטונקלין דאס זאגענאנטע קליינע בית המקדש.

לאמיר שוין אוועקלעגין דיא ווענד מיט זייערע העסליכע ניכט יודישע פערציערונגען,
אונ בעטראכטען דיא ארדנונג אונ איינריכטונג מיט מנהגים וואס דארט הערשין. מילא
פינ'ם פראטש האט מען ניט צו רעדען אז ער שפיעלט דארט א גרויסע ראללע. מיר,
וואס זענין שוין אבגעוואהנט לאנגע יאהרין פון דעם פורכטבארען אינסטרומענט, האבען
יעדעס מאל אבגעדריגעט אז אונזערע אויערין זענין ערשיטערט געווארין פון דעם שרעקליכען
הילעך וואס דער קלאפ פון דער לאפאטע האט געגעבין אויף א ספר. דער שמש אויף
דעם בעלעממער ביים שלחן האט אונז אויסגעוויזען וויא א וועשין וואס האקט אין גרעט
אריין מיט דעם פראלניק. צו דערמיט האלט מען דיא דיסציפלין אין א שול? אונ
יודען דאס אויסשליעסליך רעליגעזע פאלק האבען אלליין קיין אבשייא אונ קיין דרך
ארץ, אז מען מוז זייא נאר דערטאננען מיט א העכערן ליארעם וואס זאלל אללע שטים-
מען בעטייבען? צום סוף נאך אללעס איז דאך ערשט א געזעמעל, ניט חלילה אזוי
פון דעם דאווענען נאר פונ'ם רעדין, פונ'ם גערויש פון קינדערליך אהן אויפזיכט, גלאט
א געפילדער אז מען הערט דעם חזן נישט. אט גיט דער שמש עטליכע קלעפ מיט דעם
פראטש ווירד איין אויגענבליק שקטה שטילל, באלד הייבט אן ווייטער ושימען, אללע מאל
שטארקער אונ שטארקער. אללע כמעט בעלי בתים כאפען אויס זייער האנר א
פראטש אונ פאטשען דעם סידור, דאס חומש אדער דעם שטענדער, דער וויל איז א
געקלאפעריא וויא פורים המנין, ביז דער שמש ניט ווידער א טראסק, אונ דאס דורערט
איבער דעם גאנצען דאווינען. אפשר זאלל מען אויף דעם אויך זאגין „מנהגן של ישראל
תורה

תורה היא? אוודאי האט משה רבינו, אדער תאטש עזרא מיט דיא אנשי כנסת הגדולה ערפונדען אונ אזוים געגעבען א מאָדעל פון א פראטש. מיר האבען אבער שוין געזעהן גאנץ שענע שולין, וואו מען דאווינט גאנץ ערינסט אונ אללע שטעהען אנשטענדיג אונ רוהיג אָהן א פראטש, נאטירליך ניט בייא פרוממע אין יענעם קאנט. — ווייטער, מען נעהמט מיט קינדער אין שול — זעהר רעכט, דאס איז איין אלטער יורישער מנהג אונ איז זעהר צוועקמעסיג, דער איינדרוק וואס דער נאָטטעס דיענסט מאכט אויף דעם קינדרישען געמיטה בלייבט איבער זיין גאנץ לעבין אין זיין הארץ, אונ פאר דיא ערוואקסענע קלינגט אויך מעלאָדיש דער „ברוך הוא וברוך שמו", „אמן", וואס געהט קאָהר ארטיג ארויס פון דעם רייגעם אונשולדיגען מויל הונדערטער קינדער מיט זייער יונגע פיינע שטיממען. נאָר ווען איז דאס גערעדט געוועזין; אז פארצייטענס פלעגין בעהעלפערס שטעהען מיט דיא קינדער אויף א בעזונדערער באנק, מייסטענס אויף א גאניק אונ האָבען געהאלטען דיא קינדער אין אָרדנונג, אונ זייא אויפמערקזאם געמאכט ווען מען דארף צוזאממען איינשטיממיג מיט „בהוב"ש אמן, שמע ישראל, קדושה ברכו"; ניט אז אין אללע ווינקעליך דרעהען זיך קינדערליך, אונ דיא וואס זיטצען צו זאממען האלטין איינער א פולקע, דער אנדערער א שטיק קיליטש, דער דריטער לעקיך, אונ געוועהנען זיך פון קינדווייס אָן פלוידערן אין שול זייערע נארישקייטין.

נייע מנהגים האָבין מיר דאָרט אויך געזעהן וואָס זענין געגען דעם שלחן ערוך, נאָר אויף אללעם האָבין דאָך אונזערע ברודר תירוצים, א מנהג ברעכט א דין. פליצום הייבט מען אָן טהיילען דיא פרשיות פון כהן אָן, תאָטש עם שטעהט בפירוש אז הוספות דארף מען נאָר אָנהייבען אָבשפאָהרין פון רביעי אָן. א תירוץ, מען דארף בעטהיילען חיובים אונ דערפון האָט דיא שול הכנסה. דאָס איז טאקע נאָר פאר דאָרטיגע פרוממע א גרונד דיא תורה צו טעכערן אויף 30 עליות, שטאָט זיעבען אורשפרינגליכע. נאָך ערגער איז; פליצום בלייבט מען שטעהן אין מיטטען לייענען, דיא תורה וואַרט, אויף וועמין? א חתן דארף זיך אויפרופין אין שוהל. זענין נאָך דיא מתותנתטים נישט פערטיג מיט דעם אויסשלאָנדערן, מוז א גאנץ ציבור, דיא הייליגע תורה אויפגעהאלטין ווערין. דיא געשיכטע האָט געדויערט א קנאפע שעה, דאָס תתנדיל איז שוין אויך למול דאָ, ער האָט א פנים געהאט אין דיא זיידענע חתונה קליידער וויא/א יונג לאָשיקיל אין א חאָמוט, דאריבער איז ער אויך אזוי געשטאנגען וויא געקאָוויט אונ האָט ניט געקענט דען קאָפּ בעוועגען. ענדליך זענין דיא ווייבער געקוממען אונ ווארטין אין פאָליש, וואָרין ניט וויא אין אנדערע מקומות פון דיא אייבערשטע גראטים, נאָר פון דעם הויפטאיינגאנג אין דער מעננער שול וואַרפין זייא ניס דעם אויפגערופנעם חתן. — מוסף האָט אונז צו עהרען געדאווינט דער אָבער חזן ר' ירוחם מיט זיינע משוררים, וואס מאכען שוין נאך קאָהר אונ זינגען מיט נאָטען אין דיא הענד. דאס איז שוין א גרויסער פאָרטשריטט פאַר בערדיטשוב; אָן אמת שרייעט דארויף נאגעוואלט דער פאנאטישער דיין. דער פייערדיגער סאדוגערער חסיד . . . ; . . (פון דעם וועלין מיר שפעטער רעדין). ר' ירוחם, געהער צו דיא אלטע חונים וואָס וויללען בעפריעדיגען אויך דיא היינטיגע וועלט, ער האָט שוין אביסיל מחיק געלערינט, אונ האלט זיך איין ניט צו שרייען אויף דעם חונישען דיננעם קול מיט דעם פינגער אין גאָרגיל; אוודאי איז דאָס א שווערע אויפגאבע אויף דער עלטער, דאָך איז ער פאר בעררדיטשוב געוועזין א פאססענדער חזן,

דעם

נאָר אזוי וויא מען האט איהם אויפגעהערט צו צאהלען זיין געהאלט פון דעם קעכטיל לויט קאָנטראקט, אונ דיא שול איז אָרים, איז ער האלבער נאכט פאר ימים נוראים ענטלאָפען קיין פאָלטאווא, וואו כען פערשפריכט איהם מעהר געהאלט, אונ בערדיטשוב איז געבליבען אָהן א חזן סאמע אין דער וויכטיגסטער צייט. בעת דער ר' ירוחם האט געדאווינט איז זיך נאָך מעהר עולם אָנגעלאפין, אונ דער פראטש האט אָפטער גהילעכט דאס גערידער צו שטיללען, אונ אז דאס איז נאך קארג געווען האט דער שמש גלאט מזיק געוועזין מיט דיא הענד איינינע יונגליך זייא זאללען שוויגין.

דיא הכנסות פון דער גרויסער שול זענין זעהר קנאפּ, חייל דאָרט דאווינען ווענינ בעמיטטעלטע בעלי בתים, ווער נאָר עס וויל שפיהלען עפּיס א ראָלע פון איין איש מכובד אין שטאָדט דאווינט אין רב'ס בית המדרש אָדער אין א חסידישער קלויז, דאריבער איז זיא תמיד אינטערשטעלליג אונ האט נישט אויף איהרע ווענינע הוצאות, תאָטש זיא נעהמט פון קהל'ס קעכטיל 700 רו"כ, אונ דיא הכנסה פון א באָד גייט אויף איהר, אונ מען בריינגט דאָרט נאָר חלבנע ליכט. אָט אזוי שטיעפמיטטעריש ווירד בעהאנדילט דיא הויפטשול אין שטאָדט, אפשר דערפאר וויל דאָרט האט זיך נאך ערהאלטין נסח אשכנז וואס איז ארויס אויס דער מאָדע. — מיר וויסען גאנץ גוט אז אין אללע יודישע שטערט איז ווינטער קיין מנין נישט דאָ אין דיא גרויסע שולען איבער דער קעלט, אונ מען מוז איינלאדען אללע וואָך אנדערע צו דאווינען אין שול, אז ניט, מוזין זייא פאר זיך דינגען שטעללפערטרעטער, אָבער זוממער געפינען זיך דאָרט דיא שענכטע בעלי בתים, בעזאָנדערס זקנים, אונ דאס, כיט דיא נדבות פין דיא איינגעלאדענע ווינטער, דעקען דיא שפעזין; אין בערדיטשוב חילל אבער קיינער וויא עס שיינט זיך נישט צעהלען אונטער בעלי בתים, דער טיטול חסיד קלינגט שענער, — אפשר דאריבער וואס עס זענין ווענינ בעשטענדיגע כתפללים איז נאר פארהאנדין איין גבאי, דער פיהרט דאס גאנצע שוין א צייט מיט יאָהרען, מיר האבין קין אורזאכע דען גבאי צו פערדעכטיגן, בייא אזעלכע מאנגעלהאפטע איינקינפטע כח ער נינוג קלאָפּאָט אונ קאָפּדרייעהניש האבען אללעם אליין צו פערזעהן אונ צו פערזארגין, נאָר עס איז דאָך ניט רעכט דאס גאנצע איינעם אין קאָפּ אריין צו ווארפין, חוץ וואס אנזערע חכמים הייסען אויסדריקליך אז צדקה געלד דארף ערוואלטעט ווערין ווענינגסטינס פון צווייא, אונ חוץ וואס דאס לאנדעסגעזעץ פאָדערט דורכאוס עס זאָללין זיין דרייא: איין אוטשאָני, א סטאראסטע (גבאי), אונ א קאזנאטשעי (מכן, קאססירער), נאָר אפילו גלאט איז איינער ניט אים שטאנד דאס גאנצע אָרדענטליך צו לייטען, ובפרט דאָ וואו מען דארף זוכען מיטטעל דיא שול צו ערהאלטין; קיין צווייפיל, עס זאָלין נאך 2 מיטווירקען געפינגט יאָדער אנדערע קוועללען, יעדעם איז לייכטער, אונ צוזאממען האָלטין זייא געקענט אין דער שול אויך מעהר אָרדנונג ערהאלטען אונ בעססערע איינריכטונגען מאכען. קיין חשבון פון הכנסה והוצאה אין שול פאָדערט קיינער נישט, אונ דער גבאי האלט ניט פאר נעהטיג דאס צו טהון, אבי ער וויסט בייא זיך אז דאס איז גאר ניט נוהג אין גאנץ בערדיטשוב, אפילו דיא פון דער רעגירונג פאָרגעשריעבענע ביכער ווערין ניט געפיהרט, אונ קיין חשבון ווירד ניט צו געשטעללט יעהרליך.

דיא נייעשטעדטישע שול איז איינענטליך ווענינ עלטער געמויערט פון דער אלטשטעדטישער, דאך זעהט זיא אויסענווייניג עפּיס פרישער אויס, איננעווייניג איז דיזעלבע איינפיהרונג, זיא לייט אויך מאנגעל, חאָטש זיא בעקוממט אויך 200 רו"כ פון דעם

קעכטיל

קעסטיל אונ הכנסה פֿון א באָר, איבער הויפט איז מערקווירדיג כמעט אַללע בעררישטשו-
בער שולען בתי מדרשים אונ קלויזען לײדען מאַנגעל אין ליכט. מען איז זיך אָבער
טועה אז מען מיינט עס פֿעהלט נאר חלבנע, פֿון סטעאַרינאָווע האט מען ניט צו רעדין
דיא דתקעלע נאַכט צו בעלײַכטען, לײדער זעהן מיר אז דאָרט פֿעהלט נאָר דאס עווינע
ליכטעל, דיא רײנע פֿלאַם וואס פֿון איהר ווירד לעכטיג אין יעדין ווינקילע אים יודישען
הארץ, אונ עס שײנט ארוים דיא מדה טובה „נר למאור", פֿאר וועלכין מען מאַכט א
שענעם מי שברך יעדין שבת גלײַך מיט „וכל העוסקים בצרכי צבור באמונה". א סימן
אז מיר האָבין רעכט, גערט אריין אין שענעם העללין טאג וועט איהר אויך געפֿינען
„צלמות ולא סדרים", א פֿינסטערע וויסטע אונאָרדנונג.

אונטער דער ג ר ע ב ל י ע איז אויך דאָ א שול וואס קריגט 100 רו"כ פֿונ'ם
קעסטיל אונ הכנסה פֿון א באָר, פֿיהרט זיך אויף דעם זעלבין שטיינער אונ לײדעט אויך
מאַנגעל אין ליכט.

איבער דעם זענין נאָך דאָ זאָגענאַנטע צווייא שולען אויף דער ב י ל ע פּ י ל י ע ר
ג א ס, אונ נ ע מ י ר י ו ו ק ע. פֿון דער קאָהר שול וועלין מיר שפּעטער בעזונדער רעדין.
עס זענין נאָך דא אנדערע וואס פֿיהרען דען נאמען שול אדער שולכען, זענין אבער
מעהרסטענס פּריוואַט מנינים.

בתי מדרשים אונ קלויזין זענין דאָ אין איטליכען ווינקעלע, טהייל עטליכע אין איין
הויז, מאַנכע אין אײגענע געמיעטע אדער געבויטע הייזער, מאַנכע אין גרונגענע,
מאַנכע נגידישע אין זייערע הייזער אונ הייסין טאַקי אויף זייער נאָמין. מעהרסטענ-
טיילס איז א שרעק ארײנצוקוממען אין דיא ענגע ניט רײנע קוטשעס. פֿון זייא זענין 51
חוץ דיא 6 אוים גערעכענטע שולען בעוויליגט פֿון דער רעגירונג, ווייל זייא עקסיסטירען
פֿון פֿאר 1885, עס זענין אבער דער נאך צו געקוממען נאך 24 וואס זענין שוין ניט
בעשטעטיגט פֿון דער רעגירונג. פֿיעל פֿון זייא האבין מיר מיט אײגענע אויגען בעטראַכט
אונ זעהער בעדויערט זייער צושטאַנד.

גאַנץ נאַטירליך אז דיא בעפֿאָלקערונג פֿערטהיילט זיך אין 81 בעטהייזער, איז
קיין וואונדער נישט וואס אין דיא גרויסע שולען איז כמעט קיין מנין ניט דא בעמיטטעל-
טע בעלי בתים; עס קאָסט פֿיעל געלד, יעדעס בעטהויז מוז האָבין בעזונדערע הוצאות,
דיא דירה ענטוועדער זיא איז געדונגען אדער אפילו איין אײגען לאָקאַל קאָסט נתינות,
רעמאָנט וכדומה; יעדעס מנין דארף א חזן, שמשים, בעלײַכטונג; בעהייצונג ובדומה,
אזוי אז אַללע לײדין מאַנגעל; ווערהרענד עס זאָללין וועניגער זיין וואלט וועלוועלער גע-
קאָסט אונ דיא גרויסע שולען העטטען געהאַט בכבוד זייער הצטרכות. א סאך גלײַכער
וואלט געוועזין שטאָט דיא עלענדע פּצליך שטיבליך איינס נעבין דאס אנדערע, אין
יעדער גאס א גרויסע שול אדער א בית המדרש. אום דיא לעזער א בעגריף צו געבין
פֿון דער טרויריגען לאַגע דיעזער בעטהייזר, מוזען מיר שילדערן דען צושטאַנד פֿון דיא
עטליכע וואס מיר האָבין דען ערשטין טאג בעזוכט אײדער מען האט געוואוסט וועד מיר
זענין, צווישען ענג נעבענאַינאַנדער שטעהענדע אײנגעבויגענע פֿילל בעוואָהנטע הייז-
ליך, פֿיהרען שמאָלע אומרײנע געסליך צו מייסטענס הרבות וואס ווערין אָנגערופֿען שי-
לעכער, בתי מדרשים אדער קלויזין. דער אײנטריט איז דורך א דונקעל פֿערפֿוידעט
פֿאָרהייזעל, אין דעם ד' על ד' גרויסען שטיביל זיטצען מלמדים האלב אוים געטהון אונ
קנעללען מיט יונגליך; בחורים, יונגע לײַטליך אונ עלטערע יודען לויפֿין ארום אהין אונ אהער
מיט

מיט דיא לולקע ציבעלים ווי אין א קלוב; אנדערע זיטצען לײדיג אונ שמועסען פּוסטע
זאַכין, אדער וואס נאך ערגער איז — דערצעהלין נסים פֿונ'ם רבין. מען טרעפֿט אויך
נאַכמיטטאָג ערשט לײגען טלית אונ תפילין דאווינען שחרית. דיא טישען, דיא בענק,
דיא שטענדערס, דאס באַלעמעריל, דער ארון קודש מיט דעם עמוד זעהן אָרום אוים,
אזוי דיק פֿער־פֿאָלצעוועט, צעשניצט, (געווים עדות צו דיא נעגעל), האלב צעבראָכין,
ספרים זענין וועניג דאָ, נאר חסידישע טרעפֿט מען אויף דיא טישען, אויף דיא שטענ-
דערס, אויף דעם שלחן. דאָרט ליעגט אײנער בייא דער מזרח וואנד אויסגעשטרעקט
ווי ביים טאטען אין ווײַנהויז אונ חראַפּיט. זיך איין אויסרייד צו מאַכען, האבין מיר אין
יעדעס פֿערלאַנגט איין אנדער ספר. אין אײנעם האבין מיר געהאַט א שענעם שפּאַס,
מיר האבין פֿערלאַנגט א ש"ך חלק א'. ענטוועדט אונז איין עלטליכער יוד: „עס איז
ניט דאָ". — „ווי שיקט זיך אין א בית המדרש וואו מען לערנט זאלל קיין ש"ך ניט
זיין?!—", „עס איז געוועזין, נאר ער איז פֿערזעצט", דאס איז אונז שרעקליך אויפֿגע-
פֿאַלען; זיך ניט צו פֿערראַמהען, האבין מיר פֿאר פֿאָרזיכטיג געהאַלטין זיך מיט דעם יודען
אין א גישפּרעך איין צולאָזין; „ווי הייסט דאס בית המדרש?", „ר' ישראל הירש נעחים",
„שוין לאנג בעשטעהט עס?", „א יאהר 30": „איז דאס איין אײגין לאָקאַל?", „יאָ, דער
ר' ישראל הירש ע"ה האט עס גישענקט צו דעם צוועק", „וויפֿיל קאָסט דאס א יאָהר
אוים האלטין?", „אזוי גרוים ווי א קערביל א טאג, 350 רובל א יאהר", „האט עס
עפּים הכנסות עולמית געלד?", „ניין, נאר פֿון בעלי בתים", „וויפֿיל קאָסט דא למשל
א בעל בית?" „עס זענין דא וואס עס קאָסט ווי 40 רו"כ יעהרליך". „נאָ אונטער אוער
לכע בעלי בתים זאלל מען מוזען פֿערזעטצען א ספר, אונ וויפֿיעל קענן מען עס נאר
לײַהען אויף איין חלק ש"ך". דארויף האט אונז דער יוד גאנץ נאַיווגע געענטווערט;
„געליגין האט מען אויף איהם 2 קערבליך אויף א דבר נחוץ; פֿאר אייך ניט אויף זיך,
מען האט גערארפֿט רײניגען דיא אבטריטען, ווי זאגט איהר, איז דאס ניט א דבר
נחוץ?", וואהרהאַפֿטיג אז מיר זענין געבליבען שטעהן פֿערבליפֿט אינ האבין ניט גע-
גלויבט אונזערע אײגענע אויהרען, אין א מקום קדוש וואו עס דאווינט איין עדה פֿרוממע
יודען ערב ובוקר זאלל מען אזוי וועניג געפֿיהל האבין, ווי בעלײדיגט דאס איז פֿאר
דעם ארט, פֿאר דער רעליגיע, פֿאר אונזערע הייליגע ספרים, א ש"ך צו פֿערזעטצען צו
אזא אומרײנען צוועק! ווי דאווינען ניט דארט 100 מענשען, יעדער זאלל געבין 2
קאָפּיקים וואלט מען דאך פֿערשפּאָרט מחלל צו זיין א ספר וואס איז אזוי הויך געשאַצט
בייא יודין, אונ דערווייל זאלל ווער ווייסט ווי לאנג קיין ש"ך ניט זיין אין ביהמ"ד! ווער
דא איז שולדיג, דער גבאי (מן הסתם איז נאר אײנער) אדער דיא בעלי בתים, זאללין דיא
לעזער אורטהיילען, נאר דאס שײנט אונז געוויס אז אזעלכע שענדליכע מעשות ענט-
שטעהן דערפֿון וואס דער גבאי ניט קיין חשבון ניט, דעריבער האט ער קיין אויג צו
פֿאָדערען ביים עולם דאס נעטהיגע, אונ יעדער רעכענט איהם קאָסט נעגוג, עס איז דא
הכנסה מעהר ווי דיא הוצאה.

אונזער הלבשה איז אָבער דיא בית המדרשניקים אויפֿגעפֿאַללען, ווי מיר זענין
געגאַנגען אין אנדערע קלייזליך האט מען אונז אָן געהויבען נאָך צו קוקין, אונ יודען
קלערין דאָך תמיד איבער וואס קיין שונא דענקט נישט, האָבען זייא געמיינט, מיר
זענין א רעוויזאָר אויף מלמדים, זייא רעכטין זיך אויף אײנעם יעדען טאג, וואָרין דעם
זוממער האט זיך געענדיגט דיא צייט וואס דיא רעגיערונג האט ערלויבט דעם רב מיט
דעם

רעם סמאַטריטעל פֿון דער שולע מלמרישע סווירעטעלסטווים ארויס צו געבען. אין דיא שטעדטליך האָבין זייא דאָך אין דעם געדענקט און האָבין דיא גאנצע צייט נידעט דערפֿון, נאָר אין בערדיטשוב האט זייא קיינער נישט דערמאָנגט און נאָך דער פֿעסט-געזעטצען צייט האט דער דאָרטיגע קאזיאָננע רב נישט געוואָלט געבען פֿאר קיין געלד-צייגניסע; מען איז אפילו אויף איהם דערפֿאר שטארק ברוגז. — אַ יושר גדול, פֿאר וואס איז ער ערהרליך און וויל נישט טוהן נעגען אַ קייזערליך געזעטץ! — עס קנעללין אָבער ווייטער הונדערטער מלמדים אָהן סווירעטעלסטווים, אויף גאָטט'ס בערעָטה, אַי, או מען וועט זייא תאפין, דארפֿין זייא און דיא בעלי בתים צאָהלען יעדער צו 75 רובל קנס פֿאר אַ תלמיד, עט רבש"ע וועט אויסהיטען! פֿון דעסטוועגען ציטערט מען פֿאר אַ שין, און אונזער ערשיינען האט אנגעמאכט אַ טרעוואָגע. פֿון איין קלייזעל האט מען גשיקט יונגליך צום אנדערן, „אַ רעוויזאָר געהט", עס איז געוואָרין אַ בהלה, תחלת האט מען זיך נאר אָבגעליינעט; מיר טרעפֿפֿין אַ מלמד מיט אַ תלמיד זיטצין בייא 2 שטענדערס איינער נעבען דעם אנדערן, פֿארביידע זענין אָפֿפֿין ש"ס גמרא'ס בבא מציעא פרק המפקיד און או מיר פֿרעגין: איהר לערנט נאר מיט איין תלמיד? ענטווערט דער מלמד אין אַ מקום קדוש; ניין, איך לערן פֿאר מיר און ער פֿאר זיך. דאָך או מיר האבין אָנגעהויבין פֿערהערין דאס יונגעל אַ שטיקיל גמרא, האט שוין דער מלמד פערגעססין זיין לייגענגען און האט זיך אינטרעסירט און אונטער געהאָלפֿין מיט אַ האלב וואָרט, מיט דעם פֿינגער — פליצום בעמערקען מיר, וויא מיר וויללען אריינגעהן אין אַ קלויז, לויפען אונז אנטקעגען יודען (מלמדים) אין דיא צעהראסטעטע קוטינע טליתים קטנים, אין דיא זאָקען, דיא פאנטאָפֿעל אין דער האנר, אין דער יארמולקע, זייא פֿליעהען פֿייל פֿון בויגען אויף דער גאס ארויס, קיים האבין מיר געשטעלט אַ פוס אויף דער טהיר, שפרינגט ארויס אַ יונגעלע פֿונ'ם פֿענסטער און פֿאר אייליניש האט ער אומגעקעהרט מיט'ם אימפעט דען שטענדער און דיא אָפֿפֿענע גמרא איז געפאללין מיטום פנים אראָב, קיינער וואגט זיא ניט אויפֿצוהעבען.

מיר האבין ניט געוואָלט פֿערדערבין אונזער איינדרוק, וואָרין באלד וועט דיא גאנצע שטאָרט אונז האלטין פאר אַ רעוויזאָר, און ביים פֿאָלק איז שווער ארויס צו נעהמין פֿונ'ם הארץ אזא חשד, האבין מיר אויפֿגיהערט צו געהן אינקאָגניטאָ, מיר האבין אָבער געלעגענהייט גיהאט שפעטער פֿיעלע אנדערע צו זעהן, אללע איין שטייגער. אונטער דיא פוסטקיס האבין מיר גיזעהן דאס טרעגערישע שולעכען, שוין געגיר אַ פנים, חאָטש קליין, נאר ריין; מען קוממט נאר אריין צום דאווינען.

פֿיעלע פֿון דיא קלויזען פֿיהרען דען נאָמען פֿון אַ הייליגען; סאדוגירער, טשער-נאָבלער, קאָריסטישובער, מאקאראָווער, טאלנער, טשערקאסער, טריסקער, סקווירער, רעושישטשיווער, נאחמיסטריווקער, זינקיווער, אָסטרהער, ניסחיזשער, טשיטילניקער, (סאוורראניער), בראסלאווער, קאָצקער, קארלינער, חבדניקים, פוילישע. חוץ דעם זענין נאָך דאָ אנדערע חסידישע סעקטען, נאָר זייא האבין נאָך ניט זוכה געוועזין צו אַ בעזונדער שטיביל מיט אַ געקראָנטין הייליגען; זייא דאווינין עטליכע צוזאממען.

אים אללגעמיינען הערשט איבער אללע דער סאדוגירער גייסט, דאס איז ניט צו גלייכען צו דיא פֿאָרצייטיגישע שולען אין אלטע גרויסע שטעדט: דעם רמ"א'ס, דעם מהר"ם'ס, דעם מהרש"ל'ס שול, דאָרט פֿיהרען זייא דאריבער דיא נעָמען וויל דיא דאָזיגע גאונים האבין דאָרט בעשטענדיג גידאווינט, אָבער דאָ איז פֿיעלליכט

קיין

קיין איינציגער פֿון דיא צדיקים נישט געוועזין, עכבנזאָ איז עס נישט צו גלייכען צו דיא וואס הייסען נאָך זייערע בעגרינדער, יענע האט געלד געקאָסט און האבין אויך דאָרט בתמידות גערשאווינט, קוממט זייא דער כבוד; דיא גוטע יודען דאגעגען, נישט נאָר עס קאָכט זייא נישט אַ קאָפעקע, פֿערקעהרט מען צאָהלט זייא נאָך צו פֿון צדקה געלד וואס פֿאלט אריין אין שול; נאָ, איז דאָך דער נאמען נאָר צו עהרען פֿון דעם קדוש וואס אַ סעקטע וועהלט זיך.

מיר האבין געהערט אַ תירוץ מספיק, אז דאס איז נאר אַ גרויסע טובה וואס עס זענין פֿיעל קלויזען, פֿערשפּאָרט צו זיין אַ מחלוקת צווישען דיא פֿיעלע כתות חסידים. גלייך דאס איז אַ טוו, און דאס איז רעכט, או דאס קליינע, אָרמע, עלינדע, בידנע יודישע פֿאָלק זאָלל זיין צעטהיילט און צעשפליטטערט אויף פֿיעלע סעקטען. דיא גאנצע קראפֿט דורך וועלכער דיא וואונדערבארע ווינציגע נאַציאָן האט זיך דערהאלטין טויזענדער יאָהרען אונטער אזעלכע שרעקליכע פֿערפֿאָלגונגען, גלות און עלענד, האָבין מיר נאָר צו פֿערדאנקין דעם איינעם הייליגען ערהאבנען פרינציפ — אחדות: איין גאָטט, איין נאציע, וואס יעדער יוד זאגט טעגליך און איז שטאָלץ דאָרויף — ה' אחד, ישראל גוי אחד; איין טאַטען אברהם אבינו, זייט 4000 יאָהר נישט פֿערמישט בלוט; איין תורה, דער תלמוד איז נאָר אַ פירוש, צום סוף טהיילט זיך דאס גאָרשטש יודעליך, ערשט זייט 150 יאָהר, אין הונדערטער סעקטין, יעדער האלט זיך פֿון איינען אנדערן הייליגען או זאָגען נאָר ער איז גאָטט'ס מענש, נאָר זיין תורה איז הייליג, נאָר זיין דאווינין איז אָנגענעמען בייא גאָטט, נאָר זיין נוסח התפלה געהט גלייך ארויף אין הימעל, נאָר אין דעם קלייזעל וואס פֿיהרט זיין נאָמען רוהט דיא שכינה, נאָר דיא רבנים, דיינים וואס ער וועהלט זענין ראוי להוראה, נאָר זיין שוחט איז כשר, נאָר זיין חזן איז מוציא דעם צבור, נאָר זיין בעדער קענן היטצין און שמיסען לשם שמים, נאָר זיין מלמד פֿערשטעהט דיא קינדער מחנך צו זיין אין גאָטט'ס וועג. אים שטייט געזאָגט או מען מוז שוין זוכען אַ זכות וואס זייא זענין אָבגעזונדערט, אבי עס זאָלל חאָטש ניט זיין קיין מחלוקת; „מיין רבי איז דער רעכטער און דיינער איז אַ פארך" וואס דער פֿון קוממט ארויס נישט איין מאָל אַ חילול השם און פּראָצעססען וועלכע קאָסטען קאסים געלד. וועה און וויעד דאס צו זעהן און דאס צו הערין. יעדעס אמת'ע יודישע הארץ קענן צושפּריגנען אז מען בעטראכט דען אונגליקליכען צושטאנד פֿון אונזער טהייער יודענטהום, וויא אזוי דאס איז נעבוך געזונקען. נישט דיא צערשטרייאונג אין אללע וועלטטהיילע, נישט דיא אונטער-דריקונגען און בעשרעקונגען זענין אזוי געפֿעהרליך פֿאר דעם יודענטהום; אָט דאס איז טויזענד מאל ערגער, דיא צערשפליטערונג אונטער זיך אלליין, דאס קען מען ניט אָגרופֿען שלום, און אזא מין שלום ברענגט קיין נטם נישט, דאס איז אַ שטייגער וויא אַ קראנקהאַפֿטער צושטאנד אין אַ קערפער וואס שוועבט אָב אללע גלידער זייא זאָללען זיך נישט קעננען בעוועגען.

פֿון אללע שטעהט צום בעסטען דאס בית המדרש אויף דער אלטערשטאָדט, חוץ וואס דאָרט דאווינין דיא גבירים האט עס אונטערשטע סקלאדים און קלייטען אין דער יאטקע וואס דיא הכנסה געהט דארויף. מען דארף זיך אָבער ניט טועה זיין או דאָרט איז דאדורך מעהר ריינליכקייט און אָרדנונג, ארום דעם בית המדרש איז פשוט נישט צו צוטרעטען פֿאר שמוטץ. אקוראט אקעגען דיא פֿענסטער איז אַ ליידינער פלאטץ, דאכט זיך או דאָרט מוז יאָ ליעגען מיסט פֿון חטעלניצקים צייטען, און דאָ קענן מען זעהן האלב בערדיטשוב פֿון פֿאָרינט און פֿון אונטען. דיא גבאים און מתפללים ז. ניט אזוי פֿיעל

שולדיג

שולדיג, וויא האבין צו טוהן מיט אַ שווערען בעל דבר, וויא האבין שוין גיוואָלט אבקיפען ביים איינגענטהימער דען פלאטץ, נאָר מען קענן מיט איהם קיין מאָל ניט קומען צו איין עק. וועהרענד אונזער אנוועזענהייט האט מען מיט איהם ווידער אונטער האנדעלט, מיר ווילען לעת עתה איהם פערשווינען, ווייל עס האט געהאלטען בייא אַ פערגלייך, אפשר וועלין וויא מיט איהם גימליך פערטיג ווערין, וועגן נישט דארף מען איהם ארויס שטעללען מיט דעם נאָמען פאר אַ <u>שכן רע אין דיא צייטונגען</u>, וואס האט קיין געפיהל נישט או דאס איז דיא גרעסטע עבירה, אַ מקום קדוש אזוי צו בעלידיגען. איבריגענס פערשטעהן מיר נישט פאר וואס מען בעט נישט דיא רעגירונג זיא זאָלל איהם צווינגען דאס מיסט ארויס צו פיהרען אונ דען פלאטץ ארומצוימען מיט אַ וואנד; עס איז דאָך זעהר שעדליך פאר אללע איינוואָהנער ארום.

דיא קאָהר שול

מיר זענין ווייט דערפון צו גלויבען או אללע יודישע שולען מוזין אזוי איינגעפיהרט זיין, נישט איטליכע געמיינדע איז אים שטאנד אזא שול אויסצוהאלטען, אַ קאָהר אונ אַ מוזיקאליש געבילדעטער קאנטאָר קאָסטין פיעל געלד, איינם העטטען מיר יאָ געווינשט אז יודען אין אללע שטעדט זאָללען זיך אַ ראיה נעהמען פון דיא אויפגעקלערטע, אָדער פון דיא דייטשען וויא זייא רופען זייא אָן, אָרדנונג אונ ריינליכקייט איינצופיהרען אין דיא פראָסטע שולען אונ בתי מדרשים. אָהן קאָהר, דאס קאָסט שוין נישט טהייער אונ איז אוודאי נישט נעגען יודישקייט לכל הדעות, פערקעהרט עס איז אַ חיוב, אַ מצוה, מיר שטעללען זיא דאָך בעזונדער, ווייל זיא שטעהט אויך אין בערדיטשוב אבגעזונדערט, דיא דאָרטיגע חסידים בעטראכטין זיא נאָך צום בעדויערען נישט פאר קיין מקום קדוש, אויסער דעם האט דא פאר זיך איין איינענע געשיכטע וואס דארף פאר זיך בעשריבען ווערין. פון דער קאָהר שול וועהט מען ארויס וואס ערנסט אונ אייפער קעננען בעווירקען, אז עטליכע געבילדעטע מענשין האבין געקענט אויספיהען אַ שעהן געביידע אין קורצער צייט אויסצובויען, דיא ערלויבנים פון דער רעגירונג צו ערהאלטען, אונ זיא פיין אונ אָרדענטליך צו ערהאלטען, וויא? אין בערדיטשוב ווא דיא גרויסע מאַססע הענגט אָן דעם חסידיסמוס, אונ דיא מענטשינע אין שטאדט קוקען אויף איהר מיט קרומע אויגען, אונ העטטען גווים פערהינדערט דען בויא אונ דיא עקסיסטענץ פון דער קאָהר שול, אין וועלכער זייער פוס קוממט נישט אריין, אונ אין הארצין האלטען זייא פאר נישט בכלל יוד דעם ייאס געהט דאָרט אריין אַ קוק טוהן אָדער בייוואָהנען אפילו אַ צערעמאָניע, ניט נאָר אווינין.

ווייט איינינע יאָהר האָבין דיא וועניגע היינטוועלטיגע געפיהלט דאס בעדירפנים פון אַ גערעגעלטין גאָטטעסדינסט, עס איז קיין וואונדער נישט אז מענשין וואס דענקען אייראָפעאיש, זאָללען זיך קעננען געפיננען צווישען אזעלכע וואס קוקען אויף זייא וויא אַ יוד אויף אַ בייז משכון. אונ גלאט ווער עס האָט נאָר עפים געשמאַק קענן שוין נישט איבערטראָגען דאָם געשוועטץ, דען ליארם, דיא אונאָרדנונג, דאס קלאפען, דאס טאנצין, דאס

דאס פליעסקן, דאס געוואלטיווען אין דיא קלויזען. ווען דיא עלטע פרוממע זאָללען דאס וועללען בערעכנען, וואָלטען זייא גיזארפט לויבען דאס יודישע הארץ פון דיא אויפגעקלערטע, אז דאס פינטעלע יוד האָב... א אַ בראָט נעטהון ניט צו וכאלעווען קיין געלד אונ קיין מיה זיך אַ גאָטטעסדיענסט איינצוריכטען; אויף דער אָרדנונג אונ דער ריינקייט קענען זייא נאָר קיין פעהלער נישט אויסזעטצין.

עס פערדיענען בעזאָנדערס געלויבט צו ווערין צוויא פערזאָנען, דער גביר דער נרבן ר' משה יצחק הורוויץ, אונ דער אייפריגע בעפערדערער דער בילדונג ד"ר ראָטטענבערג, דער ערשטע מיט זיין אָפפענער האנד אונ זיין איינפלוס בייא דער רעגירונג, דער אנדערער דורך זיין פלייס, גוטען ווילען, אויפגעקלערטען גייסט, אונ דורך זיין בערייטוויללינקייט צייט אונ מיה אויך געלד צו אָפפערן צו יעדער גוטע זאכע, (ד"ר ראָטטענבערג אונ ה' אויערבאך זענין ביז איצט אייפריגע פלייסיגע גבאים), צו זייא זענין נאָך איינינע טהעטיגע מענשין צוגעשטאנגען אונ מיטגעהאָלפין, ביז עס איז זייא געלינגען תחלת אין אַ געמיטהעט לאָקאַל אַ גערעגעלטען גאָטטעסדיענסט איינצוריכטען, אונ האבין עס אויף דער ארט מיט שווערע אָפפער אונ מיה עטליכע יאָהר ערהאלטען. באלד האבען זייא אָבער אָנגעהויבען פיהלען אז זייא פעהלט דער עיקר, איין איינען לאָקאַל. ווער וואָלט זיך געקעננט פאָרשטעללען אז דער גאָרשטש מענשין, מעהרסטענטהיילס נישט זעהר בעמיטטעלטע, וועלין קעננען דאס אויספיהרען. אין <u>בערדיטשוב איז עס אָבער גענאנגען וויא מיט עלעקטעריציטעט</u>; אין 2 יאָהר איז ארויסגעוואכסען זעהר א שעהנער טעמפיל אויף דער נייעסטען ארט, פון ציעגעל געבויעט, אויף דער גרעניץ פון דער נייער שטאָדט; דער איינגאנג איז אָבער אָפפען צו דער אלטער שטאָדט. דיא שול האט געקאָסט ביז 17 טויזענד רובל, בייגאָהע דיא העלפט האָט דערצו נעשטייערט רמ"י הורוויץ, דאס איבריגע האט ד"ר ראָטטענבערג אונ זיינע אסיסטענטין נעזאמטעלט ביסליכווייס, חוץ דעם פלעגט ער כמעט גאנצע טעג אבטונג געבען אויף דיא מולערים אונ טעשלערים, איז געקראָכען אויף דיא הויכע ווענד אונ באלקים, עס זאָלל קיין פאלש נישט זיין, דעם חזן האָט ה' הורוויץ גשיקט אויף זיין חשבון קיין וויען צו ה' זולצער זיך פערפאָלקאָממענען אין מוזיק אונ חזנות אויף דער נייען ארט, אונ ביז איצט האט ער בייא איהם קאָסט אונ קווארטיר.— דיא שול איז אינגעוויניג נאָך ניט אין גאנצין פערטיג, עס פעהלט נאָך אַ פאססענדער ארון קודש (דארויף האט דער גיוועזענע בערדיטשובער ה' וואָלקענשטיין אין פעטערסבורג שוין געשיקט צווייא טאפעלן, לוחות מיט עשרת הדברות, בולטע פערגילדעטע אותיות, מערקווירדיג שעהנע ארבייט), דיא הילצערנע זיילען זענין נאָך נישט געשטיקאַטורט, מארמאָרירט אָדער געמאָהלט, נאָר דאס וועט שוין קוממען מיט דער צייט, דערווייל האָבין זייא גלייך געטוהן וואס זייא האבין אָנגעהויבען דאָרט דאווינין.

דער גאָטטעס דינסט איז שעהן אונ ערבויליך, דער ערשטע קאנטאָר ה' שפיטצבערג האט אַ פרעכטיגע ביעגזאמע באריטאָן שטיממע אונ אַ רייגעם פאָרטראג (דיבור), פערשטעהט גוט מוזיק אונ דיא געבעטע, ער ווייסט דאס ווארט איינצופאססען דיא געהעריגע ווירקונג הערפאָר צו ברענגען. איז אויך געבילדעט אונ גילט פאר זעהר אַ גוטען געפעלליגען מענשען. זיינע האלטונג ביים עמוד איז מיט פיעל אנשטאנד. דאס קאָהר איז פארטרעפליך פון איהם צו זאמען געשטעללט אונ איינשטודירט: אין טענאָר, וואס איז צו גלייך צווייטער קאנטאָר, האט איינע הערליכע שטאַרקע אונ ביעגזאמע טענאָר שטיממע

שטיממע, פֿון איהם וועט ארויס וואַקסען איין אויס געצייכענטער קאָהר חזן, איז אויך
דאבייא איין עדלער יונגער מאַן מיט יודישעס וויססען. אויך איין באס איז דאָ מיט אַ
לעוועגשטיממע, דערצו זעהר אנגענעהם. דיא סופראנע אונ אלטיסטען האבין אויך
זעהר ניעדליכע שטיממען. דער אָרגאַנאַט פֿונ'ם חזן אונ דעם קאָהר איז אויף וויענער ארט.
דאס פובליקום שטעהט זעהר אנשטענדיג, אונ בעטין רוהיג וויא עס דארף צו זיין. לייי-
דער וענין ניט אללע פלעטץ בעזעצט, טהיילס וויל עס זענין נאך נישט דא אזוי פיעל
פערמאַנענטע בעלי בתים, טהיילס וויל פֿון דיא געהן ניט אללע יעדין שבת דאווינען
אין שול, דאגעגען איז אימער דאָ פיעל מענשין פֿונ'ם שטערטישין פראָסטע עולם אונ
דאווינען גאַנץ ערנסט שטילל אנשטענדיג. דאס אלליין איז שוין אַ גרויס פֿערדיענסט,
דאס פֿאָלק געוועהנט זיך אונבעמערקט מיט דרך ארץ צוא שטעהען פֿאר גאטט,
אונ דאס קענן מיט דער צייט בעווירקען, אז אין דיא אנדערע שולען, זאלל מען
אנהייבען איין פיהרען אָרדנונג אונ שטיללע אנדאַכט אפילו אהן קאָהר. יודען
מייסען אליין אז עס איז ניט רעכט אזעלכע אונאָרדנונגען אין שול, נאר עס איז
זיא שווער זיך אבצוגעוועהנן פֿון אלטע זיטטען, ביז זייא זעהן ניט אַ מוסטער פֿאר דיא
אויגען: אַ כלל אים אלגעמיינען פֿערדיענט דיא קאָהרשול מיט דעם גאָטטעסדיענסטע
אין איהר געלויבט צו ווערין. דאך דיא מעסיגע פֿרוממע, אָדער דיא וואס פֿערשטעהען
אפילו שוין אז קאָראַל-געזאַנג איז ניט קיין פֿערברעכען, זעטצין אוים געוויססע פֿעהלער אין
דיא נייע איינריכטונגען וועלכע זענין שטארק דער ווידער דיא אלטע יודישע געוואָנהייטען,
דאדורך מיינען זייא איז דיא שול אזוי שלעכט אנגעטריעבין ביים דארטיגען עולם, עס
איז אַ שרעקליכער איבער גאַנג פֿונ'ם אלטען צום נייען, צי דייטש, צי רעפֿאָרמירט
נאך זייער אנזיכט, דאס פֿערהינדערט זייא דארט צו דאווינען. אונטער דיא אויפפֿאללענדע
רעפֿאָרמען וואס זייא רעכנען אוים, זענין דא טהייל וואס פֿערדיענען קיינע ריקזיכטען,
אנדערע ווידער וואס זענין באמת נעגען דיא אלטע יודישע זיטטען. אזוי למשל געפֿעללט
זייא ניט דער ארנאַט פֿינ'ם חזן אונ דיא קליידונג פֿונ'ם קאָהר, זייא רופֿין עס אָן גלחיש.
דאריבער האבין מיר שוין גערעדט אין אונזערע בלעטער. נאר לאָמיר קלערען וויא
אזוי זאלל זיך דער חזן קליידען ביים עמוד? דייטש אין אַ קורצען ראק אדער נאר אַ
פראַק מיט לאַנגע פּאַנטאָלאָן אונ אַ הויכען הוט, איז געוויס ניט אנשטענדיג אים יודישען
זיננע, אונ וועט קיינעסוועגס רעכט זיין פֿאר דיא פֿרוממע. פראָסט יודיש, וואס פוילישע
יודין רופֿין אָן יודיש, דאס הייסט אַ לאַנגע קאַפּאָטע מיט אַ שטריימעל, אַ ספּאדעק,
אדער אַ סענדעריל, חוץ וואס דאס איז געגען דעם לאַנדעס געזעטץ אונ אופגעקלערטע
קענען דאס באין אופן ניט צו לאָזין, איז דאך דאס באמת ניט דיא וואהרע קליידונג
וואס אונזערע אָבות האבין געטראָגין בשעת זייא האבין מקבל געוועזין דיא תורה אויף
דעם בארג סיני, אונ וועהרענד זייא זענין געזעססין אין ארץ ישראל; עס איז פשוט
איינע אלטע פוילישע טראכט וואס איז געהייליגט געוואָרין בייא יודען אוים געוואָנהייט
מיט דער צייט, היינט אז על פי דינא דמלכותא איז זיא אבגעשאַפֿט. צו וואס זאלל זיך
דער חזן דאס פובליקום אויס זעטצין פֿאָרווירפֿע אונ געלעכטער? געוויר קענן מען שוין
מלמד זכות זיין אויף דעם ארנאַט, ער איז שוין אנגענוממען בייא יודין אין אללע
אייראָפּעאישע מדינות, טהיילווייזע אויך אין רוסלאַנד, וויא דיא אופגעקלערטע
האבין איינגעפיהרט אַ גערעגעלטען גאָטטעס דינסט; דאס הייסט שוין ניט, מען טהוט נאך
דיא קריסטליכע גייסטליכע, וואס איז אזוי שרעקליך בייא אונזערע פֿרוממע, נאר יודישע
חונים

חונים אונ רבנים אים אויסלאַנד, וואס אונטער זייא זענין דא גאַנץ כשרע עהרליכע
יודען, דער בערלינער רב ר' מיכל זאַקס ז"ל איז לכולא עלמא געוועזין אַ גרויסער למדן
אונ זעהר פֿרום, אונ איז אויך געגאַנגין ביים דאווינין בייא דער דרשה אין איין אָרנאַט —
וכרומה פיעל. דאס כח דאך יעדער מדה זיין, וויא פֿאַנאַטיש ער מעג זיין, אז פֿאַס-
סענדער איז געוויס, דער שליח צבור זאלל בשעת דען נאַטטעס דיענסט ניט טראָגין
דיא איינענע מלבושים וואס ער טראָגט אין גאַס, אין דער היים, אין געוועללשאַפֿט;
ער דארף אויך מיט עפּיס זיך אויסצייכענין געגען דעם עולם בשעת ער שטעהט פֿאר
גאטט, דאס ווירקט אויף דיא געדאַנקין, מיט עהרפֿורכט אונ אנדאַכט צו דאווינין. איבר-
ריגענס וואס הייסט וויא דאס אָנרופֿין צָרנאַט, גלחישע קליידער, לאָזען זייא עס אַ
נאמען געבין מוזיק, וואס אונזערע זיידעס האבין געהאַלטען פֿאר אַ בכבוד מלבוש; דיא
קאַפּע איז דאך נאר אַ העכערע סאַמעטענע יארמולקע; וועט עס שוין ניט הייסען נישט
יודיש, פֿאר וואס דיא ארטהאָדאָקסען ציטטערן אזוי. אונטער דער פֿאָרם האט דאס בית
דין אין אדעסא מיט דארטיגע אלטע פראָסטע לומדישע פֿרוממע יודין, אונטער זייא אויך
חסידים, געכשרט דיא הלבשה פֿון דעם חזן אין דער גרויסער שול מיט דעם קאָהר, אונ
קוממען בייא געלעגענהייטען אין שול אריין, הערין דאס קאָהר אונ דאווינין דארט
בציבור. נאך מעהר, דער געהייליגטער ר' דודיל טאַלנער האט אויך געדאַווינט אין
דער אדעססער שול אונ עס איז איהם געפֿאללען. בכלל דאווינין אין דער אָדעססער
גרויסער שול מייסטנס פֿרוממע אויך אָרטהאָדאָקסע יודען, וואס בעררים שובער קעננין
זייא ניט האלטין פֿאר דייטשען. עס געפֿעללט זייא אויך נישט וואס דער חזן טראָגט
דען טלית וויא אַ טארפֿע אויף דען האלז. צוואר זענין זיך היינט אזוי נוהג דיא לובי-
לינער חסידים אפילו ימים נוראים; דאך ווען זייא זאללין באמת וועלין דאווינין אין דער
קאָהר שול עס זאלל זייא נאר געהן אום דעם, גלויבין מיר מען וואלט זייא דאס נאָכ-
געגעבין, דער חזן זאלל טראָגין אראָבגעלאָזט דען טלית. מיט דעם וואס דיא דאמען
גאלעריען זענין גאר אָפֿפֿין, וועלין מיר געוויר נעגינט זיין דיא פֿרוממע רעכט צו געבין.
עס איז איינמאָל בייא יודען איינע אלטע זיטטע אונ געהער שוין צו מדות צניעות,
פֿרויענציממער זאללין ניט זיין אין איין עזרה מיט מאַנסבערשינען, וואס דען, עס איז ווידער
געגען דיא אייראָפּעאישע זיטטען אונ געפֿיהלע, דיא ווייבער זאללין זיטצין אונטער גראַטים
וויא הפוסים; דאריבער איז זעהר רעכט דיא היינטיגע איינריכטונג — פֿרייע גאלעריען.
דאך זעהט עס ניט שעהן אוים אז בשעת דאווינין קוקן מענער ארויף אונ בעטראַכטין
דיא יונגע דאמען מיט זייערע טואלעטין פֿון אויבין ביז אראָב. אַ שול איז דאך ניט
קיין טהעאַטער, אונ אז דיא געלעגענהייט איז דאָ קען מען שווערליך זיך אבהיטין
ניט אַ קוק צו טהון. מיר גלויבין עס איז אויך זשעניערענד פֿאר דיא דאמען אליינ;
יודישע דאמען בכלל זענין צניעות (קיישטיכטערן), פלוצים זענין זייא אויסגעזעצט פֿרעכרע
בליקע; ווידער טהייל מאָל ווינין זייא ביים דאווינין, שעמין זייא זיך צו ווייזין אַ פֿער-
ווינט פנים, דאריבער איז גלייכער צו מאַכין לייכטע פֿאָרהענגליך, דיא דאמען קעננען
גאנץ גוט אראָב קוקין פֿון אונטער זייא אונ זענין רואה ואינו נראה. אזוי איז אין פיעל
שטערט. חייטער האבין מיר ניט געהערט ארים זעטצין אים איינענטליכען דאווינין קיין זאך
געגין דען שלחן ערוך. אויב מען האט דאָרט אבגעשאַפֿט איינינע לאַנגע פּיוטים,
דערמיט זענין חסידים געוואָהנט, בייא דיא קאָצקער, בעזאָנדערס ביים יעצינען לובלינער
האט מען אפילו דיא תפלות סקאַסירט אהן ליאָרעם.

מיר

מיר האבען דארט ביינעוואָהנט אַ חופּה נאך האלבען טאג, דאָמין זענען געשטאַנגען פון אין וויט רעכטס אין דער מעננער שול, אונטער זייא גאנץ פרוממע מיט פּארוקין אָדער נאר מיט האָרבאנד, אללע זעהר אַנשטענדיג, אויף דיא גאלעריען זענין פילל ניוועזין פרויען אונ מיידליך. דער חזן האט גידאווינט מנחה אונ האט גיזאגט דיא שמונה עשרה יודיש זעהר אנדעכטיג אונ ערבויענד, דיא פרוממע ווייבער האבען זיך מתיה גיוועזין, אויך טהייל פון דיא פרוממע מענער וואס ערלויבין זיך שוין צו אַ חופּה אין דער קאָהר שול צו קוממען. קיין ברוישטפרייליינס איז דאָרט ניט איינגעפיהרט (זעהר געשייט) נאר ברויטהעררען. דיא כלה דרעהט מען ניט ארום 7 מאהל ארום דעם חתן. אים גאנצין ציהמט עס זיך זעהר פייערליך אויס. אז דאס איז אוודאי כשר, קעננין מיר יעצט מיט בעשטיממטהייט זאגין. — מיר האבין געהערט פון דעם ווארשווער רב הגאון ר' בערוש מייזלש, וואס איז גיוועזין קראקאווער רב, אז אין דער אלטין יודישין קהלה מאכט מען חופּות אין סאמע רמ"א'ס שול פון אלטע צייטין אונ ווייבער געהען אריין אין דער מעננישער שול. ווען דיא פאָרשטעהער דער דייטשין געמיינדע זאָללין וועלין הערין אונזער שוואַכע מיינונג, קעננין מיר זייא מיט גוטע געוויססען זאגין, אז ווענן עס זאלל אנקוממען אויף אונז, וואלטין מיר נאָכגעגעבין מאנכע זאכין אונ געוויזין דער ארטהאָדקסער פּארטהייא אז מיר אויפגעקלערטע זענין נאָכגיביגער, דאס איז ניט נאר קיינע חרפּה אונד הייסט ניט פון פּאָרטשריט ריקווערטס געהן; פערקעהרט עס איז דער גרעסטער כבוד קאָנצעסיאָנען צו געבין פון שלום וועגין, וועניגסטענס זיך צו רעכטפערטיגין פאר דער וועלט, אונ דרינין בעשטעהט ערשט דער וואהרער פאָרטשריטט טאָלעראנט צו זיין געגין יעדע דענקונגסארט. נאטירליך מען דארף ניט צו וויט נאָכגעבין, נאר זאָלכע נאריש-קייטען זענין ניט ווערטה מען זאלל זייערטוועגין געבין דען געגנערין אין אויסריד גערעכט צו זיין פאר דער מאססע. דערבייא איז גאנץ גיוויס אז דיא שול וועט דאך צוציעהן נייע בעלי בתים, אונ מען דארף זייא האבין, אויסער דעם „ברב עם הדרת מלך" וועט עס נוטצין אין פינאנציעללער בעציהונג, מען דארף דיא איינערע אויסשמיקונג, אונ גלאט צום אויסהאלטין דער סינאגאָגע, עס וועט לייכטער זיין פאר דיא פריהערע בעלי בתים. קענן זיין אנפאנגס וועלין זיך וועניגע אנשליעסען, מיט דער צייט וועלין זייא זיך פערמעהרין, איינער שלעפט מיט צעהן.

איך שטרענג פרוממע אונ אפילו חסידים ערלויבין מיר זיך אויך אויפמערקזאם צו מאכען, אז איהר טהוט זעהר אונרעכט וואס איהר שטעלט אייך אזוי פיינדליך געגען דער דייטשין שול. מיינט נישט איהר זענט יוצא דערכיט וואס איהר פערענטווערט אייך: „מיר לאזין זייא לויפין, מיר פערפאלגען זייא נישט". דאס פערשטעהן יענע גאנץ גוט, איהר זאללט נאר האבין בכח, וואלט איהר זייא אוודאי ניט געלאָזט דען ערשטין שטיין לעגין אינ. וואלט זיא נאך איצט געשלאססין: דאך אייער גאר פון וויטין שטעהן, אייער פערבאָרגענע שנאה, אייער בעטראַכטין דיא שול וויא אַ קירכע פון איינעם אנדערן גלויבין, שאדין זעהר פיעל דעם אללגעמיינעם אינטערעססע דעם יודענטהומס אונ אייער געמיינדע. דיא וואהרע פערשטענדיגע לומדים אונטער אייך דארפין מיר ניט אנוויזין דיא פיעלע שטעללין אים תלמוד, אים רמב"ם אונ אים שלחן ערוך, וויא דאס איז אין עבירה. אַ גאנצע גימיינדע צו בעהאנדלין אלס אויסגעשלאָססין, ווענין פערע־גרערונגין וואס זענין ניט געגין דער תורה נאר געגען אלטע געוואָנהייטען, אונטער וועלכע פיעלע זענין גראדע געגין דען כבוד פון אונזער רעליגיע. נאר לאָמיר רעדין וויא

יודישע

יודישע בעלי בתים, וויא פראקטישע מענשין: ווייסט איהר דען נישט אז וואס מעהר דיא פאנאטיקר ענטפערנין זיך פון דיא אויפגיקלערטע, מעהר שיידין זיך יענע אָב פון דיא, מעהר ערלויבין זייא זיך, מעהר ציעהן זייא צו זיך צו דאס יונגע דור. וואלט נישט פיעל גישייטער, פיעל פאליטישער, פיעל פראקטישער גיוועזין, איהר זאללט איבער־לעגין אז דאס יונגערע דור, וואס איז שוין גיוועזין אין דער וועלט אונ גיזעהן אז אויסער בערדיטשוב זענין אויך דאָ יודין, אונ אמת פרוממע יודין, וואס האבין מעהר פנים פון אונזערע; אז דאס יונגע דור קענן שוין ניט אריינגעהן אין אייערע קלויזין דאווינין. איז דאך גלייבער, פון אייך זאללין איינינע, דוקא אזעלכע וואס גילטין פאר עהרליכע יודין אונ געניסען אכטונג אונטער אללע קלאססין, טאקי לשם שמים דארט בעשטענדיג דאווינין, אנדערע ווידער זאללין אמאָל אַ שבת אַ יום טוב, בייא געוויססע פייערליכקייטין אויך אהין געהן אונ מיט מאכין דען גאטטעס דיענסט. מיר זענין אזוי איבערציינט אז דיא אויפגעקלערטע וואלטין זיך דאדורך געפיהלט גישמייכעלט, עס וואלט בייא זייא אזוי אנגילעגט גיוועזין, אז זייא העטטין אליין גיזוכט אייער געפיהל אונ אייערע אלטע גיוואהנהייטין וויא מעגליך צו שוינען, אונ דעמאָלט ערשט וואלט דער גערעגעלטע גאטטעס דינסט אלגעמיין גיוואָרין, אונ נאָר געשטיצט אויף דען שלחן ערוך. אויס ריקזיכטין געגין אייך וואלטין אללע געקוממין דאווינין אונ ערנסט גידאווינט. איהר ווייסט גאנץ גוט אז אין דער גמרא זענין דאָ אזעלכע ערצעהלונגין וואס תנאים האבין געטהון איינצוהאלטין געוויסע זאכין אונ זייא ווערין דער פאר גילויבט. פאר וואס זאללט איהר זייא נישט נאָכטהון?

דאס יודישע שפיטאל

אויף דער אנשטאלט מעג דיא בערדישובער יודישע געמיינדע שטאָלצירען. מעגין מהייל אויסזעטצין פעהלער: עס איז נישט געבויעט אונ איינגעריכטעט פון גרונד אויס פאר אַ שפיטאָל, מעגען זייא בעהויפטען מען וואָלט גיקעננט פאר פיעל וועניגער אויפ־בויען אַ נייא קראנקענהויז מיט אללע בעקוועמליכקייטען, אומפּארטהייאיש גענאורטהיילט איז עס אַ ציערדע פאַר דער געמיינדע, אונ צוועקמעסיג געננג. אמת דאָס הויפּט־געביידע איז גיוועזין דער פאלאץ פונ'ם קניאנדושע ראדזשיווילאָוו, אינ דיא פאלאטים קאָמוניצירען מיטאיינאנדער; אויך איז מעגליך אז מען זאָלל בויען אייגענס אַ שפיטאל וואָלט מען אפשר דיא ציממער עטוואס העכער גימאכט; מען וואלט אויך נישט פער־שווענדעט אזוי פיעל געלד אויף דיא 2 גראָססארטיגע סאלאָנס מיט קאָלטען מארמאָר מאָזאיק, ניבּם פערציערונגען, פערגאָלדונגען אינ טהייערע פארקעטע פוסבעדען. נאָר אז מען האט דאס אללעס גקריגען אַזאַ מציאה, אונ עס איז צו יעדער צייט אַ סך מעהר ווערטה, מוז מען נאָר לויבען דיא וואס האבין דיא געלעגענהייט בענוצט, אונ דער געמיינדע אַזאַ פראכטגעביידע אנגעשאפט. דיא לאגע פון דעם האָספּיטאָל איז אין דער שענסטען פרייעסטען ביליפּילער נאס, ענטפערנט פון דער נערעכטען בעפעל־קערונג אינ דאָך אין שטאָדט; דיא ריינע לופט, דער רחבת ידים, איין אינגעהייערער הויף; דיא געביידען אין מיטטען, פאָרנט אַ גיטטער; דער גאָרטען, אַ גוטע ברונען. אַ כלל אללעס וואס איז נעטהיג אונ מאכט דען אויפענטהאלט אנגענעהם. דיא פרויען

פאלאטעס

פאלאַטעס זענען שוין גאַנץ נייא געבויעט צו דעם צוועק, וואָס איז דאָרט נישט דאָ אים אונגעהייערן רוים: געגוג ציממער פֿאַר קראַנקע און זעהר גרוים געשטעללט דיא בעטטען, אַזוי אַז דיא בעקוועמליכקייט אים רוים דערוועצט דיא הייך און מאַכט דיא לופֿט ניט קאַליע, חוץ דעם זענען דאָ גאַנץ בעזונדערע אָבגעשלאָסענע ציממער, עס זאָלל זיך ניט טרעפֿפֿען איין עפּידעמיע א חאָלערא רחמנא ליצלן, זאָללן דיא חלאים קעננען געהאַלטען ווערן בעזונדער. אז פֿאַר דיא גרויסע סאַליעס האָט מען ניט געצאַהלט, אין פֿאָרט זעהר שעהן אז מען פֿיהרט צהין אריין א נאַטשאַלניק, עס מאַכט עהרע ורען. אַזעלכע פוסבאָדען, טהירען און פֿענסטער, וואָלט מען זיך קיינעסוועגס פֿערגינגען צו מאַכען אין א שפּיטאָל, אונ אַזוי מאַססיוו קענן נאָר א שררה פֿאַר זיך בויען; נאַטירליך וואָלט מען דיא ווענד ניט אזוי שפּאַליערט, און דיא פאטאלאָגן (סעפֿיטען) וואָלט מען ניט אזוי פֿערציערט מיט גיבסארבייטען, נאָר שאַדען קען דאס געוויס ניט. פֿערקעהרט עס קענן מאַכען א גוטען איינדרוק אויף דיא קראַנקע. אונזערע חכמים רעכענען אונטער דיא דרייא זאַכען וואס מאַכען פֿערגניגען דעם מענשען — א שעהנע דירה. אז דער אָרימער חולה וואָס ווירד מיסטענס קראַנק דורך דער ענגען לופֿט, דורך דעם פֿינסטערן אויסזעהן פֿון זיין עלענדער וואָהנונג, פּליצים קוממט ער אריין אין אַזאַ ליכטיגער שטוב, יעדעס ווינקעלע פֿינקעלט, דיא אויסזיכט ארויס אין א גאָרטען אריין, אין זיין לעבען האט ער אַזאַ פּראַכט ניט געזעהן, דאס אלליין הייטערט איהם אויף, איז איהם מחיה, שטערקט איהם, און דאס אלליין קענן זיין א האלבע רפֿואה. זייא האָבען דאָרט זעהר אַ ניעדליך שילעכען, אין אויסגיציילענט בעדעל, סקלאַדים, מאַגאַזינס, און אללעס אָבגעטהיילט, א הערליכע קעך, א שעהן לאָקאל פֿאַר דער אפטייק, א בעקוועמע וואָהנונג פֿאַר דעם בעשטענדיגען ארצט ד״ר. איינהאָרן, (חוץ איהם קוממט טעגליך ד״ר גאָלדענבערג מאַכען קראנקענבעזוכע), און פֿאַר דעם סמאָטריטעל, אויך פֿאַר אללע דיענענדע. אויסער דעם אללעס האט מען איינגעריכטעט דירות פֿאַר זקנים. און א פראַכט וואָהנונג ווירד נאך פֿערדונגען און גיט הכנסה דער אנשטאלט. דער פלאַטץ איז אזוי גרויס אז דיא אללע געבידען שטעהען גאַנץ פֿרייא און עס איז נאך דאָ גענוג רוים מען זאָלל בויען, דיא געמיינדע זאָלל מיט דער צייט דאַרפֿען ענטשפרעכענדע אנשטאלטען.

איבריגינס וויא מיר האָבען געלעגענהייט געהאַט זיך גענויא צו ערקונדיגען פֿון זיכערער קוועללע, וואָלט פֿיעללייכט נאָך איצט קיין שפּיטאָל ניט געוועזן, ווען מען זאָלל ניט געוועזן דען פּאַלאַטץ פֿערטיג קויפֿען, ביז מען זוכט צו א פלאַטץ, ביז מען מאַכט א פלאַן, ביז מען איז זיך רעכט מיישב, ביז מען נעהמט ארויס דאס געלד, ביז מען נעמט זיך צום בויען, און עס ווירד פֿערטיג, דויערט אויך ניט ווענעג. און ווער ווייסט ערשט אויך וועלכע היגדערגיססע מען וואָלט דאָ געשטויסען. עס איז א גרויסע הוה אמינא געוועזן אז מען זאָלל ניט ראַזרעשן דיא 100 טויזנד רובל געמיינדע געלד זאָללן ארויס געגעבען ווערן, איבער פֿערשיעדענע אורזאַכען.

דיא אינערע איינריכטונג לאָזט גאָר ניט איבער צו ווינשען, בעטען אייזערנע, גוטע מאַטראַצען, גוטע וועשע, שעהנע שאַפֿקעליך בייא דיא בעטען. בעהאַנדילט ווערן דיא קראנקע זעהר אָרדענטליך. זייער עססען, זייער טרינקען צו דער צייט, קרעפֿטיג און נאַהרהאַפֿט לויט ערצטליכער פֿאַרשריפֿט, דאס ברויט איז פֿאָרטרעפֿליך,

טהעע

טהעע און צוקער בעקוממען זייא אויך; ווער עס דאַרף, ניט מען גוטען ווין. אויסערקואַמע בעהאַנדלונג דער ערצטע, גוט בעריטעטע מעדיצין, גוטע בעדיענונג, א כלל אללעס וואס קענן בייטראַגען צו היילונג און ערקוויקונג דער קראַנקען.

עס איז א גאַנץ קאָמיטעט געוועהלט צור פֿערוואַלטונג, נאָר בעזאָנדערס גיט זיך אָב מיט דעם שפּיטאַל דער עהרוויירדיגער גרויז הגביר ר׳ ישעיה הורוויץ. עס איז הערצער-העבענד צו זעהן, וויא דער העכער אכציג יעהריגע מאַן, וויא טאַמער ער איז שוין נעבאך, דיא אויגען, דיא פֿיס, דיענען טוּ נישט אַזוי, אינדעססען פֿאָהרט ער יעדען מאָרגען אין שפּיטאַל און ברענגט דאָרט צו איינינע שטונדען, ער איז בייא דער אויפֿנאַהמע דער קראַנקען, און לייטעט דיא גאַנצע אנשטאַלט. קיין וועטער, קיין היטץ, קיין געלט ווערט איהם אָבהאַלטען טעגליך אים האָספּיטאל צו זיין, נאָר שבת באַטאָג קענן ער ניט פֿאָהרען, און געהן איז איהם אויך אונמעגליך, קוממט ער שבת צו נאַכט׳ס, דער ערנסט פֿון דעם מאַנן איז וואהרהאַפֿטיג צו בעוואונדערן, מען קענן זאָגן אז דיא מצוה, דיא בעשעפֿטיגונג, גיט איהם איין חיות, און ער לעבט אין דעם זכות פֿון דיא קראַנקע, אזוי האט ער זיך איינגילעבט און איינגיוועהנט אין דער אנשטאלט, עס איז בייא איהם קיין זאַך ניט טהייער וואס איז נעטהיג צום וואָהל דער קראַנקען, עס קאָסט איהם אויך פֿיעל געלד. נאָר דאס געלד איז גאָר נישט געגען דער מיה, געגען דער טרייקייט, געגען דער אויפֿמערקזאַמקייט וואס ער שענקט דעם אנשטאלט. אין איטלעכען ווינקעל איז ער פֿולל, און אללעס ליעגט איהם אויף׳ן קאָפּ. נאָכט טעג עס איהם בעלאָהנען און דערלענגערן דיא יאָהר פֿאַר דעם גוטס וואס ער טוהט אָן דיא קראַנקע, אין טאַקע פֿון דער אנשטאלט ווענן — מיר האַלטען עס פֿאַר אונזער פֿפליכט דיא אנדערע מיטגליעדער אויפֿמערקזאַם צו מאַכען אז זייא זענען אפילו נישט יוצא וואס זייא האָבען געוואָרפֿען דען גאַנצען עול דעם אלטען שוועכליכען מאַן, עס איז פֿאַר איינעם א יונגערן צו שווער זיך אופּאָרן, מכל שכן א ייד קין עין הרע אין דיא יאָהרען. פֿאַר וואס זאָללען זייא איהם ניט מיטהעלפֿען, חאָטש יעדען טאג, יעדע וואָך איין אנדערער?

מיר מוזען אויך זעהר בעדויערן אז דאס גראָסאַרטיגע שפּיטאָל ליידעט מאַנגעל. עס האט נאָר זיכערעס דיא עטליכע טויזענד קערבליך פֿון דער טאַקסע אין אנדערע הכנסות, לויט דיא חשבונות וואס דיא גבאים גיבען יעהרליך און זענען אָבגעדרוקט אים „המליץ״, דאס איבריגע איז שוין ניט פֿעסט; וועהרענד דיא הוצאות זענען 15,000 ביז 16,000 רו״כ יעהרליך, אַם מיינסטען וואונדערט אונז, אז אין בערדיטשוב איז אנדערש וויא אומעטום: דאס שפּיטאָל ניט טאַקסע פֿון פֿלייש און פֿון עופות, דאס עקסיסטירט ניט אין קיין יורישער שטאדט. נאַטירליך אז מען שטעלט דאס נישט אריין אין דיא קאָנדיציעס פֿונ״ם בעל טאַקסע, קענן מען פֿון יענעם נישט פֿאָדערן, און וואס ער גיט איז שוין נאָר א לאַסקע; פֿאַר וואס זאָלל אָבער נישט בפירוש דאס שפּיטאָל בעפֿרייעט זיין פֿון טאַקבע?

הגביר ר׳ ישעיה הורוויץ זאָרגט דערפֿאַר אז דער קראַנקער געהט ארויס פֿון דעם שפּיטאָל, זאלל מען איהם נאָך געבען פֿלייש גראַטיס, און עפּיס געלד, ער זאָלל דיא נשמה דערהאַלטען. נאר דאַרויף וואָלט גידאַרפֿט זיין א זיכערע קאססע.

דיא תלמוד תורה

אײנען גאנץ ענטגעגען-געזעטצען אײנדרוק מאכט עס אויף דעם מענטש, אז מען
קוממט פֿונ'ם פרעכטיגען שפיטאָל אין דער טרויעריגער וויסטער תלמוד תורה. דיא
רעליגיאָז נאציאָנאלע פלאנצשולע, דיא עכט יורישע וואָהלטהעטיגע אנשטאלט, וואס
איז בייא יודען דיא וויכטיגסטע אונטער אללע מצות (ותלמוד תורה כנגד כולם), דיא
אלטע יורישע אײנריכטונג אויף וועלכער דאס יורענטהום שטאָלציערט, אז איידער אנדערע
פעלקער האָבען נאָך אַ בעגריף גיהאט פֿון דער וויכטיגקייט אללגעמיינער פֿאָלקס בילדונג,
אין צייטין ווענן דיא אריסטאָקראטען, דיא גייסטליכקייט האָבין גיהאלטין אז נאר זייא
שטעהט אָן צו זיין געלעהרטע, אונ דיא וויססענשאפט איז זעהר ירושה, זייער מאָנאָפּאָל;
דעמעלט נאָך ווענן אפילו דיא גראָססען האָבין גערענקט אז עס איז גאָר שעדליך פֿאר
דער מרינה דאס געמיינע פֿאָלק זאָלל לערנען דורך דעם זיך דערהייבען צו דער מדרגה
פֿון אויפקלערונג, אויף וועלכער דיא רייכע אונ מיוחסים שטעהען; דעמעלט שוין, איז
בייא יודען געוועזין אַ פפליכט צו זאָרגין זעלבסט פֿאר דיא אָרמסטע קינדער, פֿאר
יתומים, וואס קיינער האָט פֿאר זייא קיין שכר לימוד צו צאָהלען. דאס וואָרט פֿון דער
גמרא: „הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה" — זייט אויפמערקזאם אויף אָרמעלייטס
קינדער, וואָרין פֿון זייא וואַכסט ארויס געלעהרזאמקייט. — בעוויזט אז נאָך בימי
הגמרא האט מען שוין דאס לערנען גיהאלטען פֿאר איין אללגעמיינעם פֿאָלקס-אייגענטהום,
אונ מיר געפֿינגען אויך אז דיא. אנשי כנסת הגדולה האבין פֿאָלקסשולען געגרינרעט.
זעלבסט אים מיטטעלאלטער, ווענן יורען זענין געוועזין שרעקליך גערריקט אונ בעשרענקט,
ווענן זייא האָבין געלעבט אונטער פֿעלקער וואס זענין געוועזין זעהר פֿערגרעבט, זעלבסט
דעמעלט האָט קיין יורישע געמיינדע ניט גיקעננט בעשטעהען אָהן אַ תלמוד תורה, אזוי
גוט ווייא אָהן אַ שול. — אָט דיא הייליגע אנשטאלט וואס איז געווייהעט אונזער רעליגיע,
אונזער נאציאָנאל בילרונג, וואס דארף ערציעהען דיא פֿערלאָזטע שעפֿעליך, זייא זאָללין
ארויסוואַכסען אמת'ע יודען מיט איבערצייגונג, אונ גוטע זיטטען, צו גאטט אונ צו
לייט. דיא אנשטאלט שטעהט אין בערדיטשוב אין זעהר איין ענג געסיל, בלאָטע,
שמוטץ ארום אונ ארום, אונ זעהט אויס אינגעוויניג אונ אויסענווייניג עלענד אז עס איז
אַ שרעק צו קוקען. דער פֿאָרוואורף גילט נישט דיא עלטערע דורות וואס האָבין געגרינ-
דעט דיא תלמוד תורה; פֿערקעהרט זייא האָבין גיהאנדילט עכט יוריש, אים פֿאָרצייטיגי-
שען זינן, זייא האָבין פֿערזאָרגט אַ ציעמליך גרויס צווייא שטעקיג געמויערט געמיינדע הויז
צו דעם צוועק, אויף דעם פלאטץ פונ'ם אלטען בית עולם. עס וואָלט אויך היינטיגע
צייטען גענוג געוועזין אונ געקעננט צוועקמעסיג אונ פֿיין אײנגעריכטעט זיין, נאָר עס
פֿעהלען דיא מיטטעל דערצו. דער גבאי ה' ר' שמואל מאגזאָהן גיט זיך געביך אונגעהייער
פֿיעל מיה; גאָר וויא פֿערצייטיגע יודען ריין לשם שמים, ער אָפּפֿערט זיין צייט, ער
דענקט בעשטענדיג אָן דער תלמוד תורה, זוכט, זשעבריט צונאויף וויא מעגליך איז אַ
קאָפּיקע, ער איבער וואכט זיא כמעט דעם גאנצין טאג; ער איז בייא זיין פֿרומקייט
גיט קיין פֿאנאָטיקער, ער פֿערשטעהט גאנץ גוט וואס דיא צייט פֿאָדערט, אונ וואָלט מיט
דעם לעבען גערין אללעס אײנגעפֿיהרט אויפ'ם בעסטען אופן; וואס העלפֿט דאס אָבער
אז

אז ער מוטשעט זיך וויא ניט איז זיא צו דערהאלטען. יערע אָרדנונג, יערע נייע איינ-
ריכטונג קאָסט געלר, פֿון וואנין נעהמען? אז דיא גאנצע תלמוד תורה קריגט פֿון דער
געמיינדע קאססע אים גאנצין 800 רו"כ יעהרליך, אונ דאס מען זאָלל אין דער רוסע
נישט אויפהאלטין, אונ דאָ קוקט יעדער אין דער האנד, כוו מען טהיילען שבת,
דערוויילל ווערין ווענינער 40 רובל, פֿליעגט שוין נאָר אריין אין דער תלמוד תורה
קאססע 760 רו"כ. חוץ דעם האט זיא אַ זיבערע הכנסה 100 רו"כ פֿון דירות וואס
דיא פֿריהערידיגע נגידים האָבין גילאָזט עולמ'ה. ווייטער הייסט שוין פֿונ'ם ווינד: דער
עולם שטעלט זיך מעמדות יאָהר-געלר אָדער הודש-געלר, ווער ווייסט נישט וויא וועניג
מען קענן רעכענין אויף מעמדות (אויסער פֿונ'ם צדיק'ס וועגין, דאָ טראגט יעדער אקעגען
אונ דער געפאסטער גבאי מיט'ם גראָבען קארג וועט שוין נישט אָבטרעטין תאָט'
טראכני); איינעם איז טאקי שווער, צום אנדערן דארף מען לויפֿען 10 מאָל איידער
ער האָט גראָר קליין געלר, דער דריטטער האָט גלאָט אַ שווערע האנד, דער פֿירטער
בלאָזט זיך נאָר אָן, עפּיס געפֿעללט איהם נישט, אַ פוסטע זאך, קוכמט דיא אנשטאלט
צו שטראָפֿין, דער פֿינפֿטער זוכט איין אויסרייד. דערצו דארף מען ערשט האלטען איין
איינקאסירער אויף גיהאלט אָדער אויף פ"אָצענט. אים גאנצין האט עס דאָך פֿערגאנגענעם
יאָהר (תרכ"ט) גימאכט 331.80 רו"כ. נדרים ונדבות פֿון תהונות אונ בריתין 151.60
רו"כ. דאָ זעהט מען ווידער וויא וועניג דיא בערריטשובער יודען אינטערעסירען זיך פֿאר
דער וויכטיגער אנשטאלט: דאָרט זענין יעהרליך (לויט דער שטאַטיסטיק פֿונ'ם רב'ס
ביכער געמעלרעטע) איבער 400 חתונות אונ גענען 800 בריתין; אויף דער אָרמסטער
חתונה מוז זיין אַ סעודה'לי, אויף דעם גימיינסטען ברית לעקיך אונ בראָנפֿין, אונ דיא
בעלי כיבורים מיט דיא ניעסט לענען זיך געוועהנליך צונאויף אויף אַ קערמישיל, אין
שמחה אלא בבשר, מיט אַ גלעזיל משקה; דאָ וויא דאָרט קענן דיא צערמאָניע נישט
גימאכט ווערין אָהן אַ מנין. ווענן יעדער אים דורכשניט זאָלל שטאָט משקה צו דער
סעודת מצוה נאָר געבין 10 קאָפּיקעס אויף דער תלמוד תורה, וואָלט עס גימאכט לכל
הפחות, אים דורכשניטט אַ קערביל פֿון אַ שמחה, דאס הייסט, 1200 רובל אַ יאָהר.
נישט גלייכער וויא אַ פּיפּיק מיט וויין? נאָך מעהר, פֿון נגידישע חתונות מיט בריתין
אלליין איז אויך וועניג 151 רו"כ, וויפֿיעל מען גיט דאָרט אוים אויף פֿלאָרינס מיט
אנדערע בעקערייען. — נאָך איין הכנסה איז דאָ, אַ נייע ערפֿינדונג, פֿון תכריכים; דאָרט
האנדילט קהל, אָדער דיא חברה קדושה מיט ליינוואנד, אונ אללעס וואס מען דארף צום
אויסשטאַפֿירונג דער מתים, אונ דערפֿון פֿאלט אריין אויף דער תלמוד תורה 88 רו"כ אַ
יאָהר. איבער דעם געשעפֿט וועלין מיר נאָך האָבין גילעגענהייט צו רעדין. פושקים
בייא לוויות רחמנא ליצלן טאָבין 28 רו"כ, פושקים אין שטאָדט 63 רו"כ. דאנן העריין
מיר נייעס, אין דער דאָרטיגען תלמוד תורה נעהמט מען שכר לימוד פֿון טהייל קינדער,
דאס האט גימאכט יענם יאהר 67.80 רו"כ. עס איז אפשר נישט קרום, מהיכי תיתא,
דיא וואס קעננין עפּיס צאָהלען וואס ניט איז, אבי וועלוועלער. וויא ביים מלמד, איז
קיין עולה נישט זייערע קינדער אויפצונעהמען אונ בייא זייא נעהמען גיצאָהלטט. דיא
פֿראגע איז נאָר אויב דערמיט נעהמט מען נישט צו אַ פּלאַטץ פֿון אַ בלוט אָרמאנגס
קינר, אָדער פֿון אַ יתום. פֿאר אזא קהלה וויא בערריטשוב איז וועניג אז דיא ת"ת
נעהמט נאָר אויף 190 קינדער; עס געפֿינען זיך אוודאי מעהר פֿעראָרמטע קינדער אונ
יתומים

יתומים. נאר וויא עס שיינט מוז עס דער גבאי טוהן, ווייל ער איז בענעטהיגט אין דער קאפיקע.

מערקווירדיג, מיר קענען דארט ניט עטליכע הכנסות וואס זענען איבליך בייא ...עדען אויף דער תלמוד תורה: נדרים פון דיא 2 שבתים אים יאהר וואס מען לייענט עשרת הדברות, אונ פון שבועות. לאמיר רעכנען אים דורכשניטט זאלל יעדעס מאהל מאכין קאפ אויף קאפ 1 קערביל אין א שול אדער קלויז, קענן עס אויך איינברענגען א דריטטהאלב הונדערט קערבליך יעהרליך. — היינט ווא איז פון תהלים זאגין לחולים, פון לוויות (עס זאלל זיך נישט טרעפפין), וואס דיא ארמע קינדער לויפין אוודאי פאר-אוים אין דיא פרעסט, אין בלאטים, אין דיא היטצען, אונ רייסין זיך אוים דיא קעהל "צדק לפניו יהלך", אונ אויב עס איז אפילו דארט נישט מאדע, דארף נאר איינער איינפיהרען וועט שוין איטלעכער נאכטהון. אונטער 1600 פערשטארבענע יעהרליך וויא זענין ניט 300 אזעלכע וואס דיא לייטראגענדע (אבלים) זאללען קענגען עפים געבען אויף דער ת״ת, אזוי אז דורכגעהנדיג זאלל עס מאכין בידנע 300 רו״כ. זעהר א נא-באמונגסווערטהע איינריכטונג האט גימאכט ד״ר גאלדענבלום אין אדעססע, ער האט איינגעפיהרט א בוך, אין וועלכען עס זענין פערשריעבען אללע יאהרצייטען פון דיא שטאדטלייט, אונ שיקט יעדען א צעטיל דערמאננען ווענן ער אדער זיא האבין יאהר-צייט, יעדער ווער נאר אים שטאנד איז שיקט דערפאר עפים אב אויף דער ה״ת אונ דאס מאכט א היפשע סוממע געלה, דערפאר זאלל מען לערנען משניות אונ זאגין קדיש אין דער ת״ת. דאס וואלט מען געמעגט איבעראלל איינפיהרען.

נאר וואס האט מען צו שמועסען פון א געמיינדע וואס דער גייסט דעם חסידיזמ׳ים וואלטעט אין איהר, אונ זיין פרינציפ איז דאך איבעראלל, ניט צו דערלאזען קיין שום נייע איינפיהרונגען, קיין שום תקנות, נאר דיא וואס געהען אוים פונ׳ס צדיק, אדער תקנות מיט נתינות וואס קענגען פערמעהרין דעם אדער יענעם גוטען יור׳ם איינקינפטע, דאס קענן מען אם בעסטין דערקעננען פון פאלגענדעם פאקט. — בערדיטשוב האט דאס גליק וויט א רייהע פון יאהרען צו האבין איינען איינוואהנער וואס מיר מעגען מיט בע-שטימטהייט זאגין, זייא האבין וועניגע אזעלכע אין אללען בעציעהונגען; מיר מיינען ר׳ יוסלי ליכטענשטארט. עס איז נישט אינזער אבזיכט דיועזן מאנן צו לויבען, ער איז מפורסם גענוג אונ האט אונזער לויב ניט נעטהיג: נאר דאס קעננען מיר מיט גוטע געוויססען זאגין אז מיר איבערטרייבען נישט, אונ זענין דאריבער אים שטאנד עהרליכער אונ בעשטימטער איבער איהם צו אורטהיילען, ווייל מיר קענען איהם זייט 35 יאהר; מיר ווארען נאך בידע יונגע לייט, מיר האבין 5 יאהר צוזאממען געוואהנט אין לובלין אין איין הויז, אונ אין אינטימסטע פערהעלטניססע געשטאנען, וויא דאס ליעגט אים קאראקטער פון יונגע לייט לערנקינדער. ה׳ ליכטענשטארט איז איין גרונדליכער למדן אונ האט דאס לערנען נישט פערנאכלעסיגט זעלבסט אים גיוויהל דעם גישעפטסלעבענס; ראבייא א רעכטער משלם, שרייבט שעהן העברעאיש, פערשטעהט דייטש אונ פאלניש; איז קלוג אונ ערפאהרין, האט פיעל אוכנאנג גיהאט מיט בעססערע ערלערע מענטשין, ווארין ער איז גיקוממען אין דיא העכסטע יודישע אויך קריסטליכע געוועללשאפטין, ער האט פיעל וועלט אין זיך, ווייל ער איז געוועזן אין דער וועלט, אים אויסלאנד אונ איננלאנד, אונ איבעראלל האט מען איהם געוואוסט צו שעטצין; ער איז דער וואהרער פנייע בריה, עכטער אדעל פון געבורט אונ קאראקטער; בעשיידען פרום, אונ גיהערט

צו

צו קיינער פארטייא, ער קוכט אוים מיט אללע קלאססען, אזוי אז אין בערדיטשוב איז מען אויך אזוי פיעל אויף איהם מבינים, אז ער ווירד פון אללע פערשיעדענע קלאססען געעהרט אונ גיאכטעט. דאך האט מען וויא עס שיינט דארט נים פערשטאנען נוטצען צו ציהען פון דער געלעגענהייט, ר׳ יוסלי ליכטענשטארט אין געמיינדע אנגעלעגענ-הייטען צו צוציעהען; אפשר איז אויך דיא מניעה געוועזן פון איהם, ער האט זיך ניט געוואלט מישען דא ווא עס הערשט א גייסט מיט וועלכען ער כימפאטיזירט נישט. ענדליך האט מען איהם דאך געוואונגען פאר דער תלמוד תורה. ער האט איבער-גענוממען גבאי צו זיין, אונ וויא מיר האבין פון זיכערע קוועללע געהערט, האט ער זיך ערינסט גענוממען דערצו, צוזאכמען מיט ה׳ מאנסאן אונ האט ווירקליך אין פיעלער בעציעהונג דיא ה״ת אנגעהויבען פערבעססערן, נאר בייא אללע זאכין איז דאך דאס ערשטע דיא מיטטעל. איז צו איהם געקוממען א בראדער סוחר אונ האט איהם פאר-געלעגט א פלאן, ער וויל איהם געבין אויף דער ה״ת 3000 רו״כ יעהרליך פאר דיא פעדערן פון עופות וואס ווערין געקוילעט אין שטאדט. א קלייניגקייט וואס מען וואלט געקעננט, וואס ער האט גיוואלט פון דער אנשטאלט מאכין! אויף שליכמזל דארף אבער אין בערדיטשוב זיין איין איינפיהר זייט א צייט, אז דיא שוחטים נעהמען צו דיא פעדערן, א תקנה וואס עקסיסטירט נאר ניט אין דער וועלט, וויא קוממען שוחטים צו פעדערן? וואס פאר א פנים האט דאס, דער שוחט זאלל האבין גיטעטין מיט דער כויד, אונ איהר קוקען אויף דיא הענד, ויא זאלל איהם גוט אבפליקען דאס עוף? אז ר׳ יוסלי ליכטענשטארט האט דאס פארגעלעגט, הייבט זיך אן: מען מוז זעטצען דאס בית דין. דיא דארפין פערלעגען א קלאטץ — דיא הוקה, מיט אנדערע ווערטער, נאך אונזער אויפפאססונג, א מאנאפאל פאר דיא שוחטים, דאדורך האט זיך ר׳ יוסלי ליכטענשטארט צוריק-געצויגען אונ דיא אנשטאלט ליעגט אויף אין מעשין וואס בייא זיינעם ערנסט אונ אייפער איז ער דאך נישט אים שטאנד אללעס צו בעזארגען, בעזאנ-דערס וואס דיא צייט פאדערט, ובפרט אז ער האט נישט מיט וואס צו פיהרען אונ מוז זיך מוטשין אונ דען קאפ פערדרעהען וויא מיט איז דיא ת״ת צו ערהאלטין:

פון דיא אויבין איסגערעכענטע הכנסות זעהן מיר נאר ארוים 20. 1600 רו״כ (חוץ דעם איז צו גערעכענט צו דער הכנסה: כהמגיע למלמדים להעלים השנה, לקאלישער, להכותב, להבוכהאלטער ולשמש 95. 337 רו״כ, מהמגוע ע״י הלוואה 50. 306 רו״כ, ס״ה 45. 644 רו״כ, עס איז פאר אונז ניט דייטליך). היינט לאמיר בעטראכטין דיא הוצאות וואס בעטרעפין 2244.65 רו״כ: 9 מלמדים צו 120 רו״כ יעהרליך בעטרעפט 1080 רו״כ. (חוץ רגל געלד 13.50 רו״כ, אים שטייגם גיזאגט, מען קענן נישט אנ-דערש זאגין, טהייל מלמדים טהוען זייערס בשלימות, מיר האבין פערהערט כאנכע קינדער, זאגין זייא גאנץ קיין מעשה ניט א שטיקל גמרא, הומש ווירד דארט גילערנט נאך דער אלטער מעטהאדע מיט אללע אויבערדענישין; נאטירליך דערקענט מען גאנץ גוט אז דאס איז איינגעראלבעט מיט דעם פינגער, מיט דעם קאנטשיקל, מיט א ריס ביים אויהר, איידער-מיט פעראגאגישעם סיסטעם; דאס קינד זאגט טעהר נאך וויא א מאשין, ניט ער האט אויפגעפאסט מיט׳ם שכל. דער בעסטער פיכן איז מייסטענס קינדער פלאפערן נאר נאך וויא איין אנגעדרעהטער זייגער כסדר, מען טאר זייא ניט איבערשלאגין. דאריבער איז אוך שווער זייא צו פערשטעהן, וויא מאהלין דאס איינ-גוזורטע (מיט אויסנאהמע איינינע אויסגעצייכענטע קינדער וואס עס וואלט א יושר-

גיוועין

געוועזן מען זאלל זייא ניט פערנאַכלעסינן, פֿון זייא וואלט ניקאָנט ארויסוואַכסן לייט, זייא זאָגן סקלאַרנע און פערשטעהן וואס זייא זאָגן). נאר דאס האבן דאך יודין ליעב, עס פֿרעגט זיך אבער צי איז טאקי נעטהיג ניט וועניגער ווייא 9 מלמדים, יעדער זאלל זיצן אין אַ בעזונדער קויטיג שטיביל, בייא דעם טיש אויבענאָן, און דיא יונגליך אויף ביידע זייטען אונטער דיא בענק. דערבייא קוממען אוים 4 קלאַססין אין 4 שילעכליך — אַ ברכה פֿון גאטט, אין איין קליין צוואר קלאָמערשט צווישטעקיג הויז כוועז זיין 4 זאָגענאַנטע שילעכער? — פֿאר וואס זאלל מען ניט בעססער אויסהאקען ווענד און מאַכין בעססערע גערייטיגע קלאַססין מיט ריינער לופֿט, און איין שילעכן וועט אויך גענוג זיין. דער פֿאר וואלט מען געקעננט מאַכין עקאָנאָמיע — 4 מלמדים שטאט 9. — להי' קאַלישער 100 רו"כ, דאס איז אַ לעהרער פֿון דער שולע, ער אונטעררינכטעט דארט דאַכט זיך אין דיא ניעדריגע קלאַססין רוססיש לעזן (דער ראַבבינער ה' פעסים לערנט דארט אומזיסט רוססיש, דאך לערנין פֿון 109 קוים 70 קינדער בייא איהם, אזוי אַ ווערטה לעגין דיא דאָרטיגע עלטערן אויף דער לאַנדסשפראַכע, חאטש זייא פֿיהעלן דאך אלליין ווייא דאס פֿעהלט זייא אויף יעדען שריטט, און האבין דאך ניט דיא מיטטעל אוים זייערע קינדער ריינע לומדים צו מאַכין, וואס אפילו דערצו דארף מען אויך היינטיגע צייטין קענין דיא לאַנדסשפראַכע). שוין פֿון דעם געהאלט וואס ה' קאַלישער נעהמט, זעהט מען וויפֿיל מען פֿאַרלאנגט פֿון איהם און וויפֿיל ער קענן לייסטען. אַ לעהרער מאַכט שוין מעהר אנשפרוכע ווייא אַ מלמד, און לאזט זיך שוין פֿאר זיין מיה בעססער בעצאָהלין, קענן מען זיך משער זיין אז ערקריגט העלפֿט פֿון אַ מלמד, וויפֿיעל צייט ער ווידמעט דער הלמוד תורה, און ווייא עס איז חשוב זיין געגענשטאנד. איז נאך דעם עפיס אַ חידוש אז דיא קינדער האבין קיין חשק ניט זיין תורה צו לערנין? — אַ שרייבער נעהמט 75 רו"כ, וואס קענן מען לייסטין אין דיעזער מעכאַנישין איבונגסקונסט פֿאר דעם געהאלט אין 9 קלאַססין. אַ בוכהאלטער קאָסט 150 רו"כ. דיא שפייזע קומט אונז עטוואס וווילר פֿאָר. אין זאָלכע קליינע אנשטאַלטין גיט מען געוועהנליך איבער איינעם פֿון דיא לעהרער דיא שרייבערייען צו פֿיהרען, מיט אַ קליינער צולאגע צום געהאלט. עס ווירד דאך אללעס געפֿיהרט יודיש, זעלטין אפשר אַ רוססיש פֿאָרמאַלנע פאַפיעריל אין דער דומע אריין. צו וואס אַ בעזונדערן בוכהאלטער? אַ שמש 150 רו"כ יעהרליך. הייצונג, לעכט און וואססער קאָסטין 60. 185 רו"כ, איז רעכט; עבענזאָ רעפעראַטורין אים הויז, סטאַראָזש, סט־אַכאָווקי 25. 147 רו"כ. הלבשה 40. 288 רו"כ. שיינט דאס איז ווענינ. ווארין דיא קינדער נעהן נאַקעט און באָרוויס, און ווייא מיר האבין ערפֿאַהרין קוממען פֿיעל קינדער דארורך ניט אין דיא בלאָטים און פֿרעסט, און פֿיעלע האַלטין זיך אויך ניט אין שולע לאנג, ווייל דיא עלטרן קעננין זייא ניט פֿערזאָרגין מיט אַ ווארם רעקיל און שטיוועליך גיבען זייא זייא בעססיר אַוועק אויף אַ שטעללע פֿאר אַ משרתיל אין אַ קלייד. וואלט ניט אפשר מעהר יושר געוועזן, ארבע כנפות ציצית און הייזליך וואס טרעפֿט ניט אָן פֿיעל, זאָללין דיא עלטרן פֿערזאָרגין, און שטאָט ד... בעססער שייעליך און טווינדליך צו מאַכין? בכלל וואונדערן מיר זיך דאריבער, אין אָדעססא איז אללעס טהייערער און אין דער תלמוד תורה געפֿיננין זיך גענין 350 קינדער, דיא דומע גיט ארויס אויף קליידער 300 רו"כ, און אללע קינדער ווערין פֿערזארגט מיט זומער און ווינטער קליידער, אויך מיט־ הענ:ם שטיוועליך אויף דעם ווינטער. נאַטירליך עס ווירד דערפֿאר געזאָרגט ענדע ווינ־ טער דיא אלטע ווארמע טווינדעליך, און ענדע זוממער דיא אלטע לייוווענדיגע רקעליך

אבצונעהמען

אבצונעהמען, דיא לאַכט מען אויסלאַטין און נייע ווערין צונעמאַכט וויפֿיל עס פֿעהלט: ספֿרים און איינבינדען 90. 44 רו"כ, דאָס דארף מען. נאר 10 רו"כ שיינע פֿאר דיא מלמדים, אבוואָהל עס איז אים גאנצין 10 רובל, דאך פֿינדען מיר עס פֿאר איבער־ פֿליססיג. דער מלמד דארף האבין אַ שיין פֿון דעם סמאָטריטעל אז ער מעג אונטער־ ריכטין, דערפֿאר דארף ער צאָהלין אַ געוויסע טאַקסע (דאַכט זיך 50 קאָפּ' אַ יאָהר), נאָ דאַרף דאס דיא אנשטאַלט טראגין? לא יהא אַ פּאַס, מוז קהל צאָהלין פֿאר איהרע דיענענדע? דאס געהער צום מלמד.

איינס פֿון דיא ווכטינסטע זאַכין אין איין אָרימער שולע פֿעהלט גאר, נעמליך; בעקעסטיגונג, ווענינסטענס יתומים און דיא אָרכסטע. אם אין קמח אין תורה, זאגין אונזערע חכמים, אז דאס קינד האט נישט צו עסין איז עס נישט אים שטאַנד צו לערנין און קענין גאָר ניט איסשטודירען דיא גאַנצע שולע. פֿאר וואס זאלל ניט אין אזא כרך זיין איינגעריכטעט אַ טיש, ענטוועדער פֿון געמיינדע געלדער, אָדער אַ פריוואט געזעללשאַפֿט, אַ דאַמען פֿעראיין דאס צו בעשטרייטין. דאָרען דענקט מען נישט אין אזא גרויסער פֿרוממע שטאָדט ווייא בערדיטשוב, ובפרט אז דיא ת"ת איז דאך גאר כשר, מען לערנט נאָר גמרא און חומש מיט אללע פרישטשיוקים, חלילה קיין דקדוק, קיין לשון קודש, ווער שמועסט אנדערע טריפה פסלין חלילה וחלילה, אָט אַ קאַפעלע יוצא צו זיין, דעם שטן דאס מויל צו פֿרשטאפֿפען. וויטער איז אזא חאָס, אזא סדר הלמוד, אזא פנים ווייא אַ תלמוד תורה און אַ חקדש גאר אין געבענשטע צייטין וואס עהרליכע אלטע ווייבער בעננין נאך זייא.

שיינט עס וואָלט דאך גלייכער געוועזן דיא אופֿגיקלערטע זאָללין איבערנעהמען דיא אנשטאַלט צו לייטין. הלעבין מיר קעננין וועטין, ד"ר ראָטטענבערג אָדער איין אנדע־ רער פֿון דיא דאָרטיגע יודישע ערצטע, וכדומה פֿון דיא געבילדעטע זאָללין איבערנעה־ מען מיט צו העלפֿין ה' מאַנזאָהן צו זיין אייפֿער, נאַטירליך מען זאלל זייא דיא נעטהיגע מיטטעל דערצו געבין, וואָלטין זייא איינע אָרדנונג איינגעפֿיהרט און עס וואָלט אללעס געוועזן. נאר אז איהר וועט אייך אבבריהען הייסע חסידים דיא הייליגע ת"ת איבער־ צוגעבין דיא לייט, ווייא איהר רופֿט זייא; זעהט ווידער אריינצוקריגען ר' יוסילי ליכטענ־ שטאַר אָדער איינעם אנדערן וואָהלדענקענדען מענשין. ווייא לאנג נאך וועט איהר ניט וועללין בערעכנין אז אויף דעם שטייגער האט דיא הלמוד תורה גאָר קיין צוועק נישט? ערשטענס פֿון דיא קינדער קענין זעהר ווענינע דורכגעהן דיא גאַנצע שולע, און דיא וואס ענדיגין שוין גאָר, וואס טראָגין זייא ארויס אפילו אין דער גמרא, קיין לומדים זענין זייא ניט, מיט דיא עטליכע בלאַט ענים אוחזין, מיט המפקיד, נערה שנתפתתה, מיט פתח פתוח וכדומה; קיין ישיבה האָט איהר ב"ה אויך ניט אין אזא גרויסער שטאָדט, דאס זענין אלץ פֿון דיא זאַכין וואס דער חסידסטים האלט פֿאר איבער־ פֿליססיג. צווייטענס דענקט איהר באמת אז אללע קינדער קעננין און מוזין אויסוואַכסן לומדים. ווייסט איהר דען ניט פֿון דער ערפֿאַהרונג אז זעלבסט בעל־בתישע, נגידישע קינדער, וואס דיא טאַטים האלטין זייא דיא בעסטע מלמדים, אז זייא האבין פֿאָרט ניט דיא פֿעהיגקייטין, בלייבין זייא דאך גראָבע יוננין, און פֿון דיא וואָילע קינדער וויפֿיעל בלייבין ביים לערנין? איינער אונטער טויזענד. קוים האט ער תתונה מוז ער זוכין פרנסה און פֿערקנייטשט דיא גמרא אויף תמיד, ביז ער פֿערגעסט דאס ביסיל גירסא דינקותא. ווער שמועסט אז ער ווירד אַ חסיד און ליענט אָפּ גאַנצע חדשים ביים רבין און

נאנצע

גאנצע טעג אין קלייזיל, קוקט ער דאך ערשט קיין ספר נישט אָן. ווען האט ער ציית צו לערנין: אַ האלבער טאג גנהט איהם אַוועק מיט נקיות אונ מקוה אונ דאווינין; דער נאך מוז מען דאך זאָגין אביסיל תיקון, קריגט מען התלהבות איז דאך מעהר מצוה צו רעדין פונ'ם רבין אונ דערצעהלין אונ הנ , נסים; אז עס לאָזט זיך נאר אויס שמיעסען, פאר לאַנגווילע, האט מען עפּיס וויכטיגערע ספרים ארייננצו קוקין וויא גמרא מיט תוספות אונ ש"ך, וואס איז מבלבל דיא מוחות; דער תקוני הזוהר, איז נוטצליכער, חאָטש מען מעג איהם נישט פערשטעהן, דאס ארייננקוקין אין איהם דער לייכט דיא אויגין, דעם שכל, ווער שמועסט דיא נייערע ספורי נסים וואס וואקסן וויא שוואמין, דיא ספרים מיט גוט יודישע תורות טראגין דיא נשמה אויף דריגים אין הימעל ארייך; דיא וועט מען ניט פערזוימין פון א דבר נחוץ ווענן וויא אויבין איז גישטאַנגין. איצט בערעכנט אייך וואס קענן שוין ווערין פון אייערע תלמוד תורה יונגליך? רעכינט גענויא דיא שטאטיסטיק צוויפעלן מיר זעהר אויב איין קינד אין א יאהר קוסטעט צו אַ צוועק ער זאלל ווערין מיט דער צייט אַ למדן, נמצא קאָסט איינער 2200 רו"כ; בנאמנות צו טהייער!

אנדערש וואלט ניוועזין איהר זאָלט קלאַסיפיציערין דיא קינדער. אללע מענין לערנין חומש, נ"ך, אנהייבין גמרא. נאָר דיא וואס מען זעהט אז זייא האבין ניט דאס פלינקע קעפיל צום עדלין סברהלי אין ש"ס, זאללין זיין איינגעריכטעט ווערקשטאַטין וואו זייא זאָללין לערנין עפּיס אַ מלאכה וואס קענן זייא מפרנס זיין; דערבייא זאָלין זייא וויטער לערנין תנ"ך, חיי אדם, אַ דין צו וויסין, דאס דאווינין איבערזעטצין, זייא זאָללין פערשטעהן פירוש המלות, אונ אויסערדעם זאללין אללע לערנין דיא לאנדעס-שפראַכע, שעהן שרייבין, רעכנין, וואס אהן דעם קענן היינטיגע צייטין קיינער נישט אויסקומען, אונ דיא פייערדינגסטע חסידים, זאָגאר גוטע יודין זענין מודה, אז דאס איז נאָטהווענדיג אונ שאַדט נאר נישט צום יודישקייט. פערקעהרט מיר זענין איבערציגט אז דאס קענן נאר בעססער דערהאלטין דאס יודענטהום, אז מען לעגט נאר א גוטין יודישין פונדאַמענט. וואדין אז דער מענש האט אַ זיכער שטיקיל ברויט איז ער ניט אזוי דער געפאַהר אויסגיזעצט, אויס מאַנגעל זיך צו ווארפין אויף א שטאַנד וואס ענט-פערינט איהם מעהר פונ'ם יודענטהום.— עס וועט אייך קיין געוויססענהאַפטער אויפגעק-לערטער מענש ניט היסין מאַכין אויס דער תלמוד תורה אַ שולע, מען זאלל דאס גאנצע גווויכט לעגין אויף וועלטליכע געגענשטענדע; נאר גאנץ פערנאַכלעסיגין דיא פראַקטישע זאַכין בענעהמט איהר אַ זינד נעגין דיא קינדער אליין, נעגען זייערע עלטערין, נעגען אייער איינענען געמיינדע, נעגין דעם יודענטהום, נעגין דער מדינה אונ נעגין דער רעגיערונג, ווייל איהר פערמעהרט ליידינגעהערס וואס טויגין צו נאר נישט אויף דער לעבטיגער וועלט. דער עיקר איז אבער— זאָלט מיטטעל זיא תלמוד תורה זאלל האבין אַ זיכערן פאָנד, אונ וועהלט צו טעהטיגע פערשטענדיגע, עהרליכע, אייפריגע, פלייסיגע מענשין, וועט איהר זעהן וואס פאר אַ תלמוד תורה איהר וועט האבין, או'גאטט אונ לייט וועט ניחא זיין אונ איהר וועט נאך מזכה רבים זיין, פון אייך וועלין זיך אללע קהלות אין יענער געגענד אַ ראיה נעהמין, זייא וועלין זיך מקנא זיין אָן אייך אונ אייך נאָכטהון.

חברה אלמנות ויתומים

יעדען פריטאג נאָכמיטטאָג ווערין געטיילט בולקים, זעהר טעהנע ווייסע חלות פאר אָרימע אלמנות פערהעלטניסמעסיג זייערע פאַמיליען, מען גיט אויך אלטע שוואַכע ארימע לייט. אויך פערזאָרגט מען יתומים אונ גיט זייא אוועק צו בעלי מלאכות. דיא חברה נעהמט 800 רו"כ פון דער דומע דאס איבעריגע פון פרייע נדבות, אים גאנצין ביז 4000 רו"כ יערליך אונ דאס נעהמט אוועק. מיט דעם זאמלין אונ מהיילין גיט זיך אב בעזאנדערס איין מענש, וואס איז שוין אזוי גניטה אז ער קענן אויסענווייניג אללע נעמין פון דיא ארימע פאַמיליען, אונ ווייסט אַקוראט אויס וויפיעל נפשות יעדע בעט-טעהט. ער אין דיא גאנצע וואָך בעשעפטיגט מיט דעם זאמלין אונ בעזארגין אללעס; עס איז דאהער קיין עולה ניט ווען ער גענישט אויך דער פון,- ער איז דאך אלליין אויך אַ געמיינער מאַן, דערצו איז ער אַ כבד פה, נאר צו דעם עסק אַ בריה נפלאה. דיא פערטהיילונג געשיהט אין אַ ווייבערישער שול אונטער דעם ביהמ"ד; אין איין וועגס האבין מיר גילעגענהייט גיהאט צו זעהן וויא יודין דאווינין, זייא מעגין יאָ זאגין „מטעסקים קראתיך ה'"; פשוט אים קעללער פון דעם ביהמ"ד זענין נאך 2 בתי תפלה מיט ווייבערישע אבטהיילונגין, אים זוממער איז דארט שטארק דונקיל; מיר בעגרייפין נישט וויא אזוי דיא פראסטאקים וואס דאווינין דאָרט קענין דאָרט זעהן צו זאָגין דיא הארטע עברי אינ'ם פיט.— מען האט אונז פערשפראָכין צו געבין אונ נאָכצושיקין אַ חשבון, ביז נון האבין מיר ניט ערהאלטין. בכלל פרעדיגט דיא חברה אללען לויב, נאָר עס וואלטין נידארפט זיין פאַרנעהמע אונאינטערעסירטע זאכפערטענדיגע גבאים, וואס זאללין דיא אָבערפערוואלטונג איבערנעהמען אונ יעהרליך איינען אויספיהרליכען חשבון ארויסגעבין גערדוקט, דאס וואלט דעם עולם מעהר אנערענט דיא צוועקמעסיגע חברה צו בעראַכטין, אונ זיא וואָלט גיקענט מעהר לייסטין, אויך אין וואָכענטאג דיא שטארק ניטבעדירפטיגע צו העלפין.

חברה הכנסת אורחים

דיא חברה האט צו פערדאנקין איהר עקסיסטענץ ביז היינט דעם וואָהלטהעטיגין גביר ר' יוסף ליב קאַמינקע ז"ל. ער האט זיך שטארק אינטערעסירט אַ רייהע פון יאָהרין זיא אויף דעם פיננסין אופן צו ערהאלטין, אונ ווענינסטענס מיט אַ לאָקאל אויף אימטער צו פערזאָרגין, ער האט נעטליך געליגין איינעם אויף אַ הויז 1000 רו"כ, אונ גימאַכט מיט איהם אַ פערמליכין אקט, אז מען דארף פון איהם קיין מאָהל ניט אָבפאָדערין דאס געלד אונ קיין פראָצענט מזוטן, דערפאר איז דיא דירה צו דעם צוועק, דאָרט זאלל מען בעקעסטיגין אורחים טאגנטערשיינען, ווייבער אויך יונגליך, וואס קוממין קיין בערדיטשוב פרנסה זוכין ארער דורכפאָהרענדיג. אין פריהערע צייטין, בחיי ר'

יוסף

יוסף ליב ע"ה, פלעגט מען געבין אויף וועטשערים אין דער וואלין, היינט איז נאר שבת 2 סעודות, פרייטאג צו נאכטס אונ שבת באייטאג. יעדער ארימאן קען געניסין פרייא 3 שבתים. מיט דעם בעשפטיגט זיך א יוד מיט זיין ווייב, ער נעהמט צונאויף נדבות, אונ זיא פערזארגט ..ין דיא קעך, ביידע טהיילין אוים דיא פארציעס. פאר נימינע לייט איז דאס א גרוים אפפער, א שווערע ארבייט, וואס איז קיינעסוועגס דער־מיט בעצאהלט וואס זייא האבין אויך דערפין דאס לעפיל גינעכטס, דירה ובכלל זייער ביערנע אויסקוממעניש. דיא קעסלין דושוויגין אונ ביז 70 פערשוין מאנכמאל צו בעריי־גען, שבת אונ אללע ימים טובים זעלבעסט פסח, איז ניט צו בעצאהלין. מכילא פערש־טעהט מען אז דא וויא איבעראלל זעהט מען דייטליך עם פעהלט א בעל בית פון א בעס־סערער קלאססע מענשין, א מענש מיט ארדנונגסליבע, זאכקענגטנים אונ ענערגיע. מיר האבין ביינעוואהנט א פרייטאג צו נאכטס ביים טיש. דיא אורחים קריגען יעדער צו קעלישיקליך בראנפין, ברויט צור זעטט, צושטיקליך פיש, זופ אונ שטיקליך פלייש. וויפיעל ניט איז, פיש אונ פלייש אין בערדיטשוב קאסט געלד. אוודאי וואלט ניט גע־שאדט עס זאללין זיין גאבלין, זייא זאללין ניט דערפון גראבלין מיט דיא הענד; אויך דארף דאס לאקאל רחמים, עס זעהט אוים וויא א חורבה; צו דער מעננער אבטהיילונג מוז מען ארונטערגעהן וויא אין א גרוב, צו דער ווייבערישער דאגעגין, דורך א גוט שטיקיל הייזיל קלעטטערן אויף טרעפ וואס מען קענן דאס געניק ברעכין. נאאו בעד־ליינטונג איז נאך דארט ניט נוהג. קיין חשבון פון דער חברה עקסיסטירט ניט, נאר דער מתעסק זאגט, ער נעהמט צו זאמען אונ גיט אוים ערך 800 רו"כ יעהרליך.

אנדערע חברות

עם עקסיסטירען דארט נאך פיעל חברות, יעדע קלויז איז בעגרינדעט אויף אירגענד א וואהלטעהטיגין אדער רעליגיעזין צוועק, נאר דא קענן מען שוין ניט דער געהן קיין חשבון, עס איז גאר שווער צו וויססין זייער נאמין אונ זייער בעשטיממונג, וויל זייא זענין ניט בעשטעטיגט, זייא זענין אפילו ניט בעקאננט דעם ראבבינער, איינע פון דיא חברות איז מפורסם, דאס איז ווירקליך זעהר א וויכטיגע, נעמליך חברה סנדקאות. מיר קענען דיא תקנות פון אזעלכע חברות אין אלטע שטעדט: צו פער־זארגין אריטע קינדבעטטערינס מיט א העבאממע, אויסהאלטין דאס וואכענבעטט, דעם ברית, דערפאר קוממען דיא כבודים דער חברה. אין בערדיטשוב וויסט מען קיין חשבון נישט. אמת דא דארף מען ניט ארוסשטעללין כיט דיא נעמין דיא געטינע לייט וואס דיא חברה האט אונטערשטיצט, נאר על כל פנים דיא הכנסה אונ וויפיעל אין יאהר אונ וואס יעדער האט ניקאסט, מיט וואס מען האט זייא אונטערשטיצט. מען דארף נעווים ניט חושד זיין דיא גבאים פון אזא וויכטיגער חברה אז זייא מאכין חלילה מים גוויך, שטעקין אין קעשינע אריין. נאר אזעלכע נדבה געלדער דארפין נאך געבער בעקאנט ניטאכט ווערין זייערע איינקינפטע אונ אויסגאבען, וויל אין מיטען איז דער־בייא דא א סעודת מצוה. עס קענן זעהר זיין אז דיא בעלי כבודים לעגין זיך צונאויף פון

פון זייער קעשינע אונ מאכין א קערמישיל, בעוע צונגען זענין דאך אומעטום דא, קענן מען חושד זיין אז דאס איז פון צדקה געלד, אונ דאס וואלט באמת געוועזין א גרויסע עולה; מיט א פלעשיל בראנפין מיט עטליכע נראשידיגע לעקיכליך אדער קיכליך קענן מען זעהר גוט יוצא זיין; ווער עס האט תאות בשר ויין אונ זוכט נאר איין אויסריד, דאס צו בעלעשען מיט דעם טיטעל סעודת מצוה, מהיכי תיתי דענן ניט, נאר פון אייגענער קעשינע, נישט פון א קאססע וואס פיהרט דען נאמען צדקה, אונ דערצו קענן שטייערן אזעלבער אויך וואס ניט בפירוש ניט אויף געבראטענס דיא בעלי כיבודים. נאר א חשבון קענן ארויס־ווייזען זייער ריינקייט, אונ דאס זענין דיא גבאים מחויב, חוץ יושר אונ שכל, נאר פשוט א מצות עשה: הכר מכך עקשות פה. — פון א חברה תיקון ספרים האבין מיר דארט ניט געהערט, זיא איז איבריגענס ניט נעטהיג, אין קיין ביהמד"ר איז ניט דא קיין כך ספרים, אונ דאכט זיך זייא ווערין אויך ניט שטארק אבגעניצט. — עבענזא איז אונז נישט פאר־געקוממען קיין חברה מלבוש ערומים, וועניגסטענס קלינגט זיא ניט אין שטאדט. א שאד א שאד, וואס דיא חברה משכיל אל דל' האט אויפגעהערט; דאס איז געוועזין דיא שענסטע אונ נימצליכסטע אין בערדיטשוב, טיינט אינטריגענגייסט האבין זיא צערשטערט. עס האט אפילו ניט געהאלפין דאס וואס מען האט זיא ראזגלאבעט אין אללע צייטונגן אונ דיא בראשירע וואס עס האט איבער איהר געשריעבין דער שטיפטער אונ לייטער פון דער חברה ה' אבראמאוויץ; צו בעדויערין האט ער אויך בערדיטשוב פערלאזט אונ לעבט צוריק-געצויגען אין זיטאמיר, אונ איז ערביטטירט פון דיא קרענקונגען וואס ער האט געליטטין. דאריבער וועלין מיר איין אנדערס מאל רעדין.

פון רעליגיעזע חברות האבין מיר געלעגענהייט געהאט צו ערפאהרין פון א זאג־גענאנטע חברה ש"ס אונ חברה משניות. נאר נישט אויף דעם מתנגדישען שטייגער פארצייטענס, אונ נאך היינט אין אלטע שטעדט, מען זאלל טעגליך ערב ובוקר לערנען א שיעור צוזאמען חאטש א מנין; ניין, גלאט איטלעכער לערנט פאר זיך, גלייב איהם אויף נאמנות. פראווע עס זענין יעהרליך עקזאמינס, מיר מיינען סעודות.

איינע פון דיא וויכטיגסטע חברות וואס פערדיענט גילויבט צו ווערין, איז דיא ערשט פאריגעם יאהר געגרינדעטע, אונ פון דעם מיניסטער בעשטעטיגטע, חבורת משרתי וחניכי הסוחרים", צור געגענזייטיגען אונטערשטיצונג פון דיא חברה לייט וואס דיענען בייא סוחרים. דיא תקנות זענין אב געדרוקט, לשון קודש אונ רוסיש, זייא זענין זעהר צוועקמעסיג. יעדער מיטגליעד גיט 2 רו"כ בייא איינטרעטין אין דער חברה, אונ ניט וועניגער פון 25 קאפ' חודש געלד, אויכער ווענן ער איז ניט אים שטאנד קענן דאס קאמיטעט איהם בעפרייען חאטש ער מעג האבין עפים א שטעללע. דערפאר האט דער נעפאללענע וואס נעהט צרום זאהן א שטעללע אנשפרוך אונטערשטיצט צו ווערין פון דער חברה קאססע ביז ער קריגט א בעשעפטיגונג, ענטוועדער בהורת מתנה אדער אלם אנלייהע, עבענזא אז ער ווירד קראנק וכרומה צופעללע. אויך דארפין דיא גבאים זארגין פאר איהם ער זאלל בעקוממען א שטעללע. דאס קאמיטעט האט אויך דאס רעכט צוזאממענצונעהמען פרייע נדבות, אונ בייא פייערליכקייטען אונ פאמיליענפעסטע, אונ מעגין פערווענדען דיא פראצענט פון דעם פאנד וואס ווירד געגרינדעט אים דיא. דאס קאמיטעט בעשטעהט אוים א פרעזידענט, קאסירער, אונ 3 איינקויפס-געלדער. אללע יאהר אים מערץ דארף זיין א גענעראל מיטגליעדער געוועהלט אויף 3 יאהר. דאס קאמיטעט לעגט פאר חשבון פון פערזאמלונג פון אללע היימישע ני... עדעי, דאס קאמיטעט לעגט פאר חשבון פון

הכנסות

הכנסות מיט הוצאות, בעלענט אללע דאָקומענטע פֿון דיא וואס האָבן ערהאלטען אינ-טערשטיצונג פֿון דער קאַססע, סאַי נישענקט אָדער גיבאָרגט, נאָר דיא קוויטונגען פֿון דיא מתנות ווערין דערנאָך פֿערניכטעט. דער חשבון דארף פֿערעפֿפֿנטליכט ווערין אין דיא ציימונגען. דיא גענעראַל פֿערזאַמלונג קענן אויך פֿאָרשטעללין דער רעגיערונג מאנכעס צו ענדערן אים. אוסטאַוו אָדער נאָר דיא חברה אויפֿצולעזען. — אים יוני 1869 זענן נעוועזן 240 מיטגליעדער. איינקויפֿגעלד איז אריינגיפֿאללען 840 רו"כ. חודש געלד 720 רו"כ, נדבות 475 . 20 רו"כ, פּראָצענט פֿון דיא בילעטין 40 רו"כ. צוזאמען 2075 . 20 רו"כ. דערויף האָבן זייא אויסגעגעבן: אונטערשטיצונג אויף פֿערפֿאללען 426 . 11 רו"כ, הלוואות 93 רו"כ, דרוקען אוסטאווען אונ ביכערפֿירונג 19 . 80 רו"כ; ס"ה 538 . 91 רו"כ. געפֿינט זיך 1406 רובל אין בילעטין, 130 . 29 רו"כ מזומן. קוויטליך אויף 93 רו"כ. דעם חשבון האט דורכגעזעהן דיא אסיפה כוללת דען 18 יוני 1869 אונ בעשטעטיגט; אינטערשריעבען אויף דעם חשבון זענן: דער פרעזידענט. מרדכי זילבערמאן. קאסירער, אבא גאנז. טשלעניס, מרדכי בילענקע. זאב קאָסטעצקי, ברוך שלמה (פֿאמיליע נאמען איז פֿערצוקט), אברהם זאב בראדעצקי. — אָט דיא חברה האט א פנים וויא א היינטיגע חברה אונ וועט געוויס בליהען, אז דיא לייטע וועלין זיך נאָר האלטען אָן דיא תקנות אונ וועלין ניט דערלאָזען צו קיין כפליאָטקים, צו קיין אינטריגען, וואס דערפֿון שטאַמט ארויס מחלוקת, אונ דאס איז וויא דיא בראַנד וואס חאַפט זיך אריין אין א קערפער אונ פֿעצערהרט אונ פֿערניכטעט איהם אים גאנצען. מיר האָפֿפען אָבער אז דער ערפֿאָלג פֿונ'ם ערשטען יאָהר וועט זייא שוין אנקוראזשירען ווייטער אזוי צו פֿיהרען.

חברה קדושה

מיר האָבן שוין געשילדערט דאס רעליגיעזע, וועלטליכע אונ געמיינדע לעבען פֿון בערדיטשובער יודען, איצט לאָמיר נאָך א בליק טהון אויף דעם סוף פֿונ'ם מענשליכען לעבען; דער עולם זאגט: „דער טוידט בעווייזט דעם אמת". לאָמיר בעטראַכטען וויא אין בערדיטשוב איז פֿאַרצייטענס אונ יעצט געוואָרנט פֿאר דעם ערדערנעם געפֿעס וואס דרינען האָט זיך אויפֿגעהאלטין א צייט דער געטליכער אָטהעם, דיא ערלע נשמה.

דאס יודענטהום האָט פֿון תמיד אָן מיט גרויס כבוד בעטראַכט דיא ערדישע איינ-הילל פֿונ'ם לעבענדיגען גייסט וואס האט אין איהר גיהערשט, זעלבסט דערנאָך ווען דיא זעלע איז ארויסגעפֿלויגען פֿון דער ענגען שטייג. דיא גרעסטע אכטונג האָט אונזער געזעטץ געבאָטען נעגען א טוידטען קערפער, אָהנע אונטערשייד וואס דער לעבעדיגער מענש איז געוועזין; בעווייזט איז בערדיערט זאָלל יעדער שטערבענדע ווערין פֿון דיא וואס האָבן זיך מיט איהם אָנגעקעהרט אונ וועלכע עס זענין מיט איהם אין נאָהנטער פֿערבינדונג געשטאנען. ממילא איז שוין אויסגעקומען או דער גרעסערער מענש, וואס האָט זיך מיט זיינע גייסטער-פֿעהינקייטען, מיט זיינע מעשים טובים אויסגעצייכענט, דער האָט געהאט א גרעסערן צירקעל וואס האָבן מיטגעפֿיהלט דען שמערץ איבער זיין טויט; אויסער דעם, איז קיין שום אונטערשייד אין דער בעהאנדלונג דער מתים,

אללע

אללע געהען אין לייגווענדענע תכריכים, אללע גראָבט מען א גלייך קבר, אללע איז מען גלייך מטהר אונ טהוט זייער רעכט, אפילו דאס נארישע מחילה בעטען גילט בייא יערען. עס איז א מצוה בייא יודען זיך מתעסק צו זיין מיט דער קבורה: נאָכצוגעהן צו דער לויה, ביים אָרימען וויא ביים רייכען, ביים למדן, ביים געלעהרטען, וויא ביים פּראָסטאק, אונ דאס הייסט „חבר של אמת". דאריבער איז פֿון אלטע צייטען אין אללע יודישע געמיינדען א חברא קדישא, אין איהר זענין דיא גרעסטע לייט פֿון שטאָדט, יעדער שטייערט עטוואס יעהרליך אָדער חודש געלד אין דער חברה קאַססע, חוץ וואס ער גיט ביים איינשרייבען. יעדער בעשעפֿטיגט זיך מעהר אָדער ווענינער מיט בעשטע-טיגונג דער לייכען. עס האט תמיד גיגאָלטען פֿאר א כבוד בייא יודען צו זיין א חברה קדושה מאנן, ווער שמועכט אז איינער האט דיא זכיה ניהאט געוועהלט צו זיין פֿאר א גבאי, האט ער זיך טאַקי אָבגעגעבן מיט דער מצוה גאנץ ערנסט. חוץ דעם איז אין אללע אלטע שטערט פֿאָרהאנדען א חברה ביקור חולים (צו נעבעטיגען בייא קראנקע פֿון אללע קלאססען, אונ צו זאָגען ווידוי מיט גיפֿעהרליכע חולאים; שטעהען אונ זאָגען דיא פֿאָרגעשריבענע געבעטע בשעת יציאת נשמה, אונ אָבהעבען), אונ א חברה נושאי המטה, וואס זענין זיך מתעסק אלליין מיט אללע מתים פֿון נאָך יציאת נשמה ביז צו דער לעצטע לאָפּאטע דאס קבר צו פֿערשיטטען. אללע מיטגליעדער האבן עס נאָר געטהאן לשם מצוה, נישט פֿאר דעם מינדעסטען אינטערעססע; אויסער איינער אָדער צוויא חברה קדושה שמשים וואס פֿלעגין געהמען געצאָהלט. — וואָלטין נאָר נישט געוועזין מאנכע סיסברייכע אונ אונפּאַסענדע מנהגים, וואס האָבן זיך איינגעשלייכט אין דיא חברות קדושות, וואהרשיינליך אין שפּעטערע צייטען דורך געוויססע אומשטענדע, אונ אביסיל ווייל יודען זענין דורך זייער שלעכטען לאגע אין מאנכע בעציהונג, אים גייסט געזונקען אונ דאדורך מאנכמאָל ניט געפֿיהלט אז זייא געהען אוועק פֿון דעם הייליגען פּרינציפּ אויף וועלכעם דיא חברה קדושה איז געגרינדעט — גלייכהייט נאָך דעם טויט אונ אכטונג פֿאר דעם מת, מיט דעם וואס זייא האָבן איינגעפֿיהרט פֿאר א תקנה, בייא יעדער פֿער-זאמלונג דער חברה, פֿון יעדען מת פֿאר חברה געלד צו טרינקען, אונ ווידער נאָך בעליעבען זיך אויסצובעטהען קבורה געלד, אונ לאָזען דאס מת ליעגען ביז מען גיט ניט על כל פנים משכנות אויף וויפֿיעל זייא פֿערלאנגען; וואָלט נאָר דאס נישט געוועזין, פֿערדיענט געוויס דיא חברה גענאַננט צו ווערין „קדושה" — דיא הייליגע.

דאריבער קענן מען דערקעננען אם בעסטען דען קאראקטער פֿון יעדער יודישע געמיינדע, אָן דער אָרט וויא דיא חברה קדושה איז געפֿיהרט געוואָרין פֿאָרצייטענס אונ יעצט. דאס בית עולם, דיא מצבות זענין דיא בעסטע עדות. טרעפֿט מען דאָרט א גוטע צוים ארום, אלטע מצבות גוט ערהאלטען, כמעט אויף אללע קברים עפּיס א צייכען, איין אלטער פנקס, א בוך וואו עס זענין איינגעשריבען אללע וואס ליעגען דאָרט כסדר, כדי מען זאָלל קעננען לייכט געפֿיננען יעדענס קבר, דאס בעווייזט או דיא גבאים האָבן חסיד מיט שכל אונ טרייא פֿערוואלטעט דיא חברה; פֿערקעהרט איז א צייכען או דאָרט איז מען ניט געשטאנען אויף דער מדרגה.

קוממט מען אין בערדיטשוב אויף דיא ביידע הייליגע ערטער, דערקעננט יעדער אויפֿמערקזאמע בעאָבאכטער, אז גאר אין אלטע צייטען האָבן געמוזט זיין גוטע גבאים אין דער חברה קדושה, נאָר מיט דער צייט איז עס פֿערנאכלעסיגט געוואָרין. דאס גאנץ אלטע בית עולם איז ארומגעצוימט מיט א שטארקער ציגעל מויער, נאָר אויף מהייל

ערטער

ערטער איז זאָ וויז עס שיינט איינגעפאללען אוים אלטקייט, האט מען שוין פערעטעלט מיט שטיקער הילצערנעם פארקען. דאָך פאססען זיך דאָרט גאנץ פיין ציענען, א בעוויז אז עס זענען דאָ אריינגענע פאר זייא. מצבות זענען גבליבען זעהר וועניג, טייכטענס שטיינערנע, אויך יונגרע הילצערנע. זייא זענען צעשטרייעט, נאָר אויף טהייל ערטער טרעפט מען גאנצע גרופען, אַם מייסטען איבענאָן זעהט מען עטליכע שורות. מיר ד'ש—ק זיך מיה געגעבין צו געפינגען דיא עלטעסטע מצבות, בעזאָנדערס פון גזירת ת"ח, עס איז אָבער אומעגליך געוועזן; דענן מייסטענטהיילם זענען זייא כטושטש און טיעף פערזונקען אין דער ערד, גנראדע מיט דעם פרט. נאָר איין מצבה (ר' אליעזר בן ר' הירש) האָט זיך גוט ערהאלטען פון י"ג אייר תצ"ט (איבער 130 יאָהר), זיא שטעהט נאָך פרייא גנראדע, און דיא שעהנע בולטע אותיות זענען גאנץ דייטליך. נעבען דער מצבה שטעהט א בוים זעהר איין אַלטער, ער איז אזוי דיק אים אומפאנג אז 2 מענשען מיט אויסגעברייטעטע ארמע קעננען איהם ניט ארומנעהמען. בשנת תקל"א איז דאָרט געוועזן ניט איצט גידאכט א שטארקע פעסט, מיר האָבין געפונגען דייטליך איין מצבה פון יענער צייט, זיא איז פון איינעם געוויססען ר' ליבר, וואס זאָלל ארויסקומען פון דיא פערטריעבענע אוים שפאניען, זיין נאָמען דערמאָנגט מען נאָך איצט אין בערדיטשוב מיט העכסטער אַכטונג, ער איז געוועזן א גרויסער למדן, וואָהרהאַפט פרום, זעהר קלוג און געלערנט, אויסעראָרדענטליך וואָהלטהעטיג און איין עסקן במצוות. בעזאָנדערס האט ער זיך אויסגיצייכענט וועהרענד דער פעכט, און האָט זיך געפּאָרעט מיט דיא קראנקע און דיא געשטאָרבענע, ביז ער איז ענדליך אלליין גיפאללען אלם אָפפער פון זיין אייפער פיר דיא מענשהייט. ער איז געשטאָרבען צום אללגעמיינען בעדויערן אין דער פעסט, וויא עס ציינט דיא גראבשריפט, און פּאָרצייטענס האָט מען נאָך נישט געוואסט וויא היינט צו איבערטרייבען דיאשבחים פון טויטע. זיינע נאָכקאָמטען עקסיס־טירען נאָך ביז איצט אלם אַכטבארע גייסטעסענטוויקעלטערע פאמיליע, און נעננט זיך מיט שטאָלץ „ליברואָהן", אויף זיין פאָרנאָמען. דיא לעצטע מצבות דאָרט זענען פון תקנ"ח, (71 יאָהר), זעהט מען דאָ נישט גאנץ דייטליך אז אין אלטע צייטען האָט דיא חברה גיזאָרגט פאר א שטיינערנעם פארקען; פאר א גוטען מצבה שלעגער וואס האט געקריצט אויסגיצייכענט שעהנע דייטליכע בוכשטאבען בולט מיט פאססענדע פער־ציערונגען. נאָר מיט דער צייט איז דיא חברה געזונקען, חאָטש בערדיטשוב איז גרעססער געוואָרן און דער וואָהלשטאנד האָט געבליהט. מיר זענען געניינט צו גלייבען און דאכט זיך יערער אונפארטהייאישע מענש וועט מסכים זיין צו אונזער מיינונג, אז דאס איז אזוי פערוואהרלאָזט געוואָרן, זייט דער צייט וואס דער חסידיסמוס האט דאָרט אזוי שטארק איבערהאנד גענומען. זייא האבין נאָר קיין געפיהל נישט פארגעשיכטע און ארכע־אָלאָגישע מאָנומענטע, דאריבער איז קיין וואונדער נישט וואס אין בערדיטשוב, א יונגע שטאָדט (אים פערגלייך מיט דיא אלטע יודישע, שוין ניט צו רעדין פון פראג, וואָרמס, לובלין וכדומה, וואס מען געפינט ביז איצט נאָך פיעל גאנץ אלטע מצבות), צום סוף איז שוין אויף דעם אלטען בית עולם כמעט קיין שפּור ניט דאָ פון דיא אלטע גרעבער. קיין פנקס מאן דכר שמיה, קיין רעגיסטער פון דיא נפטרים האט מען נאָר נישט וואס צו רעדין. אבי אויף דער אויסענווייניגסטער וואנד שטעהט אויף עטליכע שטעללין: כהנים זאָללין נישט נאָהנט צו געהן. דאָרט מוזען וואָהרשיינליך ליגען זועלכע וואס מען פלעגט פאָרצייטענס לעגען. אונטער דעם פלויט: מאבד עצמו לדעת, גרויסע פערברעכער.

היינט

היינט זענען דיא ביינער פון עהרליכע פרומע מענשען מקנא זייא שלעכטע; לעצטערע ליעגען זיך רוהיג אונטער א מויער, קיינער קען זייא נישט טרעטין מיט דיא פיס, און כהנים טארען גאָר אין זייערע ד' אמות קיין פוס נישט שטעללין, און אויף יענע דאָפטטע מען, ווייל מען ווייסט שוין גאָר נישט אויב דאָרט זענען גאָר קברים, און ציענען עססען דאס גראָז וואס וואכסט אזוי שעהן פון דעם פעטטקייט וואס זייערע פערפוילטע קערפער גיבען צו. א פינקס; א רעגיסטער איז אוודאי פאָרצייטענס געוועזן, יעצט נאָר ניטט.

נאָך א בעוויז אז דיא פערנאַכלעסיגונג און דיא אונאָרדנונגען האט מען גאָר צו צו־שרייבען דעם חסידיסמוס, דארף מען נאָר ארויסגעהן אויף דעם צווייטען נאָטטעסאקער וואס איז געגרינדעט געוואָרין תקנ"ח, שוין ווען דיא חסידים האָבין איבעראלל דיא אָבערהאנד געקריגען, פון אָנהייב אָן איז קיין קיין אָרדנונג ניט איינגעפיהרט געוואָרין. דאס נייע בית עולם טהיילט זיך אויך אין צווייא אבטהיילונגען — דאס אלטע און דאס נייע. דאָך איז אונז שווער געוועזן ארויסצופינדען דאס יאהר ווען מען האט אָנגעהויבען לעגען אויף דעם נייען. דיא קברים זענען קאָפּ אויף קאָפּ, אָהן אָבגעטהיילטע וועגען און סטעצקים, אזוי אז מען מוז טרעטין אויף קברים. דיא מצבות זענען מעהרסטענס היל־צערנע, און זעלבסט דיא וויינע זאַמדשטיינערנע זענען על פי רוב געשטיצט אויף היל־צערנע פונדאמענטע, נאָר דיא ארבייט איז נאָך ערגער, קיין פאָרם, קיין אותיות, קיין צווישענרוים צווישען איין וואָרט און דעם אנדערן, דערבייא שוויבעלט און גריבעלט יעדע מצבה מיט גראָבע גרייזען, איז עפּיס אַ חידוש אז עס איז אונמעגליך צו לעהזען אפילו דיא נייע, מכל שכן אלטע מצבות. אויף שלימזול איז דאָך שוין אזוי אין דער וועלט — אללע שטוממע רעדין א סך: דיא בורים וואס שרייבען דאָרט אויף דיא מצבות, האָבין נאָך ליעב אסך אָנצופלוידערן און פליעהען אין הימעל מיט זייער פּאָעזיע: שבחים זעהט מען דאָרט, אז דיא גרייזען זאָללען דאס ניט אָבליינענע, וואָלט מען באמת אין 100 יאָהר ארום געמיינט אז אונזערע דורות זענען געוועזן סאַמע מלאכים, „איש חשוב" איז דער טיטעל פון דעם מינדעסטען. דענקט איך וויא וועניג פיעטעטגעפיהל דאָרט איז. — אין דער ערשטער חאָלערא (1831) קענן מען זיך דענקען וואס דאָרט האט זיך געטהון, אין דער ענגער פערפעכטעטער לופט, האָט מען פשוט ניט אויסגעיעט יעדען א בעזונדער קבר צו גראָבען, איז דאָרט דאָ א שטיק פלאַטץ וואס דאָ האָט מען דיא חאָלערע מתים בעגראָבען, איז ער ניט ארומגעצוימט, און אפילו נישט איין מצבה פאר אללע מיט איין אויפשריפט: „קברת המתים בחולי רע בשנת תקצ"א". פיעל וואָלט דאס גידארפט קאָסטען? נאָר וואס האט מען צו רעדין פון דער צוים, א פנים אויף דעם פארקען ארום גיט מען יאָ אַכטונג. דאס איז נאָר א הילצערנער (ער קאָסט געווים אויך ניט וועניג, דערבייא האָט גראָסען אנטהייל גיהאט, וויא מיר האָבין געהערט, דער ענערגישע גביר ר' יוסף ליב קאמינער), נאָר אין פיעל ערטער צום איינפאללען, אים גאנצין זעהר שוואָך און פערפוילט, אויך זעהר גיעדריג, אזוי אז דאָרט פאסען זיך גאנץ געמעבליך חזירים, פון קיין רעגיסטער איז גאָר ניט צו דענקען, ווענן עס זאָלל ניט זיין איין אויפזעהער איין עלטליכער יוד וואס טראָגט דאס גאַנצע אויף'ם קאָפּ אויסענ ווייניג, וואָלט קיינער, בעזאָנדערס פרעמדע וואס קומען אויף קבר אבות, ניט געקעננט אָבזוכען וואו ווער ליעגט, אזא חאָאס איז דאָרט, אָהן סימנים און אָהן א פערצייכנים. היינט בערעכענט נאָר איבער 70 יאָהר שטעהט שוין דאס בית עלמין, אין דער צייט זענען שוין געוועזן עטליכע חאָלערעס און אנדערע עפידעמישע קראנקהייטען, מען

מען

סען זייא בעתים רעכענען צו 2000 מתים דורכשניטליך א יאהר, מאכט אוים 140,000 ליענען דארט נאך אין א גרעסערע אונארדנונג פון דער וואס זייא האבין געלעבט, און פון דער שטארק איבערוויגענדער צאהל, איז קיין זכר ניט געבליבען אפילו אין א בוך.

מיר זענין אויך געוועזין אין דעם שטיביל פונ'ם בערדיטשובער רב ר' לוי יצחק ז"ל, דאס איז געבויעט וויא א מערת המכפלה, אין איין אבטהיילונג ליענט ער מיט דיא זיהן אין דער אנדערער אבטהיילונג דיא פרויא מיט דיא מעכטער. מערקווירדיג, מיר האבין עס שוין אין עטליכע צדיקים-שטיבליך בעמערקט, אז אויף דיא קברים איז גימאכט אוים האלץ שווארץ אבגעפארבט אין א פארם פון א זארג, דא ליענט מען אריין דיא קוויטליך. א חידוש, דאס הייסט ניט: „נישט יודיש" ; נאר א פנים זייא מעגין. מיליאנען קוויטליך ליענען דארט און לאמטען ברעננען. בייא דער טהיר זיצט איין אייניקיל און נעהמט אב פאשלינע פאר יעדע פאר פים וואס װיללען אריינגעהן צום צדיק, אדער וויבער צו דיא צדיקות, און א שרייבער זיצט דערנעבען און צייכענט דיא קוויטליך.

ביז פאר עטליכע יאהר האט דארט עקסיסטירט א חברה קדושה מיט גבאים פון דיא פארנעהמע, ביז אינטריגען און קריג האבין געבראכט דערצו אז דאס איז בטל געווארין. זייט דעמאלט איז דיא פערוואלטונג איבערגעגעבין געווארין צוויא מענשין וואס לעבין דערפון ; אין דער לעצטין צייט איז עס שוין איבערגעגאנגין צו איינעם בירושה, עס ווירד שוין דארוים א יודישע חזקה. מיר װילען נישט בעהויפטין אז דיא בעזאלדעטע פערוואלטער מאכין מיסברויך, זייא מעגין זיין וויא ערהליך, האט דיא זאך אים גאנצין אנגווארען איהר היילינקייט, איהר אלט יודישין קאראקטער. פון מענשין וואס דארפין שוין מיט בעווילינג דער גימיינדע דערפון געניעסין, קענן מען שוין נישט ערווארטין קיין שום וועזענטליכע פערבעססערונג, זאלכע קענין שוין נישט זעלבסטשטענדיג און לשם שמים זארגין פאר נייע נעטהיגע איינריכטונגן, וויא האנדלין שוין מאשינענמעסיג. — מען האט אונז זאגאר גיגעבין א חשבון פון 4 און 5 וואכין, מיר קעננין פון איהם אבער ניט קלוג ווערין. עס איז אויפגעטראגין איינקונפטע פון 4 וואכין 119,85 רו"כ, פון וועמין דיא הכנסה איז איינגעגאנגין און וויפיל יעדער האט גיגעבין מוז מען שוין גלייבין אויף נאמנות. הוצאות דאגעגין זענין אויסגירעכענט : 3 שמשים 22 רו"כ, 4 שמשתים 14,55 רו"כ, מתים פיהרער 14 רו"כ, משגיח 8 רו"כ, תיקון עירוב (דיא כתים אין בערדיטשוב דארפען א פנים איין עירוב) 4.80 רו"כ, שלשה אנשים (פאר וואס ?) 3 רו"כ, נכר ר' פב"פ (איז דאס א מין פענסיע !) 20 רו"כ, לעצמי (דאס איז װאהרשיינליך דער פערוואלטער און אליין בוכהאלטער) 32 רו"כ. דיא אללע אויסגאבען שטעהן אין איין רובריק און צוזאמענגערעכענט 118.35 רו"כ ; דאנן קומט ערשט גהעבער פאר 50 קרקעות גרויסע און 67 קליינע 25.5 רו"כ, נושאי מטה בער 4 וואכין 14 רו"כ, נרבה תדש (ווער איז דיא געוועזין ?) 6 רו"כ, רייניגין דאס וואססער פונ'ם אלטין (ניט גאנץ אלטין) און נייעם ב"ע (שיינט אז דיא מתים אין בערדיטשוב כישען זיך ניט איינס מיט דעם אנדערן, אין איין ברינגע איז ווענג צום טובלין) 8.82 רו"כ, 2 פונט ליכט, טינט און פאפיער 52 קאפ', דיא שמשים פון דער חברה קדושה מעות חטין (ניט פון מעות חטין געלד ? נאר פון דער חברה קאססע) 8 רו"כ, 21 שאק ברעטער 5.25 רו"כ, ארבע כוסות למשמשים 8.10 רו"כ (אה, טאקי א כום וויא חברה קדושה שמש איז געוואהנט, 3 שמשים קוממט אוים יעדען 70, 2 רו"כ אויף א שמש, אדער געניטין נאך אנדערע דערפון ? !), סטאראזש ביים משגיח'ס הויז 2,50

רו"כ

רו"כ; דיא צווייטע רובריק בעטרעפט 78,24 רו"כ, צוזאמען 196,59 רו"כ. ווייזט זיך אוים אז דיא פערוואלטער האבין דערלעגט 76,74 רו"כ דעם טאטענס ירושה. — פון 5 וואכין איז דיא הכנסה געוועזין 198,75 רו"כ, הוצאות 3 שמשים 27.50 רו"כ, 4 שמשתים 18,19 רו"כ, מתים פיהרער 17,50 רו"כ, משגיח 10 רו"כ, תיקון עירוב 3,25 רו"כ, שלשה אנשים (אפשר אברהם אבינו'ס אורחים) 3,75 רו"כ, נכר ר' פב"פ 25 רו"כ, זיך 40 רו"כ; תפרים 53 ג' 88 ק' 29,10 רו"כ, נושאי מטה 13,75 רו"כ, נרבה חודש 6 רו"כ, 14 זאכטיפים נייע 3,20 רו"כ לכותב 4 רו"כ, 5 לאפאטים 1 פונט גרות 55 קאפ', קוויטאנציע ליורשי דא"ק ט"ב 1,65 רו"כ, טינט 15 קאפ', סך הכל 203,59 רו"כ. צוואר פיעל וועניגער, נאר אלץ דערלעגט 4,84 רו"כ. פון וואנין נעהמען דיא ביעדנע לייטע צו דערלעגין? וואהרשיינליך ווארטין זייא אויף א פעטט מתיל, וועלין זיא זיך אבזוכין. — זאגט אייך וואס איהר וויללט בערדיטשובער נכברים אז דיא ארדנונג איז גוט, האט אונז ניט פעראיבעל, אונז געפעללט דא כלל וכלל ניט. חלעבין עס איז ניט ווערטה דאס וואס טינט האט געקאסט אזא מין בוכהאלטונג. — וואס העלפט דאס אבער אז אויף אללעם איז מאנגעל, און דאס איז דאס בעסטע סיסטעם, יערער וויל זיך זיין א שענער יוד און ניט מבטל זיין איינגעפיהרטע תקנות, טאמיר וועט מען איהם איבער 120 יאהר ניט וועלין צורעקין דיא מטה מיט'ם בערדיטשובער רב'ס ווייסע ושיפעצע, וואס ליענט וויא א רעליקיע אים ארון קודש פונ'ם בית המדרש, נאר איין קדושה מיט ספרי תורות, און דאס איז דיא גרעסטע זכיה ביא דארטיגע פיינע בריה'ס! דאדורך קומט מען גלייך אין גן עדן אריין.

בילדונגס אנשטאלטין

לאמיר איבערגעהן צו עפים פרעהליכערס, חאטש מיר וואלטין דארט אויך געווינשט בעסער, נאר אלץ מעהר ארדנונג, מעהר נוטצין. אין בערדיטשוב זענין דא 2 קאזאנע שולען פערווי ראזראד, און 1 וטאראי ראזראד. אין דיא 1 און 2 ראזראדני וואס זענין אים הויזע ד' ה' ר' משה יצחק הורוויץ זענין מיר געוועזין בשעת פריפונג, האבין מיר געפונגען אז דיא קינדער פערשטעהן גוט דיא געגענשטענדע, אין דער צווייטין האבין זייא א גוטין בעגריף פון דקדוק, איבערזעטצין תנ"ך אויף רוססיש סקלאדנע, אין דער ערשטען קלאססע רעכנען דיא קינדער זעהר גוט און ערקלערין גאנץ דייטליך רוססיש. אוודאי וואלטין גיקעננט זיין אין דיא שולען מעהר קינדער, נאר כפאסיבא דערפאר. דיא בלאסטיטעלים זענין ה' מ"י הורוויץ און ד"ר ראטענבערג, לעצטער גיט זיך זעהר פיעל מיה, בעווכט עפטער דיא איהם אנפערטרויעטע שולען, שאפפט נעטהיגע טיטטעל און איבערוואכט דען אונטעררוכט.

איסערדעם איז דא א פריוואט קנאבין פאנסיאן פון 2 לעהרער ה' ה' קאליטער און וויינשטיין, זיא האט פריהער געבליהעט, איצט איז זיא געפאללין, וויל עס זענין ווענג שילער און דיא סאדערזשאטעלים דענקין זיא איפצוגעבין, געווים א שאד.

ווייטער האבין מיר אנגעקוקט וודרים איז א שרעק צו זעהן, דיא וויסטע דירה,

דיא

די פֿערפֿעסטעטע לופֿט, דער ליארם; די אונאָרדנונג. אונ אזעלכע זענין דא 180.

שבת־שולע, די איינריכטונג האָט מען צו פֿערדאנקען דעם דארטיגין ראב־בינער ה' פֿעסיס, ער פֿיהרט עס שוין מיט ענערגיע עטליכע יאָהר אונ עס געהט גאנץ גוט. שבת נאָכמיטטאָג קומען זיך צונאויף 60 אונ מעהר שילער פֿון פֿערשיעדענע האנד־ווערקער אונ משרתימליך אונ לערנין דארט חומש, דאווינין אונ רוססיש: ה' פֿעסיס האָט צוגעצויגען נאך מענשין צו זיך וואס העלפֿין איהם אונטערריכטען אונענטגעלטליך, זייא פֿערדיענען מיט לויב אונ דאנק ערוועהנט צו ווערין: ר' דוד הירש פּאָהליאַק, ר' אהרן פערלצווייג, ר' יחיאל ליבערזאָהן, ה' גאָלדפֿארב, ה' טערנאָווסקי קאנדידאט, אונ ר' משה מאיר סאָקולאָווסקי לערנט זייא שרייבין אין א וואָכין טאָג. די תלמידים פראָפֿעטירען פֿערהעלטניסמעסיג פֿיעל. ניט לאנג האט ה' פֿעסיס געקריעגין 100 רו"כ פֿונ'ם מיניסטעריום דער אויפֿקלערונג (דער פֿון געהט אראָב 10 פ"צ אויף אינוואלירען) צום אויס האלטין דער שולע, וועט ער פֿערשפּאָרין צו זאמלין נדבות.

מעדכען־פּאנסיאָנען זענין דאָרט 3, איינע האלט א דייטשקע, אין איהר געפֿינען זיך 25 יודישע מיידליך אונ 7 קריסטליכע; די צווייטע האלט א רוססין, דארט איז אויך אונגעפֿעהר אזא פֿערהעלטניס, איןביידע ווערין די קינדער זעהר מילד בעהאנדעלט אונ פֿערשטעהן גוט די געגענשטענדע, אין ביידע ווירד אונטערריכטעט יודישע רעליגיאָן; מיר האבין גראד געטראָפֿין בשעת ה' קאלישער האט אין דער רוס־סישען אונטערריכטעט רעליגיאָן, האבין די קינדער זעהר בעפֿריעדיגענד געענטווערט אויף אללע פֿראגין, די דריטטע „Первонач. част. дѣвич. пансіонъ" האלט א יודין, דאָרט געפֿינען זיך ביז 90 שילערינען. מיר זענין געוועזין בשעת עקזאמינס, האָבין קליינע מיידליך אויסגעצייכענט גוט ערקלערט מיט א שענער אויסשפּראכע, רוססיש, דייטש, אויך פֿראנצעזיש, דעקלאמירט געדיכטע, געשריעבען פֿאסט אָהן פֿעהלער אויף דער טאָפֿעל, אנאליזירט אונ ערקלערט, אויך רעכנען, שענשרייבין אינ האנד־ארבייט לערנט מען זייא. וואס עס איז אונז בעזאָנדערס ליב געוועזין צו הערין, די פיטליך קינדער האבין איבערזעצט דאס גאנצע דאווינין אונ פרק (רוססיש נאך ה' לעווין) פֿאָרטרעפֿליך. — מערקווירדיג אין בערדיטשוב וויא כמעט איבעראלל שיקען די פֿרומ־מסטע זאָגאר חסידים עהער מיידליך אין די שולען, איידער יונגליך. מיר וויסין, ביי זייא הייסט עס — א יונגיל איז א שאָד אָבצורייסין פֿונ'ם לערנען, אונ א מיידיל מעג לערנין שפּראכען אונ אנדערע געגענשטענדע; דאביי איז עס אויך בעקוועהמט פֿאר די עלטערן, זייא פֿערשפּאָרען אכטונג צו געבין אויף זייא אין דער היים. אפשר דענקען זיך אנדערע זייא וועלין דאדורך קוממען צו א בעססערן שדוך, א גוט לערינקינד איינזעטצען, ווייל דער מחותן וועט רעכנען, זיא וועט זיין די אשת חיל, זיא איז דאך שוין א כלומרת, אונ דער זוהן וועט בלייבין ביים לערנען. — אין אונזערע אויגין איז דאס שוין א מורה במקצת — קודם כל זענין זייא שוין מודה אז וועלטליכע געגענשטענדע אונ שפּראכען זענין ניט אפיקורסות, אז ניט טאָר מען קיין מיידליך אזוי גוט ניט לאזין שפּיעלען מיט פֿייער וויא יונגליך. זייא שטיטצען זיך דאך נאר אויף דער גמרא: „כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות", דאריבער לאזין זייא די טעכטער ניט לערנין גמרא; דאס בערעכטיגט זייא אבער נאך גישט צו לערנען אזעלכע געגענ־שטענדע וואס פֿיהרען אראָב פֿונ'ם דת, איז געדרונגען אז זייא אלליין זענין איבערצייגט

מען

מען קען אללעס קעננען אונ דאביי בלייבען א גאנץ עהרליכער יוד. נאָר עס איז זיך שווער אבצוגעוועהנען פֿונ'ם אלטען שטיינער, ובפרט אז עס זענין נאך דאָ אזעלכע וואס שרייען דארויף נאָגעוואלט, מייסטענס פֿוסטע חסידים, בעזאָנדערס אָבער מלמדים אויס אינטערעססע, אונ איטליכער האט מורא אויפֿצוברעכען, ער איז געבונדען מיט פרנסה, מיט קרעדיט, מיט דעם כבוד, מיט שידוכים, אָן דעם רבין, אָן זיינע אנגעטען, אָן די טעללער לעקער וואס ליעגען די צדיקים אין די איהרען, מען מעג זייא רופֿין ביים רעכטען נאמען — זייערע געהיימע פּאָליציע. דערוויל זעהט עס אויס וויא איינער רעדט: „איך וויל מיך נאך האלטען ביים אלטין, מיינע איניקליך לאזין שוין זיך וויא גאָטט וויל, אבי איך בין ריין". זייא מעגין באמת גאנץ זיכער זיין אז די מיידליך וואָס ענדיגין אפילו איינע פֿון די פּאנסיאָנין, וועלין זייא שוין זייערע קינדער אנדערש ערציהען, אונ דער עיקר איז דאך די מאַמע, די ווירטין אים הויז. נאר מיר זענין שטארק מסופק אויב די מיידליך וועלין זיך לאזין פֿערשליערן מיט איין אויס־געוויקעלט יונגעלע, א מין אייניקיל מיט פֿערגלייזטע אויגין אונ א געגאָלטע קעפּיל; חיבא די עלטערן וועלן זיא צווינגען; אזוי וועט זיא מיט איהם לעבין. די פֿאָלגין פֿון זאָלכע שידוכים זענין יעדין בעקאנט. דערביי דאכט זיך אין חסידות אריין וועט יענער מחותן עובר זיין אויף „בהמתך לא תרביע כלאים", אונ דער כלה'ס פֿאָטער וועט זיך אפשר איבערלעגען „וויא קומט דער קרבן (זיין געבילדעטע קינד) צו דעם מזבח (צו א חסידיש פֿיין בתוריל וואס נעהמט אין זיך אריין תיקון וויא דאס מזבח נסכים)? וועט ער וועללין מיט איהר שוין א פּאססענדען שידוך טהון, וואו וועט ער קריגין? אז ער לאזט זיינע זיהן ניט לערנען ווייל יענער טהוט אזוי, אונ יענער קוקט אויף איהם. — דאריבער וואלט א יושר געוועזין, אז די וואס פֿערשטעהן שוין אז עס איז קיין פֿערברעכין מיידליך צו בילדען, זאָלין זייא טאקי אין זייער אייגענעם דאָפּפּעלטין אינטערעססע די יונגלעך אויך גוט ערציעהן, ערשטענס זייא לטובה, אונ צווייטענס יענער זאָלל נאָכטהון, וועלין ביידע האבין מיט וועמין זיך משדך צו זיין. — מיר זאגין איך ניטשט דווקא אין די קאַ־זיאָננע שוללען; כמילא דענקט די רעגירונג זעהר גוט מיט אונז, נאר לעכטפּאָכט זאלל אויך בלייבין צו פֿערגרעססערן די אללגעמיינע אָיעזדנע שולען. היינט בערעכענט וויפֿיעל געלד יודען געבין אויס אויף דער איינזייטיגער ערציהונג, וואס פֿון 100 געהט קיים ארויס איינער וואס קען עפּיס לערנען, אונ פֿון די קוים איינער וואס בלייבט ביים לערנין, אונ נאך ווייניגער וואס ערנעהרין זיך דערפֿון בריות אונ בכבוד. וואָרין רבנים אין קליינע שטעדטליך, דיינים אונ מלמדים, האָט מען ניט וואס מקנא צו זיין.

עס איז קיינע מעגליכקייט געווען צו בערעכנען וואס די חדרים שלעפּין ארויס געלד ביים פֿאָלק אין בערדיטשוב. נאר מיר קעננען שלעניש זיך מאכין א בעגריף. עס איז געווען פֿון דעם פּרינציפּ אויסצוגעהן, אז יעדער מלמד אין ליידין אונ אין צרות דארף פֿערלעבין א יאָהר, איינער מעהר דער אנדערער ווייניגער, אבער אים דורכשניטט דאס ווייניגסטע קאָפּ אויף קאָפּ 180 מלמדים צו 200 רו"כ, איז שוין 36000 רו"כ; דירה דארף דער דורקי מלמד א גרעססערע, וויא ענג ער מעג זיטצין, דער גמרא מלמד איין אלקער, טהייל קנעללען אין ביהמ"ד, ביידע קענן אויסקוממען אויף א מלמד 40 רו"כ, בעטרעפֿט 7200 רו"כ; בעהעלפֿערס מעג מען רעכנען לכל הפחות אויף יעדען מלמד איינעם, וואָרין ווען דער הלכה תוספות מלמד ברויך שוין קיין בעהעלפֿער, דערפֿאר

דארף

דארף דער דרדקי עטליכע, אויך דער גמרא מלמד; נאָר וואָלוויל קאָסט דורכגעננינג אַ בעהעלפער 100 רו"כ, האבען מיר נאך 18,000 רו"כ; היינט וואו איז ראש חודש געלד דעם מלמד, דעם בעהעלפער אונ דעם בעהעלפעריל, לעכט וכדומה קליינינקייטין, לאָמיר אָננעהמען נאר וואָלוויל צו 10 רו"כ אויף אַ חדר, בעטרעפט 1800 רו"כ; בעהייצונג אין טהייל אונ וואסער קוואז אללע צו זאמען 1000 רו"כ, צוזאמען קאָסטין חדרים מיט מלמדים 64,000 רו"כ. דיא 3 קרוינס שולען קאָסטין געוויס 7000 רו"כ, אונ דיא תלמוד תורה מיט שווערער נויט 2200 רו"כ. קאָסט אין בערדיטשוב דיא ערציעהונג דער מעננליכען יוגענד אונגעפעהר 73,000 רו"כ, חוץ פריוואט לעהרער וואס גיבען שטונדען אין פערשיעדענע געגענשטענדע, מעג מען אויך רעכנען האלב אומזיסט 2000 רו"כ. אַ שפאס 75,000 רו"כ! —

עבען זאָ שווער איז צו דערגעהן וויפיעל קינדער עס לערנין אין דיא אללע אנשטאלטין, מיר מוזען אויך נאר זוכען משער צו זיין: בייא דרדקי מלמדים פיעל, בייא גרויסע כתות וועניג, דאכט זיך מען מעג אננעהמען צו 20 אויף אַ מלמד, זענין 3000 קינדער; קאָסטעט דורכשניטליך אַ קינד איבער 20 רו"כ, דאס קאָסט געוויס, ווענן ניט מעהר; אונ דאס פאללט מעהרסטענס אויף דעם מיטטעלן אונ געמיינעם בעל בית.

וואלט ניט גלייכער גיוועזין דיא געמיינדע זאלל בעססער זארגין אללעס צו ארדנען אויף דעם שטייגער: אויסגעהן פון דעם גרונדזאטץ אז דער עיקר איז דיא רעליגיע, נאר מען דארף עפיס פאר דער וועלט, פאר דער מדינה, פאר דעם קינדס תכלית אויך זארגין; מען דארף דער רעגירונג צוליעב טהון אונ איהר ענטגעגען קוממען אונ דערמיט מקדש השם זיין, אונ וויזין וואס יודען זענין, אז בייא זייא איז דיא ערשטע פפליכט קינדער ערציעהן. אַ שטייגער, מען זאלל מאכין אין יעדער גאס פערהעלטניסמעסיג דער בעפעלקערונג, איינע, צווייא, אדער דרייא יעלעמענטאר שולען (ניט וויא אַ נאמען דרדקי חדרים); דאכט זיך וועט גענוג זיין אויף גאנץ בערדיטשוב 15 שטאט דיא דרדקי חדרים. יעדע שולע זאלל אויפנעהמען 100 קינדער, נאר עס זאללין זיין 2 אבטהיילונגען, אין יעדער אבטהיילונג 50 שילער. דערצו זאלל מען דינגען 2 גערייםיגע ציםמער, רעכנען 100 רו"כ; 2 לעהרער (מעג זיין 1 דרדקי מלמד אונ 1 לעהרער זאגאר 2 מלמדים אויב זייא זענין פעהיג צו לערנין מיט אנפענגער רוססיש ליינען אונ צאהלען אונ אָנהייב שענשרייבען) צו 300 רו"כ; אַ בעהעלפער 100 רו"כ; איין אונטערבעהעלפער 50 רו"כ; בעהייטצין, בעלייכטין אונ וואססער 50 רו"כ; פערשיעדענע קליינינקייטין 25 רו"כ. וועט קאָסטין אַ שולע 925 רו"כ, אללע 15 שולען 13,875 רו"כ; קוממט אויס אויף 1500 שילער, צו 9.25 רו"כ, אדער 77 קאָפּ' אַ חדש. וועלכין ארימאן קאָסט ניט דאס חדר מיט דיא נעבין זאכין וועניגסטענס אזוי פיעל.—

אין דיא שולען זאלל מען אריינגעהמן קינדער ניט יונגער פון 6 יאָהר, אונ אָנהייבין מיט זייא אל"ף בי"ת נאך דער נייעסטער מעטהאָדע, קען מען ברענגין מיטטעלמעסיגע קינדער אין אַ יאָהר בהדרגה זייא זאללין געלייפיג זאגין עברי, אויסענווייניג קעננין קריאת שמע, אשר אויך אשרי, אונ ברכת הנהנין, אויך אנהייבין חומש. נאך אונזער מיינונג איז גלייכער בראשית, דאס ווירקט שטארקער אונ איז אנציעהענדער פאר קינדישע פהאנטאזיע. נעבין דעם לערנען זייא שפיעלעדיג רוססיש לעזין, אַ פאָר אינטערעסאנטע פאבלען אויסענווייניג, זייא זאללין אויך פערשטעהן דען אינהאלט אונ וויסען וואס איטליכעס וואָרט בעטייט. ציפפערן צייכנען אונ דערקענען אונ צוזאמענזעטצען צאהלען

פון

פון 2 אדער 3 ציפפערן. אנפאנג שענשרייבין יודיש אונ רוססיש.— דאס אללעס וועלין גוטע לעהרער מיט פעדאגאָגישע פעהיגקייטין אים שטאנד זיין צו לייסטין אין 6 שעה טעגליך, פון 9 ביז 12 פאָרמיטטאג, אונ פון 2 ביז 5 נאָכמיטטאג. אונ אזוי פיעל קען אַ יודיש יונגעל בלייבין אין חדר, עס זאלל איהם ניט אנשטרענגען. נאטירליך אין מיטטען כוז מען זייא לאזין אללע מאָהל אויסרוהען, זיך שפילען אונטער אויפזיכט אונ איבערהויפט זאָל מען מיט זייא ניט שטרענג פערפאהרען, דאס קינד זאל ניט בעטראכטען דאס חדר פאר אַ תפיסה, דעם מלמד פאר אַ קאט אונ דאס לערנען פאר אַ שטראָף. דאס איז שוין אין דער פעדאגאָגיג בעוויזען אז מיט מילדע פיהרט מען בייא קינדער מעהר אויס.

ווידער 10 העכערע שולען, איטלעכע זאלל האבין 3 קלאססין, דיא ערשטע קענן זיין געטהיילט אין 2 פאראללעלען, א' אונ ב'; יעדע זאלל אופנעהמען 150 קינדער. דא זאָללין דיא אין יענע שולען גוט פאָרבערייטעטע קינדער אין דער ערשטען קלאססע לערנען, הומש ספר בראשית מיט אַ ווערטליכער רייגער איבערזעטצונג, אָהן אויסרעדעניטין. פונ'ם וואכענדיגין דאווינין וויא מעגליך איז, פירוש התלות; אלגעמיינע אנפאנגגגרינדע פון דקדוק; קורץ געפאַססטע ביבלישע געשיכטע, העברעאיש פון דער הורה מיט רוססישע איבערזעטצונג; דיא נעטהיגסטע דינים פון הלכות תפלה. אים רוססישען— געלייפיג לעזין אונ מאכעס איבערזעטצין; עטליכע נעריכטע אונ פאבעלן אויסווייניג; אללגעמיינע שפראכרעגעלן אונ דיקטאנדע אויף דער טאפעל. רעכנען —חיבור אונ חיסור; שענשרייבין, העברעאיש, רוססיש אונ דייטש אונ לאטייניטע שריפט.— אין דער צווייטען קלאססע— שכות ויקרא; משניות; פעלים שלמים מיט דיא כנוים; איבלענין לשון קודש; קורצע ביבלישע געשיכטע ביז חורבן בית ראשון. רוססיש— איבערזעטצין, גראמאטיק דיא רעדע טהיילע אונ דאס צייטוואָרט; ריכטיג שרייבען אינ אנאליזירען. דייטש לעזין. כפל אונ חילוק. שענשרייבין.— אין דער דריטטען קלאססע— במדבר דברים, יהושע שופטים (ווענן מעגליך), אנהייבין גמרא מיט רש"י, רש"י פון חומש. דקדוק— פעלים נחים כפולים אונ מרכבים, שמות אונ מלות. קורצע יודישע געשיכטע פון בית שני ביז איצט. דינים פון שבת, יו"ט, ימים נוראים אונ האלב פעסטע, מיט תעניתים גאנץ בקיצור, נאָר דאָס וואס יעדער יוד דארף וויסען צום פראקטישען געברויך. רוססיש בעססער פערשטעהן, קליינע אויפזעטצע מאכין, גראמאטיק דיא איבריגע רעדעטהיילע קורץ געפאסט, געדיכטע אונ פאבעלן אויסווענדיג אונ איבערזעטצען סקלאָרנע אינ'ס דייטשע. דייטש אביסל איבערזעטצען אים רוססישען, קורצע גראמאטיק, חשבונות מיט אויפגאבען, שעהן אונ שנעלל שרייבען, מעגליך אויך עטוואס רוססישע געשיכטע אונ בעגריפפע פון געאָגראפיע. לערנען קענן מען 7 ביז 8 שעה אין טאג — פון 9 ביז 1; פון 2 ביז 6.

דירה וועט קאָסטען דאכט זיך צו 200 רו"כ אַ שולע, מלמדים מיט לעהרער וואס זאָללען אונטער זיך איינטהיילין דיא געגענשטענדע אונ דיא שטונדען, קעננען אויף יעדער שולע נענוג זיין 4 (דאָך אַ שרייבלעהרער), יעדען צו 350 רו"כ, (איינעם דארף מען האבען אַ סטאַרשי וואס זאלל לייטען דיא שולע, דער פאר דארף מען איהם געבין אַ דירה, אָדער מעהר געהאַלט 150 רו"כ) דארפין זיין גוטע לעהרער, וואָרין זייא קעננען אויך זיך בעשעפטיגען נאך אין איין שולע, אדער בייא טהייל בעלי בתים פריוואט שטונדען, פון אנדערע געגענשטענדע, אדער ווידערהאָלען. שענשרייבער 150 רו"כ, שולדינער 100 רו"כ, בעהייטצונג, בעלייכטונג אונ וואסער וכדומה 75 רו"כ. מאכט

אוים

אויס 2125 רו"כ א שולע, 10 צוזאמען 21,250 רו"כ, קוממט אויס א שילער לויט 1500 אין אללע, צו — 16. 14 רו"כ (16. 1 רו"כ א חדש) בחצי חנם.

פון דיא שולען וועלין דיא קינדער ארויסגעהן מיט א גוטען בעגריף פון יודען אונ יודענטהום, וועלין וויסען אללעס וואס א יוד דארף וויסען אים פראקטישען רעליגיעזען לעבין, אונ שטארקען זייער גייסט צו יודישקייט. דערצו וועלין זייא קעננען דאס נעטהיגע צו דעם וועלטליכען לעבען, זייא קעננען שוין אין קיין שטאנד ניט פערלוירען ווערין, וועלין קעננען רעדין מיט א קריסט, שרייבען אונ לייענען א בריוויל, מאכין א חשבון, וויסען וויא אזוי דיא וועלט זעהט אויס, אונ וואס אים פאטער-לאנד איז פארגעגאנגען. אזוי וויא ניט יעדער טאטע איז אים שטאנד, אונ ניט יעדעס קינד איז פעהיג, אונ האט חשק ווייטער צו שטודירען, אז מען וועט זייא אוועקגעבין צו בעלי מלאכות אדער אין קלייטען, וועלין זייא מאכי ארויסוואכסען, פיינע מאראלישע, רעליגיעזע אונ ניטצליכע מענשין.

האבין מיר שוין פערזארגט 3000 קינדער, בלייבען נאך 600, אזוי פיעל קענן מען רעכנען קינדער מיט מעהר טאלענט אונ פליס צו פערשיעדענע אנדערע גייסטיגע אדער טעכנישע שטודיען. וועלין מיר פארשלאגען א פשרה אויף 3 חלקים: פערפאל־קאמנונג אים תלמוד, צום אויסבילדען רבנים, דיינים אונ שוחטים. ניטצליכע גוט בעלוינענדע מלאכות, פראקטיש אונ טהעארעטיש; אונ אנלייטונג צו סיסטעמאטיש קלאססישער אדער רעאלבילדונג.

1) א ישיבה פון 6 כתות מיט א ראש ישיבה א בעריהמטען רב א חריף א בקי אונ א בעל מדרש, וואס איז א גוטער בעל לשון קודש, אונ איז ניט פרעמד אין אנדערע חכמות אונ לשונות מיט 800 רו"כ געהאלט, צו איהם נאך 5 מלמדים אויך בעקאנטע לומדים אונ קלוגע מענשין מושלמים; יעדען 400 רו"כ; א דירה זאלל מען צורעכט מאכין דיא יעצטיגע תלמוד תורה, דארטין קעננען זיין זעהר שעהנע געריימיגע צימער, אז מען וועט טהייל ווענד ארויסנעהמען אונ סקאסירען איבריגע 3 קלייזליך, גענוג אייגט. בעהייצונג, בעלייכטונג אונ וואססער וכדומה, אויך 200 רו"כ; 3 לעהרער אויף רוסיש, דייטש, מאטהעמאטיק, געאגראפיע אונ געשיכטע, צו 200 רו"כ; ס"ה 3600 רו"כ. רעכנען אויף 200 ישיבה'ניקים, וועט קאסטען איינער 18 רו"כ יעהרליך, אדער 1.50 רו"כ א חודש. 6 יאהר איז דאכט זיך גענוג בייא גוטע מלמדים אונ איינגעפיהרטער ארדנונג דיא בחורים אויף א דרך ארויסצופיהרען, זייא זאללין שוין קעננען זיך אלליין ווייטער פערפאלקאמנען, אונ פון זייא וועלין זיין טיכטיגע רבנים דיינים אונ שוחטים. זייא קעננען זיך אויך לייכט פארבערייטען צו האלטין עקזאמין אין דער ראבבינערשולען אונ וועלין זיין קאזיאנני אונ דוחאווני רבנים. — איין צרה איז נאר, איטליכע קלאססע חסידים וועט וועללין אז דער ראש ישיבה אונ דיא מלמדים זאללין זיין פון זייער רבינ'ס פאהן. דאריבער איז גלייכער נאר צו וועהלען אזעלכע וואס געהערין צו קיינער פארטהייא, אבי זייא זענין לומדים, עהרליכע יודען.

2) א רעמעסלעננע שולע, אזא שטיגער וויא אין זיטאמיר, זאלל קאסטין 9000 רו"כ, קאסט א שילער 45 רו"כ, 3¾ רו"כ לחודש.

3) א יודיש פראגימנאזיום מיט א פאראלעל קלאססע, צו זארגין פאר דיא עלטערן וואס ווילען שוין זייערע קינדער בילדען הייגטיג וועלטיג. איבערהויפט אז דיא קינדער האבין טאלענט אונ חשק דערצו. דא זאלל מען מאכי לערנען אללע וועלטליכע

געגענשטענדע

געגענשטענדע; רוסיש, דייטש, פראנצעזיש, לאטיין, געשיכטע, געאגראפיע, כעמיע, פהיזיק וכדומה, אקוראט וויא אין דיא קרוינס אנשטאלטען; דיא מעלה וועט אבער זיין, דיא קינדער וועלין שבת אונ יום טוב פרייא זיין, אונ וועלין גוט לערנען זייער רעליגיע, יודישע ספרי מוסר אונ אללעס נעטהיגע דאס יודישקייט אין זייא צו בעפעסטיגען. אזא שולע עקאנאמיש איינגעפיהרט קענן קאסטין 9000 רו"כ, אויף 200 שילער, הייסט 45 רו"כ יעהרליך, ¾ 3 א חודש.

אין איינגע שולען קעננען איינגעריכטעט ווערין שבת שולען פאר לערניונגליך בייא בעלי מלאכות אונ משרתים'ליך, זייא זאללין זיך בעססער אויסבילדען. זייא זאללין מוזען קוממען אהין וועניגסטענס 3 מאל אין דער וואך. דאס קאסט ניט מהייער, לאמיר רעכנען 275 רו"כ אים גאנצין.

לויט אויפגעשטעללטין חשבון בערך וועלין אללע שולען דארפען קאסטין 57000 רו"כ, א חילוק אין 17.700 רו"כ געגען דעם וואס דעם עולם קאסט איצט אהן א צוועק. בכללות אים דורכשניטט גענוממען וועט קאסטין א שילער בערך 15.83 רו"כ א יאהר, 1.32 רו"כ א חורש.

יעדער פערשטעהט אז דיא ציפפערן וואס מיר האבין דא אויפגעשטעללט זענין נאר געשטעלט בערך. עס קענן זיין אז מיר האבין זיך אירגענד טועה געוועזין, אויף איין ארט וועניגער, אויף דעם אנדערן מעהר געצייכענט, נאר בכלל איז דאכט זיך ריכטיג. עבענזא האבין מיר דיא פראגראמם נאר פארגעלעגט א געוויססע פארם, דיא געמיינדע קאנן מאנכעס ענדערן. אונזער אבזיכט איז נאר געוועזין צו ווייזען אז מיט א סדר קענן מען א בעססערן תכלית דערלאנגען אין אללען בעציהונגען, אונ פיעל וועלוולער.

ווען דיא בערדיטשובער פרוממע גרויסע לייט זאללין זיך נאר וועללין צום הארץ נעהמען, אז דער יעצטיגער צושטאנד איז זעהר שלעכט, דעם פאלק קאסט פיעל געלד, חאטש דיא צייט איז ביטטער, אונ רובא דרובא אהן א צוועק, דיא קינדער וואכסען אויס אונ וויסען זיך ניט צו וואס צו נעהמען; זייא זאללין וועללען בערעכנען וויא דיא רעגיערונג, וויא דיא קריסטען אונטער וועלכע מיר לעבען קוקען דארויף; זייא זאללין וועללען זיך אומקוקען אז דער צייטגייסט רוהט ניט, אין אללע קלאססען פיהלען שוין עלטערן, אונ בייא דיא פרוממסטע חסידישע קוממען שוין קינדער צום שכל, אז קעננען איז נעטהיג אונ ניטצליך אויף דער וועלט, נאר ווייל זייא האבין ניט קיין ארדענטליכע יודישע שולען, חאפין זייא זיך צו וויא צו א פערבאטענער פרוכט אונ פערבלאנזין נאר; זייא זאללין זיך דערמאננען אן דעם וויכטיגעןווארט פון אונזער תלמוד: „כל ישראל ערבים זה בזה", דאס הייסט יעדער בעזונדער אונ דער כלל זענין פעראנטווארטליך פאר יעדען איינצעלנעם פעהלער, נאך מעהר אז מען קענן דאס בעווארנין אונ פערהיטען; פאלגליך יעדעס יודישע קינד וואס געהט אראב פונ'ם גלייכען וועג אונ פערנאכלעסיגט דאס יודענטהום, פאללען זיינע פעהלער צו לאסט דעם גאנצין יודענטהום, אללע יודען, יעדער געמיינדע, יעדעס איינצעלנען: זייא זאללין דאס אללעס וועלין איינזעהן, וואלטין זייא זיך גענומען דערצו. מיר האבין דארט קעננען געלערנט זעהר פראקטישע קלוגע וואהרהאפט פרוממע אונ איפריגע מענשין, זייא זאללין זיך נאר נעהמען דערצו וואלטין זייא עס בעשטיממט לייכט אויסגעפיהרט. דיא רעגיערונג וועט עס זעהר גוט אויפנעהמען, דערפאר זענין מיר זייא ערוב; מיר האבין איבער דען פלאן גערעדט מיט גרויסע לייטען אונ מיט איינגע פאטענטירטע; דיא טייל בעהעררע וועט צו פריעדען

זיין

זיין אראב צו פאטערין דעם קלאפאט צו פערזארגין דיא יודישע שולען. דאס זענין מיר איבערציינט, קיום וועט בערדיטשוב מיט דעם ביישפיעל פארגנגעהן, און וועלין אללע אנדערע שטערט אין יענע גובערניים נאכטהון. דיא שולבעהערדע וועט גאר איבערנעהמען דיא אבעראויפזיכט אין אלעם. וואס בעטרעפט דען אונטערריכט, וועט בעשטעטיגען לעהרער, דיא פראגראמם און איבערוואכען און קאנטראלירען אויב מען בעפאלגט זייא; דיא אדמיניסטראציע וועט זיא גערן איבערלאזען דער געמיינדע. — נאטירליך מוז דיא געמיינדע איינקוממען מיט א פראשעניע און ביילעגען א פרינאוואר וואו עס זאלל שטעהן דייטליך וואס זייא וויללען, און אז זייער וואונש איז אללע יודישע קינדער רעגעלמעסיג און צוועקמעסיג ערציהען אין גוט גערעגעלטע שולען. זייא כוזען אבער אויך געבין א בעוויז אז זייא מיינען עס ערנסט, און אז זייא זארגין דערפאר דיא זאכע זאלל א קיום האבין, היינו אז זייא גיבען צו דעם צוועק פון דער געמיינדע קאססע. למשל דיא געמיינדע זאלל איבער זיך געהמען דירה געלד פאר אללע שולען פון דעם קעסטיל צו צאהלען; דאס וועט בעטרעפפין אין ערך פון 5000 רו"כ; צו צאהלען פאר 5 פראצענט ארימע קינדער 3000 רו"כ, דערפאר האט זיא דאס רעכט אזוי פיעל צו בעפרייען פון שכר לימוד; זיא ברענגט זיך דערמיט איין א בעזונדערע תלמוד תורה צו האלטין, און דיא ארימע קינדער ווערין ערצאגען צעטהיילט אונטער בעל-בתישע; דער נאמען תלמוד תורה בלייבט דאך אין דער ישיבה. 1000 רו"כ אויף קליידער און שטיוועליך פאר געמיינע קינדער, צושטייער אויף ספרים און ביכער. דאס איז איין ערך פון 9000 רו"כ. דערפאר וואלטען זייא געקעננט פערשפארין דיא 5500 רו"כ ליכט-פאכט, וואָרין אז מעהרערע געמיינדע וועלין בעטען זייא וויללען מען זאלל זייא בעפרייען פון דעם שטייער, און זייא וועלין זעלבסט זייערע שולען פערזארגין, וועט געוויס דיא נתינה בטל ווערין, נאר גלאט וועט דיא רעגיערונג געבין דיא 5500 רו"כ צו א בעססערן צוועק, און דיא בעשטעהענדע שולען שליעסען. חוץ דעם 2200 רו"כ וואס דיא תלמוד תורה קאסט אין לײדען און אין צרות. איז שוין דא 7700 רו"כ; היינט וויפיעל קאסט דע-נעבען. אויף דער ערשטער איינריכטונג זאלל אויך דיא געמיינדע בעשטיממען א געוויססע סוממע, דאס איבריגע איז לייכט דארט צווישען דיא גבירים און נגידים צו זאמלען, וויא אויך אויף צו גרינדען א יודישע ביבליאטעק. ביוא גוטער פערוואלטונג וועלין אויך זיין עקאנאמישע סוממען, קענן דאס אויך פערווענדעט ווערין צו נעטהיגע זאכען. ווער שטועסט אז דיא געמיינדע אנגעלעגענהייטען בכלל מיט דער טאקסע זאללין געארדנעט ווערין, וויא מיר וועלין שפעטער רעדין דערפון, קענן דאס קעסטיל זעהר גוט געבין נאך 3000 רו"כ, יעדעס יאָהר איינינע מלמדים און לעהרער וואס האבין זיך אויסגעצייכענט דורך פעהיגקייטען און פליים צו בעלאהנען מיט א מתנה; קראנקע, אלטע אונטערשטיצען; קינדער וואס צייכנען זיך אוים ביים עקזאמען גאגראדים צו געבין.

מיר מוזען נאך אויף עטוואס אויפמערקזאם מאכין. אים פראגימנאזיום און אין דער רעמעסלעני שולע קוסטעט אים 45 רו"כ א שילער, דאס איז צו טהייער פאר עלטערן. צוואר וועלין זיך דיא פרוממע אויף דעם פראגימנאזיום ניט מצער זיין, לאז טהייער קאסטין וועט ניט איטליכער אים שטאנד זיין קינדער אריינצוגעבין; נאר דאס איז נישט גיוואגט, מיר רעדין דאך דא מען זאלל אללע צופריעדען שטעללין; ווען ניט וועט אפשר דיא רעגיערונג דאס נישט בעשטעטיגען. עס איז אבער דערצו אויך דא איין עצה; ערשטינס האט ה' ר' משה יצחק הורוויץ שוין אנגעציינט דער נאטשאלסטווא אז ער

שענקט

שענקט א הויז אויף א פראגימנאזיום. צווייטענס מוז מען ניט פערלאנגען אין יעדער שולע זאלל בערעכינט ווערין אקוראט מיט דער קאפיקע וויפיעל זיא קאסט און אזוי פיעל פאָדערן, ניט מעהר ניט ווייניגער, מען מוז מאכין א הערכה. למשל אין דיא עלעמענטאר שולען קענן מען זעהר גוט שטעללין 12 רובל א יאָהר (צו צאהלין פאר א זמן 6 רו"כ, מיטטעלע בעלי בתים קווארטעל-וויז 3 רו"כ, געמיינע בעלי בתים אללע חדש פינקטליך פאראוים 1 רו"כ און 10 פראצענט גאר אומזיסט), וועט מאכין 16,200 רו"כ; אין דיא 3 קלאססיגע 18 רו"כ א יאהר (9 רו"כ א זמן, 4.50 רו"כ א קווארטיל, 1.50 רו"כ א חודש, 10 פראצענט גראטים) 24,300 רו"כ. מאכין שוין דיא בידערלייא שולען 40,500 רו"כ, דיא געמיינדע גיט צו שטייער (אבגערעכינט אויף קליידער און ספרים 8000 רו"כ, ה' הורוויץ'ס הויז 1000 רו"כ, איז שוין דא 49,500 רו"כ, דיא 275 אויף דיא שבת שולען, בלייבען בערך 50,000 ה"כ. פעהלין נאך 7000 אויף אללע 3 העכערע שולען, וואס קאסטין 21,600 רו"כ. קענן מען שוין מאכין אין דער ישיבה פאר דיא וואס קעננין צאהלען 20 רו"כ א יאהר (א זמן 10 רו"כ א. ז. וו.), וואלט גימאכט 4000 רו"כ, ארעבווארפין 25 פראצענט ארימע גוטע בחורים, מאכט 3000 רו"כ. אים פראגימנאזיום אויך 20 רו"כ א יאהר, און נאר 15 פ"צ פרייא (וואָריך געוועהנליך שיקען אהין מעהר בעמיטטעלטע), 3400 רו"כ. אין דער רעמעסלענני שולע קענן מען רעכנען האלב ארימע אומזיסט און דיא אנדערע העלפט, ד"ה 100 קינדער צו 20 רו"כ, מאכט אויך 2000 רו"כ, צוזאממען איז שוין דא 8400 רו"כ.

צום איינריכטען, פערוואלטען און איבערוואכען דער שולען זאלל מען וועהלען און בעטין דיא רעגיערונג זיא זאלל בעשטעטיגען א קאמיטעט פונ'ם קאזיאנני רב, איינעם פון דיא מורי הוראה, 2 פון דיא פרוממע גבירים, 2 פון דיא אופגעקלערטע, און 2 נייטראלע, וואס זענין ניט קיין חסידים ניט קיין דייטשען, וועלך אללע פארטהייען זיין בעפריעדינט, זייא זאללין האבין אין דער האנד דיא גאנצע אדמיניסטראציע פון דער שולע. חוץ דעם זאלל אין יעדער גאס געוועהלט ווערין א קאמיסיע פון איינינע געניטע טענשין וואס וואהנען דארט און האבין צייט זיך אבצוגעבין, אזוי פיעל מיטגליעדער וויפיעל שולען עס זענין דא דארט, יעדער זאלל קוממען טעגליך אכטונג געבין עס זאלל אללעם געהן וויא דאס פראגראם שרייבט פאר, בעאבאכטין יעדען מלמד, יעדען לעהרער, יעדעס קינד, און זיך מערקען זייער טאלענט און פליים, וואכען איבער ארדנונג. יעדער פון זייא מעג א קוק געבין וויא עס געהט אין אנדערע שולען, כדי ער זאלל וויסען אויפמערקזאם צו מאכין בייא זיך וואס דארט איז בעססער. אללע וואך זאללין דיא קאמיסיעס זיך צונויפקוממען צוזאממען מיט דיא בעזאלדעטע לייטע דער שולע און איבערשמועסען איבער דיא נעטהיגע זאכין, און וואס זייא וועלין בעשליעסען זאללין זייא פארשטעללין דעם קאמיטעט, וואס האט אויך יעדע וואכע פאר זיך א זיצונג, נאר איין מאל אין חודש צוזאממען מיט דיא קאמיסיעס.

מיר אפעלירין בעזאנדערס צו איינינע איינפלוסרייכע און אכטבארע מענשען וואס יעדער פון זייא קענן ווירקען אויף זיין קרייז. פון דעם בית דין ווענדען מיר זיך צום מורה הוראה ר' יוזפא און בערופען זיך אויף אונזער געשפרעך מיט איהם, ער איז א קלוגער למדן, דענקט און רעדט זעהר לאגיש און סקלאדנע, ער פערשטעהט אין עסק, און זיינע' ווערטער קעננען פיעל ווירקען. — מיר זענין איבערציינט אז אין הארץ דענקט דער אנדערער ר' . . . . . אויך בעססער וויא ער

שטעלט

שטעלן פאר. ווי מען אונז פערזיכערט זאָלל ער זעהר גוט לערנען, אויסער דעם איז ער ניט פרעמד אין ספרי תל, מען זאָגט זאָגאר ער פערשטעהט גוט מאטהעמאטיק. אונ דער מענש װאָס האט שוין געלערנט אויפלעזן איינע מאטהעמאטישע אויפגאבע, אונ דורך געוויססע רעגעלן שליעסן פון בעקאנגטע אויף אונבעקאנגטע צאהלען אונ גרעסען, ווי אללעס מוז ארויסקומען ריכטיג מיט דעם שכל. אונ מיט זיכערע בעוויזע, אזא מענש מוז שוין לאָגיש דענקען, ער ווייסט גאנץ גוט אז נול מאָל נול בלייבט אליין נול אונ ניכטס. מיר בעדויערן זעהר אז אזא בעגאבטער מענש האט זיך ארייגגילאָזט צו ווייט אים חסידיסמוס, ניט אנדערש עס רייצט איהם דער שטאָלץ צו זיין דער סאַרגעַנטער פערזאָרגער אין דעם קאנט, אָדער ער קוואַקיט מיט דער צייט אלליין גוטער יד צני וערין. דאריבער פאָהרט ער פיער פינף מאָל אין יאהר קיין סאדוגירא אונ זיטצט זיך דאָרט עטליכע װאָכן. מיר בעגרייפען אפילו נישט ווי דיא שטאדט לאָזט עס צו, ממה נפשך דארף מען איהם געבויג, ווי שיקט זיך ערוואלל אללע מאָל אוועקפאהרען אונ לאָזען דיא געמיינדע, וועניגסטענס זיין קרייז, לעער. אורלויב פון דיא פאָרשטעהר, נעהמט ער אוודאי נישט, דאס איז ביי אונז יודען ניט נוהג; גלאט ער איז זיך א סאמאָוואָליעץ, ווען ער וויל פאהרט ער זיך אוועק, אונ דער עולם װאָס דארף איהם לאזט זיך שלאָגען קאָפּ אין דער וואנד. פון קהל'ס וועגן פאהרט ער נישט, קיינער בעט איהם נישט דארום, װאָס נוצט איין אומגעבעטענע טובה. אלא קענן מען זיך אָהן איהם בעגעהן, אלם קשה פאר װאָס קוממט איהם ניהאלט פונ'ם קעסטיל. נאָך אללעם שיינט עס, ווייל ער איז אזא קלוגער, קענן זיין זיינע געוויססען פלאָגען איהם װאָס ער האט זיך ארייגגילאָזט אין חסידות אונ פערנאכלעסיגט אללעם; ער קענן אָבער שוין נישט צוריק, דאריבער זוכט ער זיך צו בעטייבען, אונ ווי מיר האָבן געהערט, אויך האבין מיר זיך אלליין איבערצייגט, איז ביי איהם בעשטענדיג א בית משתה, אונ אין בית המדרש האלט ער אויך פון דער משקה; מיט דעם ציערט ער צו זיך צו חברה, דערצעהלט זיי נסים פונ'ם רבין אונ דערמיט פערשטערקט ער זיין איינפלוס אויף דעם פאָלק. מיר קענגען עדות זאגן װאָס אונזערע אויגן האָבין געזעהן — אלטבארע מענשן האבין אונז געראָטהען מיר זאָללן ניט אָנמאכין קיין קנאה אונ זאָללין זיין ביי ר' . . . . . ווען מיר צוגעפאָהרין, אין פאָרהויז האבין מיר געפרעגט, האט מען אונז געזאגט, ער איז דאָ. מיר קוממען ארייז אין שטוב, זיצט מעהר ווי א מנין ארום א גרויסען טיש, פאר יעדען שטעהט אליהו הנביא'ס כוס (נישט קיין קידוש גלעזליך) מיט רויטהען וויין; דאס טישטוך איז רויטה ווי איינגעטונקט אין בלוט, גאָר גוט פערטריקענט, ווי פון נעכטען. אויבענאן זיצט א מענשיל װאָס זעהט נישט מעהר אויס ווי פון א יאהר 40, א מיטטעלער וואוכס, דאס פנים איז אנגענעהם, דיא האָר דונקעל רוסיאוֹת, א שעהן מיטטעלמעסיג בערדיל דרובנע קרייזלעך, דיא באַקען פערפלאצט, דיא דונקעל-ברוינע אויגען זעגין רעטהליך, דאָך בלישטשיט אוים זייא ארוים חכמה, אנגעטהון אין א פויז זיידענער קאפאָטע מיט א גארטעל אויפ'ם בויך, א ווייסען גלאנצעדיגען פילצענעם קאפעליש איבען ארייגגעקוועטשט ווי א יארמולקע צו נים שפיעלען, דער ברייטער ראנד ארויפגעבויגען ווי א וואליק ארום. אין דעם בילד דערקעננגען אללע בערדיטשובער זייער געריהמטען מאן. נעבען איהם רעכטס איז געזעסין איין אלטער יוד מיט א גרויער באָרד אונ א געפאפטשען קאָרג אונ האט ווי דער פאָרזיצענדע זיך שטארק

פערטיעפט

פערטיעפט אין דעם רויטהען זאפט. ווי מיר זענין צוגעקוממען איז שטיל געוואָרין אונ דער פון אויבענאָן האט זיך אויפגעהויבען (נאָך א סימן אז ער איז דער בעל בית אונ אז ער איז א מענש װאָס ווייסט זיטצען, ניט ווי פראסטע חסידים װאָס מאַכען חוזק אוים דרך ארץ) אונ קוקט זיך אויף קיינעם נישט אום; קוים האָבען מיר אָנגעהויבען צו רעדען צו איהם, ענטזוערט ער — ער איז ניט ר' . . . . יענער איז ערשט װאָס אויסגעגאנגען, מיר האבען מיט כוונה געזאגט: „אזוי ער איז ניט אין דער היים, א שאָד חלעבין", מיר האָבען אפילו אויף איהם מלמד זכות געווען: ערשטענס, קיין ליגנער האט ער נישט געזאָגט, ער איז דאך טאקי אין דעם צושטאנד ניט געוועזן ער, צווייטענס ער האט זיך געשעמט װאָס מיר האָבין איהם געטראָפין אין אזוי לאגע, אונ װא וועט ער אונז אויפנעהמין אז דיא שטוב איז פולל פון דורך וויינזויף דערהיצטע חסידים אונ יונגע לייטליך װאָס פראקטיצירען אין דער קונץ, אונ האלטין אין איין האנד א וואססער גלאָז מיט דעם אלטין נח'ס ערפינדונג, אין דער אנדערער א פאפיראָס אונ זענין מקיים „משנכנס יין יצא סוד" — נאָך יעדען שלוק לאָזין זייא ארוים רויך פונ'ם מיל, אונ דאס איז דאָך שוין לאנג בעקאנט אז אינ'ם רויך פון טאבאק ליעגט דער סוד פון חסידות, תחלת איז אונז אפילו קשה געוועזן, מיר שעמען זיך ניט אויסצוזאָגין, אז מיר האָבין זיך ניט געקעננט דערמאנגען, י"ב אלול א יודישען יומא דפגרא, לכבוד דעם פיערטאג ספאס װאָס איז גראָד געפאַללין אין דעם טאג, וועלין חסידים ניט האַליען. שפעטער זענין מיר ערשט געוואָהר געוואָרין — עס איז ר' שלום'ס יאָהרצייט דעם ריזשינער ר' ישראלטשי'ס פאטערס ז"ל. עס איז אונז שוין ניט איין מאָל קשה געוועזין, װאָס איז דיא גדולה ביי חסידים, אין דעם טאג װאָס זייא האבין פערלוירען זייער צדיק, שטאט צו טרויערן ווי דער יודישער שטייגער, ווי קוממט עס זייא זאָללין נאָכטהון ניט יודען װאָס נאך דער בעערדיגונג אונ 40 טאג נאָך דעם טוידט מאַכט מען א סעודה פון דער נשמה וועגען? נאָר מן הסתם איז רעכט על פי סוד. איבריגענס וואונדערט אונז װאָס דיא דרוקער מאכין נישט א שפעקלאציע צו דרוקען א לוח פון חסידים וועגין מיט אללע יאָהרצייטען פון דיא גוטע יודען, זייא האָלטען געוויס פיעל אָבגעזעצט. צו װאָס ניצט דעם חסיד דעם ליידינגעהר דיא פראודניקעם מיט דיא ידידים אין לוח, פאר איהם האבין מעהר אינטערעססע זיינע נייע הייליגע טעג, אונ ער דארף דאס אלץ טראגין אויפ'ם מוח אויסגעווינט צו געדענקען. מיר האבין שוין געקלערט װאָס האָלטין חסידים גיזאגט אז אפגעקלערטע זאלל איינפאללען אוים זייערע גרויסע לייט'ס יאָהרצייט אָדער געבורטסטעג ימים טובים צו מאכין, ווער שמועסט זייא זאללין אין דיא טרויערטעג פון חסידים זיך פרייען, האָלטין זייא געוויס געשריענגען נאגעוואלט — דיא אפיקורסים טהוען נאך נישט יודען, מאכין זיך לוסטיג אז א גוטער יוד איז געשטאָרבין, זייא אלליין מעגין — נאָך דעם אללעכין קעננען מיר פון דעם אבת ניט אוועקגעהן, אז דער ר' . . . . זאָלל נאָר וועללין אביסיל צייט שענקען איבער צו קלערין אונזער פלאן, האט ער שכל גענוג איינצוזעהן אז מיר מיינען באמת לטובת הכלל אונ וועט געוויס ניט שטערען אזא וויכטיגע זאך, מיר זענין איהם חלילה קיין שונא נישט אונ ראָטהען איהם. ער זאָלל זיך נישט זענען שטעללין אונ ניט אינמען צרום אינטריגירען, ובפרט אז ווי מיר האָפפען וועט עס דעם רוב געפאללען; עס קענן איהם שאַרען, ווי אזוי? דארף מען איהם נישט לעגען קיין פינגער אין מיל אריין.

מיר האָפּפען דאָך ער וועט זיך פון אונזערע ווערטער ניט בעליידיגט פיהלען אונ

דאדורך

דארורך ווא איך להכעיס אונז וועלן צעשטערין א גיטען פלאן וואס מיט זיין קלארען פערשטאנד קענן ער זעהר גוט בעגרייפען וויא ניטצליך וויא עהרליך עס וואלט געוועזין. ובפרט אז מיר מינען ניט איהם צו בעליידיגען, נאר אויף געוויססע זאכן אויפמערקזאם צו מאכן, ווייל מיר אכטען אונ שעטצין זיין תורה זיין חכמה. מיר האבין דאס גליק ניט געהאט מיט איהם מינדליך זיך אויס צו שמועסען, מוזען מיר עס טהון שריפטליך.—

מעהר רעכנען מיר אבער אויף דען איינפלוס אונ אויף דער קלוגהייט פון דעם דארטיגען גביר ר׳ משה יוסף חארארווער, ער איז צוואר אויך א חסיד אונ א מחותן פון ר׳ דוד׳יל טאלנער, אונ חאטש ער גיהערט ניט צו זיין בעזונדער כת, צו דעם אדער יענעם רבי, בכלל האלט ער פון אללע. נאר דאס קענן קיינער ניט לייגנען אז ער איז באמת איין עהרליכער יוד, א למדן, א פרוממער אונ א רעכטשאפפענער מענש, האלט פון ארדענטליכע מענשן, זייא מעגן אפילו ניט זיין קיין חסידים; מהוט זעהר פיעל גוטס פאר ארימע לייט נאך זיין אלט יודיש סיסטעם, מיט זיינעם, אונ דורך נדבות זאמלין; ער אלליין גיט זיך אב דערמיט צונאויפצונעהמען געלד אויף הייצונג ווינטער אונ מעות חטין אויף פסח אונ בעשעפטיגט זיך אלליין מיט דעם צוטהיילען; פראהלט נישט מיט זיין גוטס אונ פערלאנגט נישט קיין לויב, קיין דאנק. מען האט אונז פערזיכערט אז ער דערהאלט דיא ביעדנע ארימע, אונ וואס ער מהוט איז נאר לשם שמים, ער איז ניט קיין צבוע, נאר איין וואהרער בעל צדקה. דערצו איין עושר אונ איין ערפאהרענער מתרישער אלטער יוד, א גרויסער איש מכובד. מיר ווינשען דך פונ׳ם גאנצין הארץ אונזער פלאן זאלל נאר איהם געפעללין, זענן מיר זיכער אז ער וועט מיט גאטטעס הילף אנגענומען ווערין, עס דארף איהם נאר קאסטן איין ווארט, וועלן זיך שוין געפינען פיעל וואס וועלן עס אונטערשטיטצען, חוץ פון דער חסידישער פארטייא. עס זענן דארט פיעלע דא וואס האלטין מיט חסידים, זייא זענן דאך זעהר קלוגע פיינע מענשין, אורטהיילען זעהר ריכטיג אונ פערשטעהען וואס דיא צייט פערלאנגט. אזוי למשל איז הגביר ר׳ חיים טראכטענבערג א הערליכער מענש וכדומה אנדערע. מיר צווייפלען ניט אז אזעלכע לייטישע נבירים אונ בעלי בתים וועלן איינזעהן אז אונזער פארשלאג איז טאקי אין דער יראה אריין לתכלית גוט. אט דאכט זיך דאס איז דער רעכטער וועג יודישקייט צו דערהאלטען. נאר פון דער פרוממער קלאססע קענן אויסגעהן א גערעגעלטע ערציעהונג פאר יודישע קינדער אויף עכט רעליגיעזעם פונדאמענט. אונ ווער און גאטט גלייבט, ווער עס האט אים הארצען ליעב זיין אמונה זיין נאציאן איז מחויב דערצו צו העלפען. אונטער שטרענגער אויפזיכט פון קלוגע פרוממע מענשן מוז יעדער מודה זיין אז עס איז קיין אחריות ניט וועלטליכע געגענשטענדע צו לערנען. איז דענן נישט דא צווישן חסידים אללײן מאנכע משלמים, ווענן אויך ווענינ הייל זייא פערנאכלעססיגען עס, אבער עס זענן דא, אונ דאס האט זייא נאר נישט געשאדעט.

פון ניט חסידישע אכטבארע מענשן ווענדין מיר זיך צו ר׳ יוסלי ליכטענשטאדט, ער איז דער מאן וואס קענן אין אללע בעציעהונגען אין דער אנגעלעגענהייט מיט ווירקען אונ האפפען אז ער וועט בייא אזא וויכטיגער זאך איינזעהן זיין מאקסים, זיך אין אללגעמיינע קהל׳ס זאכן ניט צו מישען, דא האנדעלט עס זיך אין א וויכטיגער זאך לשם שמים אונ ער איז פעהיג דורך זיין אנזעהן אונ זאכקענטניס פיעל צו ווירקן. — א שאר וואס הגביר ר׳ הירש קאמינקע זיצט נישט בעשטענדיג אין בערדיטשוב

און

אונ ציעהט זיך איבער הויפט צוריק פון געמיינדע אנגעלעגענהייטן; ואנסט האלט ער געקעננט זעהר ניטצליך זיין דער זאכע.

אונטער אויפגעקלערטע העבין מיר הערפאר צווייא איינפלוסרייכע אונ וואהלגעזיננטע מענשן; הגביר ר׳ משה יצחק הורוויץ אונ ד״ר ראפטענבערג. דער ערשטער מיט זיין חשיבות בייא נאטשאלסטווא, מיט זיין אנזעהן ביים פאלק, דורך זיין וואהלטהעטיגקייט, מיט זיין גוטען וויללען יודין ניטצליך צו זיין; דער אנדערער מיט זיין ענערגיע, מיט זיין בילדונג, מיט זיין געניטשאפט, וויא אזוי דעם עולם צו נייגען, ווייל ער האט שוין פיעל גוטעס געשטיפטעט אונ דאריבער זיך צוטרויען ערווארבען, דאבייא איז ער דער מענש וואס האט שוין ניט איין מאל בעוויזע געליפערט, אז דארט ווא עס האנדעלט זיך עפיס אין איין אללגעמיין ניטצליכער אנגעלעגענהייט, געפינגט ער בייא זיינער ערצטליכען בעשעפטיגונג צייט אונ אפפערט זיא גערן דעם טובת הכלל. מיר וויסען עס זענין דארט דא נאך אנדערע זעהר אכטבארע ערצטע, וויא ד״ר וואלקענשטיין, ד״ר איינהארן, ד״ר גאלדענבערג וכדומה געבילדעטע מענשין, אונ דיא העלפן זיך אויך ניט אבזאגין אנטהייל צו נעהמען אין דער וויכטיגען זאך. יעדער פון זייא האט אבער זיינע פפליכטען קינדער צו ערציעהען, וועהרענד ד״ר ראפטענבערג האט דיא דאגה ניט, אונ פאר זיך איז ער ב״ה פערזארגט, זענן זיינע וואהלטהאטען זיינע קינדער. אים אללגעמיינען האפפין מיר אז אונטער דיא אללע קלאססען וואס מיר האבין ערוועהנט וועלן זיך אנדערע ניט בעליידיגט פיהלען פאר וואס מיר האבין פון יעדער נאר דיא אייניגע אנגערופין מיט דיא נעמין. דיא זאך איז צו ערנסט אום פון כבוד, פון קנאה וועגן זיא צו צערשטערין. איבעריגענס מעגן זייא אונז הייליג גלויבן אז מיר האבין דא קיין מינדעסטע אבזיכט ניט, דיא צו שמייכלען אונ אנדערע אראבצוזעטצין; דיא פערזאנען זענן אונז גראד אויפגעפאללין אויף דיא געדאנקען. מיר וויסן גאנץ גוט אז זייא זענן נישט דיא איינציגע. זייא האבין אבער נאר נישט אנגעזארען, זייא קעננען זיך מעהר קונה שם זיין, אז זייא וועלן אין דער טהאט בעווייזן זייער פערשטאנד, זייער גוטען וויללען אונ זייער איפער פאר טובת הכלל. אונזערער וויטס זאגין מיר צו מיט אללעם מעגליכען אייך בייצושטעהן צו יעדער צייט ווענן מען וועט זיך צו אונז ווענדען, אונ ווינשען זיך עס זאלל מקוים ווערין בייא אייך: „דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב“. דער יודע נסתרות וויסט וויא ערנסט מיר מיינען עס מיט אייך.

דער קלוב

עס איז געוויס איינע פון דיא ניטצליכסטע צייטגעמעסע איינריכטונגען, פערזאממלונגס־ערטער צו מאכן ווא מען קענן אונגעשטערט אריינקומען אין א בעססערער געזעלשאפט, געהאלטענע געזעלשאפט פון פערשיעדענע קלאססען נאציאנען אונ רעליגיאנען, זיך אונטערהאלטען אין פערשיעדענע געניססע צו פערשאפפען, וואס איין פריוואט מענש קענן עס נישט אויספיהרען. למשל אז איינער וויל בייא זיך אין דער היים זיך אונטערהאלטען מיט מענשין, וואס דאס איז איינס דער וויכטיגסטען בעדירפניסע דעם

מענשן

מענשן — איין געוועלליגעס ניט איינזידלעריש לעבין צו פיהרען, — מוז ער דאצו איינגע-
ריכטעט זיין, ער מוז האבין א גרויסע דירה, שעהן מעבלירט, בעלייכטעט אונ פיעל בער
דיענונג; דיא געסטע אויפווארטין אונ אויף יעדען בעזונדער אויפמערקזאם זיין, קיינער
זאלל זיך ניט געפינען בעלייריגט. נאך אללעס איז עס דאך א קליינער צירקעל אין
דער גרעבמער עושר איז ניט אים שטאנד אללעס דיא געסטע צו ביעטען, אונ וואס מעהר
אריסטאָקראַטען, מעהר שטייפהייט, מעהר קוקט מען אויף עטיקעטע, מעהר צעהלט
מען וויזיטען. היינט הייבט זיך אָן מיט דיא טואלעטע, ווער שמיעסט אז דאמען געהבען
אנטהייל אין דער געזעללשאַפט. דיא פריוואטפערזאמלונגען האָבין געוויס זייערע פאָר-
טהיילע, דאָרט וואו מען האלט נאָך בייא דיא אַלטע זיטטען איינפאַכע ערנסטע, דיא
פריינדשאַפט מאַכט קיין שום פּראָטענציעס. גוטע ברידער זענין זיך צוזאַממענגיקוממען
וואו עס האט זיך גיטראָפפין, בייא דעם, בייא יענעם, אָהן פאָרברייטונגען, אָהן בעזונ-
דערע אויפווארטונגען. היינט איז דאך אָבער איין אנדערע וועלט, אונ יעדער וויל
נאָכטהון דער מאָדע, טהייל שטרענגין זיך אָן אונ דיא וואס קעננען מאַך נישט, בליי-
בען אויסגישלאָסען פון אללע אָרדענטליכע גיזעללשאַפטען. הוץ דעם שטרעבט היינ-
טיגע צייטין מעהר מען זאלל זיך ניט אבשליעסען אין קליינע קרייזע, פערקעהרט מען
האלט עס פאר ניטצליך צור אויסבילדונג דעס גייסטעס מיט מעהר אונ מיט פערשיעדענע
מענשין גידאנקין אויסצוטוישין. דאריבער האט מען ערפונדען דיא קלובס. דאָרט פאַלט
אוועק דער יחוס, אללע וואס שטייערן מיט, זענין גלייך, יעדער קען קוממען אונ אוועק-
געהן ווען ער וויל, זיך בעוועגין אין וועלכעס ענגערן קרייז עס גיפעללט איהם, באַלד
דאָ, באַלד דאָרט; קיינער איז ניט זשעניערט אונ אונטערהאַלט זיך מיט וואס איהם איז
ליעב, אונ אללעס איז פאָרברייטעט; צייטונגין פערשיעדענע אויך מאַנכע ביכער צום לעזין.
מהעע, קאַווע אונ אנדערע זאַכין צו גיניעסין וואס יעדענס הארץ בעגעהרט. אזוי היא
היינטיגע צייטין זוכין מענשין זייער צייט צו פערטרייבין שפּיעלעריג, געפינט זיך א ביל-
לארד, קאָרטין טישליך, דאָמינאָ, שאָך. מען פלעגט קלאָגין אז דורך דיא קלובען
ליידין דיא פרויען, דיא מעננער געהן זיך אונטערהאלטין אונ זייא מוזין זיך אלליין
לאנגווייליג אין דער היים; האט מען היינט איינגעפיהרט אז דאמען זאָללין אויך קוממען
אין קלוב, חאָטש איין מאל אין דער וואך. מען בעמיהט זיך אללע צו בעפריעדיגין
אונ מאַכט אויך טאַנצאבענדע מיט מוזיק, טהעאטער פאָרשטעללונגען, קאָנצערטע,
מאַנכמאל צו וואָהלטהעטיגע צוועקע, אויך פאָרלעזונגען. דער נוטצין דערפון איז,
יעדער געפינט זיך זיין פערגניגען פרייא. אונ דאָך בילדעט מען צוזאממען איינע
גיזעללשאַפט, אזוי אז בייא יעדער וויכטיגין גימיינשאַפטליכען אנגילעגינהייט נעפינען
זיך מענשין פון פערשיעדענע קלאַססין, יעדער זאָגט אָפפין זיין מיינונג, מען איבערלעגט אונ
בעשליעסט, אונ אללע זענין צופריעדען. דאדורך גלייכין זיך אוס צווישין זיך קריסטען
מיט יודין, אריסטאָקראַטין מיט בירגער, שעטצין אונ אכטען זיך געגענזייטיג, אונ
פערגעססין דיא פאָראורטהיילע וואס פלעגין פריהער הערשין פון איינעם געגען דעם
אנדערן.

קיין צווייפעל אז אזא קלוב וואָלט זעהר נוטצליך גיוועזין אין בערדיטשוב אין אללען
בעציעהונגין. קיין אנדערע אונטערהאלטונגין זענין דאָרט נישט דאָ, ניט פאר דיא
היינטיגוועלטיגע, וויא טהעאטער וכדומה, ניט פאר דיא פרומע, וואָרין דיא קלויזליך
זענין נאר איין אונטערהאלטונגסאָרט פאר קלויזנער, דיא לייזיגע געליידגייער אונ בטלנים
לערין

לעבין אָבגעזונדערט פון איינאנדער, מכל שכן פון דיא דייטשין, ווער שמיעסט מיט דיא
עהרליכע קריסטען, אפילו פון דיא בעססערע, געהר מען זיך נאָר נישט אָן. איבערהויפט אזוי
וויא בערדיטשוב איז א גרויסע האנדלסשטאָדט אונ קיין בערזע איז ניט דא, דיא גאנ-
קעס אין דער אלטער שטאט פערטרעטין בייא מאנ דיא שטעלע פון אבערזע, דאס בעדירפ-
ניס איז פיהלבאר גיווארין איין פערזאמלונגסאָרט צו האָבין, וואו מען קען זיך אויסטוישען
אים גרעססערן קרייז איבער געשעפטע, אויך איבער גימיינדע אנגילעגינהייטין אָהן
פערמליכקייטין. דאריבער האט מען גימיינט פיעל פערשפרעכין פון דעם קלוב. וויא
ניט ליעב עס וואָלט דעם פרוממען תחלת גיוועזין צו צוקוקין וויא מען שפּיעלט אין קאָר-
טען, אין בילארד וכדומה, מיט דער צייט העטטען זייא זיך גיוועהנט מיט דעם
גידאנקין, אז מען מוז שווייגין צו דיא היינטיגוועלטיגע זיטטען. דאס וואלט ווידער
א שטארקין איינפלוס גיהאט אויף דיא אייראָפּעאיש געזינטען, דיא אלטע וועלט צו בע-
ריקוויכטיגען אונ זיך אין געוויססע שראנקין צו האלטין, יענע ניט צו קרענקין, דאס
אללגעמיינע וואָהל אונ דער האנדיל וואָלטין דאבייא פיעל גיווינען. מיט דער צייט
העטטין אללע מאל מעהר פרוממע זיך איינגעשריבען אונ דאס איז זעהר צו ווינשען. —
דער קלוב איז אויך אויף א גוט אָרט אים צענטרום צווישין דער אלטין אונ נייען
שטאָדט, דאס לאָקאל איז גראָסארטיג, זעהר שעהן איינגעריכטעט, מיט אללע מעג-
ליכע בעקוועמליכקייטין, פיעלע צייטונגין. — צום אומגליק האט זיך דער שטן אריינ-
געמישט אונ האט צערשטערט דען שעגען צוועק פונ'ם קלוב. עס איז נעמליך א צייט
גיוועזין א בופעט פון אללע געטהיגע ערפרישונגען, דאָס הארץ זאלל ניט חלישין אז
מען זיצט דארט. עס איז צוגעגאנגין גאנץ כשר, אז א קריסט האט פערלאנגט פלייש-
שפייזען, פלעגט מען אראָבשיקען אין דער נעבסטין רעסטאָראציע פון האָטעל דע איי-
ראָפּא, האט מען געבראכט מיט געשירר. פליצים איז איינגעפאללען איינעם קריסטען
זאללין פאָרלאָנגין מען זאָלל איינריכטין א ניט כשרה קעך אונ האבין עס דורך גיזעצט,
מען האט דעמאלט בעשולדיגט איינעם פון דיא פארגעהמסטע אז ער האט מסכים גיוועזין.
בשעת מיר זענין גיוועזין איין אבענד אים קלוב, האבין מיר גילעגינהייט גיהאט בעקאנט
צו ווערין מיט דעם דאָרטיגין פרעדוואָדיטעל דוואָראנסטווא אונ מיראָוואי פאָסרעדניק ה'
זעכטען. דאס איז זעהר א קלוגער אונ געבילדעטער מענש, האט פיעל געלעגינהייט
גיהאט יודין פון יענער געגענד קעננין צו לערנין, וויל ער איז גיוועזין עטליכע יאָהר
סודעבני סליעדאָוואטעל ביים קיעווער גובערנאטאָר, אונ איהם האט מען איבערגעגעבין
פיעלע יודישע אנגילעגינהייטין, בעזאנדערס חסידישע פּראָצעססין צו סליעדעווין. אונ-
טער אנדערן דאס בעריהמטע מחלוקת צווישין דיא טאלנער אונ רוזשינער. גאנץ נאַ-
טירליך אז פון דיא חסידישע משפטים, זייערע אורזאכין, בייערוייטיגע טענות, זייגע
ניט קעננין ריכטיג ענטהערין אין דער לאנדעשפראכע, זייערע הינטערשטין זיך אויבצו-
דרעהן, זייערע היתרים פונ'ם רבינס וועגין, פאר דער פאָהן, דיא אנקלאגען פון איין
פּארטייא געגין דער אנדערן, איז ניט געאייגנעט דען בעסטין בעגריף פון יודין אים
אללגימיינען צו געבין. נאך אללעס טוען מיר געשטעהן אז מיר האבין פון ה' זעכטען
ניט גיהערט קיין שלעכטס געגין דעם כלל יודין, פערקעהרט איהם זיינע רייד איז צו
שליעסין אז ער איז א דורש טוב, אונ ווינשט זעהר עס זאללין אויפהערין אללע פאָר-
אורטהיילע צווישין יודין אונ קריסטען געגענאיינאנדער, אונ זייא זאָללין זיך פעראייניגין

אונ

את פֿערשטעלצין אין נעזעללשאַפֿטליכער און בירגעליכער בעציהונג חיא בריִדער פֿון איין פֿאָטערלאַנד; װעהרענד יעדער מעג זיך פֿרייא בלייבן בייא דיא איבערציינוגגען פֿון זיין רעליגיע; און איינער דארף שוינען דעם אנדערענס איבערצייגונגען און זיין פֿאָטערליכער רעליג... נדאס איז גיוועזן דער גרונד, וויא ער האט אונז אלליין גזאגט, וואס האט איהם בעוואָגן זיך ארויסצושטעללין און דורכצוזעטצין אז מען מוז איינפֿיהרען אַ ניט כשרה קעך אין קלוב, ניט יודין צו קרענקען אדער צו פֿערלאָקען ניט כשר צו עססען: נאר אזוי חיא אין בערדיטשוב װענין װעניג קריסטען און דיא װעניגע האבין גיוואלט אָבטרעטען פֿון קלוב נאר איבער דעם עססען, און ער האלט אז דער צוועק פֿון דעם קלוב איז נאר יודין מיט קריסטען צו פֿעראייניגען, וועט דאך דער עיקר צוועק פֿערפֿעהלט זיין, דיא אנגעקלאגטע יודישע איינפֿלוס רייכע פערזאָן האָט ה' ועכטען, פֿון זיין שטאנדפונקט אוים, אנגעקלאגט פֿאר אונז, אז יענער האט דאס ניט גיוואלט דערלאזין, נאר אז ער האט איהם געטראָשט, ער וועט קלאגין, אז יודין ווללען זיך נאר אבזונדערן פֿון קריסטען, און וועט פֿאָרשטעללין מען זאלל דען קלוב גאָר שליעסין, איז ערשט יענער בטילל גיווארין. מיר זענין זעהר צופֿריעדין גיוועזין פֿון דעם גישעהעניש, וויל מיר אלליין האבין עס אויך גיהאלטין פֿון דער פערזאָן פֿאר אין אומרעכט וואס ער האט עס צוגילאָזט, בשעת אין אונזערע בלעטטער איז גיוועזין איין ארטיקעל דארובער. היינט האבין מיר זיך איבער צייגט אז מען דארף ניט אזוי לייכט יעמאנדין בעשולדיגען ביז מען וויסט ניט אללעס גענויא. דאָ איז דיא פערזאָן גיוועזין אין גרויסער פֿערלעגנ-הייט, און האט זיך דאך ניט גיקענט ענטשליעסען דיא מיט מיהע ערוואָרבנע ניטצליכע אנשטאלט צו לאָזין שליעסין איבער דעם וואס מען האט פֿערלאנגט וויא אין אללגימיינע קלובען אַ פֿרייע קיכע. אז דאָ זענין יודין דער רוב, וועט ווייסט דאס ניט אז קריסטען האבין מעהר דעה, און קראַפֿט דורכצוזעטצין און אויסצופֿיהרען. עס איז קיינער ניט געצוואונגען פֿון יודין צו עססען, אז דיא וואס ערלויבין זיך, דיא פֿיהלען זיך ניט צו לאָזין ברעננין און צו גיהן אין דיא רעסטאָראציעס. — מיר האבין זיך דאך ניט גישעמט און גיזאָגט ה' ועכטען, אז וואס פֿאר אַ תירוצים מען קענן ענטווערן, דער הויפט-צוועק איז דאך פֿערפֿעהלט. עס איז פֿיעל וויכטיגער צו פֿערזעהנען דיא ארט-האָראַקטער מיט דיא אויפֿגיקלערטע יודין, אלס לעצטערע מיט קריסטען, ווארין מיט אַ פראָסטען יודין העלין דיא קריסטען ניט חעלין רעדין, ער זאלל אפילו גיהערין צו דער קלוב גיזעלל-שאַפֿט, און פֿון דיא איניגע קריסטענס וועגין איז ניט כדאי גיוועזין אויפֿצושלאָגין אַ קעך יענע צו טראַכטען און פֿערדרעגין. והראיה דיט דערמאָלט איז מאָקי דער קלוב געזונקען, דיא מיטגלידער פֿערמינדערען זיך, דער בופֿעט ועהרט אָן, וואָרין וואס קענן מען לאָזין בייא דיא עטליכע מענשין. אזוי אז איצט דערהאלט מען איהם קיים און מען זוכט שוין עקאָנאָמיע צו מאכין, ציסטער פֿערדינגען וכרוטה. עס איז צו האָפֿפֿין אז דיא ניט כשרה קעך זאלל אופֿהערין; וואלט אַ יושר גיוועזין אז דיא פֿרומערע קלאסע זאלל זיך לאָזין איינשרייבין און מען זאלל ערריכטען אַ יודישע קעך וואס וועט קעננען געבער בעשטעהן וויל פֿיעלע וועלין ניניעסין.

דיא ביבליאטהעק

דער ערשטער וואס האט דיא אירעע גיהאט אַ לעזע ביבליאָטהעק צו גינדען איז ד״ר ראָטטענבערג, און ער האט זיך מאָקי דערצו אלליין גינומען, אונטערשטיצט פֿון מעהרערע בעססערדענקענדע איינגעריכטעט, תחלת אין דער סוכה פֿונ׳ם ראבבינער ה׳ פעסים, וועלכער האט זיך אויך אלליין אבגיגעבין מיט דער לייטונג אנענטגעלדליך. דערנאָך אז זיא האט זיך פֿערשטאַרקט און דיא צאָהל דער לעזער האט זיך פֿערמעהרט, האט מען זיא איינגעריכטעט אים קלוב, וויא זיא עקזיסטירט ביז היינט. עס זענען שוין דאָ אַ היפש ביסעל ביכער (נעגין 1500 באנד), דארונטער פֿיעלע רוססישע קלאסיקער. דער ביבליאָטעקאר איז בעזאָלדעט און דארף 3 מאָל אין דער וואָך נאכמיטטאָג איינגע בעשטיממטע שטונדען זיטצען און אבנעהמען און ארויסגעבין יעדין אבאָננענט ביכער. לעזער זענין קענין 70 מענער און פֿרויען, מייסטענס דיא יוגענד אפילו פֿון חסידישע הייזער. דער פרייז איז 30 קאָפּ׳ אַ חודש פֿאר איין בוך, 40 קאָפּ׳ פֿאר 2 ביכער: יעהרליך פֿאר 1 בוך 3 רו״כ, פֿאר 2 ביכער 4 רו״כ. — עס האבין זיך טהייל בעקלאגט אז עס ערייגענט זיך דער ביבליאָטעקאר פֿערזוימט דיא פֿעסטגיזעטצטע צייט און זייא מוזן עטליכע מאָל קוממען איידער זייא בייטען אַ ביכעל. אויב דאס איז וואהר איז רעכט דעם איבעל אבצוהעלפֿן. עבענזא וואָלט נעטהיג גיוועזין מען זאָלל ערלויבין דארט צו לייגען, עס זאלל אַ ציממער בעשטיממט זיין צו לעקטירע; ווארין עס זענען דאָ אַ סאך בחורים און יונגע לייט וואלטין גערין גילעזין, נאר זייא קעננין ניטשט אין דער היים, עס איז נאָך אַ פֿאנאטישע שטוב, אַ וועלטליכער בוך איז נאך אַ דאָרן אין דיא אויגין. מאנכע צייטונגען אדער צייטשריפֿטען װאלטין אויך ניטצליך גיוועזין.

דיא פליויש פאכט

בעפֿאָר מיר שליעסען אונזער איבערזיכט איבער בערדיטשוב, וואס גילט פֿאר אַ שפיעגעל פֿון יענער גאנצער געגענד, מוזן מיר נאָך בעשפרעכין איינען פֿון דיא וויכטיגסטע געגענשטענדע וואס פֿון איהם קוממין אללע צרות, אללע מיסבריילכע און אללע מחלוקתין, קנאה און שנאה ארויס. עס איז ניט קיין לייכטע אויפֿגאבע את מיר זענין מודה אז דער קאָפּ איז אונז דולל גיווארין פֿון דיא אללע טענות וואס מיר האבין זיך אנגיהערט און אנגילעזין פראָ און קאָנטראָ. מיר וויסין אויך אז בעזאָנדערס איבער דעם פונקט וועלין אויף אונז זאָ מאנכע ברוגז זיין, און וועלין זוכין אונז צו אונטערשריעבען געוויססע פארטייליכקייט, צו ליעב זאגין דאס ארט אונז וועניג וואס; ערשטענס וויללען מיר דאָ קינעם ניט אין שוטץ נעהמען, און וועלין בעריהרען אללע פארטייען אהנע שאָנונג. צווייטענס העלין מיר מייסטענס זיך שטיטצען אויף ציפֿפֿערן און אויף בעוויזענע אור-זאכין וואס קיינער וועט זייא דאכט זיך ניט קעננען מכחיש זיין. דריטענס גיבען מיר אונזער

אונזער אנזיכט ניט פאר ענדגילטיג, צו יעדער צייט זענען מיר גרייט אין אונזערע בלעטטער אויפריכטיגע אויפקלערונגען אויף פאקטען געשטיצט, אין אונזערע בלעטטער אויפצונעהמען: אונ ווייטער איז אנטעגליך יוצא צו זיין פאר דער גאנצער וועלט, געגנט אז אונזערע געוויסען זענען ריין פאר גאט אונ פאר זיך אלליין.

דיא קלאָגען איבער דער טאַקסע זענען ניט אין בערדיטשוב אלליין, דאס איז איין אללגעמיינעס איבעל אין אללע יודישע געמיינדען, לייַדער אבער איין נאָטהעגדיגעס איבעל, וואס ביז אהער איז נאך ניט געלונגען קיינעם איין עצה צו פינדען דיעזעס איבעל ראַדיקאל אבצוהעלפען. נאָך אונזער מיינונג ליעגט ניט דאס שלעכטע אין דער טאַקסע אלליין, נאר אין דער פערוואַלטונג. צו אונזערם בעדויערן פעהלט נאך ביי יודען דער געמיינגייסט וואס פיהרט דערצו, אז דער כלל זאלל זארגען פאר דעם יחיד, אונ יעדער איינצעלנע — לטובת הכלל. אדער מיט אנדערע ווערטער, דיא געמיינדע מיט איהרע פאָרשטעהער זאללען זארגען פאר יעדען בעל בית, אונ יעדער בעל בית זאלל בעדענקען אז דאס קענן שאַדען דער אללגעמיינען זאכע, דארף מען עס נישט טהון. קהלס קאַססע איז ווי א שטיפקינד; קיינער בעדענקט נישט אז ער אלליין אונ זיין ברודער האט א חלק דרינען, אונ אז עס ווירד שלעכט פערוואַלטעט ליידט יעדער אונ דיא געזאַמטהייט דאַבייא. פערקעהרט ווי איינער קענן קהלס געלד אויס ברענגען אויף אוננויטציגע זאכען טהוט ער עס. עס הייסט אלץ — קהל קענן טראַגען, דאריבער מאכט מען איבערפליססיגע הוצאות, מען האלט אומזיסטע פרעססערס, אונ וואס מעהר מען ניט פאַר, מען וויל בעוואָרנען, מעהר מיסברויך געשיהט. טהייל האָבען זיך גאָר א היתר זייערם א קרוב, א בעקאַנטען צו פראָטעזשירען אונ וואלט איהם ארויף אויף קהלס פליציס, דער פאר מה ער ישון שוויינען אז יענער רעקאָמאַנדירט זיינעם. דיא גרעסטע קללה איז ביי יודען, אז ווער עס ריהרט זיך צו צו קהלס עסקים, ווער שמועסט צו דער טאַקסע, ווירד ער בעלידיגט אונ פערדעכטיגעט, אזוי אז ער פערזאָגט קינדס קינדער זיך ניט צו מישען אין אללגעמיינע אנגעלעגענהייטען, קוממט אללעס אין דיא הענד פון אועלכע מענשען וואס זוכען דערבייא זייער אינטערעס; יענע קעננען מאַכען פעהלער אויס אונוויססענהייט, דיא — צו זייער פאָרטהייל. דערצו זענען דיא יודישע געמיינדע פערהעלטניססע נאך אזוי ווייניג גערעגעלט אונ אויסגעגלייכט מיט דיא לאנדעס־געזעטצע, אז מען מוז זוכען המצאות, אנדערע נעמען געבין מאַנכע אויסגאבען. דאריבער קענן מען קיין עפפענטליכען רעכנונג געבין, מען מוז שווייגען; בלייבען ווייטער סודות אָהן א קאָנטראָללע. דיא לייטע מעגען נאך אזוי עהרליך זיין, איז מען זייא חושד, ובפרט אז עס געפינען זיך נאך איינגע סטיגאָטערס וואס ווללען יענעמאַנדען פאקים טהון, אונ חאפען ארויס פון מיטטען א ציפפער אונ לעגען אויס וויא זייא טויג, העטצען דערמיט אויף דעם נאַראַד, שטעללען זיך פאר קהלס פערזאָרגער אונ עס ווערן פראָצעססען וואס קאָסטען געלד, וועמען? ניט דיא אנקלעגער פון זייער קעשינע! נארראָנים זענען זייא! ניין, עס נעהמט אויס צו קהלס ביטול. דער צושטאנד הערשט אומעטום, נאר אין בערדיטשוב אין דער לעצטער צייט נאך מעהר, איינס ווייל עס איז א גרויסע יודישע גימיינדע, אונ דאס אנדערע ווייל עס זענען דארט פיעל בעזאָנדערע אומשטענדע וואס פיהרען דערצו.

עס וועט אונז צו ווייט פיהרען אָנצוהייבען פון פריהערע צייטען, דאס אלטע איז דאָך שוין אוודאי ניט צו פערבעסערן, געננג מיר וועלען רעדען פון דיא לעצטע 4 יאהר

יאהר. איידער דיא צייט איז געקוממען האט דיא געמיינדע איבערגעגעבען ר׳ משה יוסף תאָראָווער אונ ר׳ משה יצחק הורוויץ, זייא זאָללען נעהמען דיא טאַקסע פון קהלס וועגען, מען מאכט זייא אויך צום פאָרוואורף פאר וואס זייא האבען עס איבערגעגעבען בעלי טאַקסים. אזוי פיעל אונז איז בעקאַנט, איז דאס געזעטצליך ניט ערלויבט לטובת הכלל דיא טאַקסע צו האלטען, ווענינסטענס כוו מען דארויף האבען א בעזאָנדערע ערלויבניס פונ׳ם מיניסטער. איבריגענס זעהן מיר נישט אין איב דאס איז בעססער. דיא גרויסע לייט וואס מען קענן אנפערטרויען אזא קאַססע, זענען צו זעהר בעשעפטיגט מיט זייערע אייגענע געשעפטען, זייא זאָללען זיך קעננען אלליין אבגעבען מיט דעם עסק טאג אונ נאַכט, אבליגען אין שעכטהויז אונ אין דיא יאטקיס אונ בעשטענדיג האבען צו טהון מיט דיא קצבים אונ אפילו מיט דיא עהרליכע יודען דיא שוחטים. מיט א קוק איז מען דאָ ניט יוצא. הייגט זענען ערלערע מענשען וואס האבען קיין מאָל ניט גיהאלטען קיין פאַכט נאר נישט געניט אין דעם גיעדריגען געשעפט. סילא וועלען זייא דאך מוזען אנקוממען צו בעזאָלדעטע מענכען וואס זענען בריות דערצו, ווארום פון עהרליכע שליסמוליניקים קענן מען נאר קיין נוטץ ניט האבען, אונ דיא וואס פערשטעהען יאָ דעם עסק, אז זייא נעהמען דער פאר געלד, זענען זייא זיך מהיל מאָל מורה היתר. וועלכעס דעם עהרליכסטען געוועגענעם מענש קענן דיא זאך ניט אזוי אינטערעסירען וויא דעם בעל־בית, וואס נעהמט עס פאר א געשעפט אונ־זוכט דערבייא זיין פראָפיט; ער ווייסט זעהר גוט אז א מינדערטע פערנאַכלעסיגונג וועט איהם קאָסטען אונ זוכט וויא מעגליך זיינע איינקינפטע צו זיכערן אונ צו פערגרעסערן. דאריבער איז ניט אזוי לייכט צו בעשולדיגען דיא 2 גבירים אז זייא האבען דען קלאָפאָץ ניט אויף זיך גינוממען, נאר האבען עס איבערגעגעבען מענשען וואס זייא האבען גירעכענט פאר ערדענטליכע אונ זענען צופערלעססיג אז זייא וועלען געבען דאס פערשפראָכענע, חוץ דעם וואס זייא צאָהלען אקציז לויט קאָנטראַקט. אוודאי איז דאס זעהר וויכטיג צו בעוואָרנען, וואס מהוט מען אז מען האט צוטהון מיט שווינדלערס אונ זייא דרעהען דערנאך, רוף זייא קנאַקניסעל.

דאָך איז אין דיא 4 יאהר מעהר ליארם מעהר קלאָגען, עס איז אין דער שטאדט א שרעקליך גערודער. אויב עס נעהמט באמת היינט ערגער צו וויא פריהער, איז שווער צו דערגעהן, נאָר וויא פיעל מיר האבען געקעננט ארויסקריגען זענען מיר צו דער איבערציגונג געקוממען, אז אין דעם גאנצען גערודער זענען שולדיג איינגע מענשען, ווארין יודען בכלל זענען פעריאָגט אין פרנסה, אונ קיינער קיממערט זיך נישט וויא עס געהט צו אין שטעדטישע זאכען, אין דער טאַקסע; יעדער צאָהלט געביך זיין בלוט פאר ביינער אונ מיינט אז דעם יודען מוז אזוי שווער אונ ביטטער, אזוי טהייער, אָנקוממען א שטיקיל פלייש; אנדערש וועט עס גאָר ניט זיין כשר. נאָר אז מען העצט אונטער הייבט אָן איטליכער אונטערן אויפען, אויך אין רעדליך קריטיזירען, דאס וויל זיך קיינער נישט איבערצייגען אויב אללעס איז וואהר, אונ נאָך ווייניגער עפיס צו טהון אבצוהעלפען. שטעללען זיך איינגע שרייערס ארויס, אונטערשטיצט מען זייא נישט אונ מען קלערט אפילו ניט נאָך אויב זייא מיינען עס טאקי לשם שמים. דאריבער קוממען זעהר אָפט דיא שרייערס ארויס פון אויבען אונ ווערן קהלס פערזאָרגער, אונ זאָגען נאָך ערגער וויא דיא וואס זייא האבען אנגעקלאגט.

אתמער דיא יעצטיגע בערדיטשובער אייפערער פאר קהל, שטעללען זיך ארויס

צוויא

צווייא פערזענליכקייטען, א געוויססער אלטער זאהיקע. און איינער שלום. דער ערשטער איז געוואָרין א מארטירער, א קדוש, ער האט באמת איבערגעטראָגין אזוינס וואס שרעקליך צו הערען. דיא בעלי טאקסע האָבין זיך מיט איהם אָבגערעכענט, אז זייא מעגין אפילו וויא עהרליך זיין אים געשעפט, דאס בלייבט א פערברעכין. און קענן מיט קיין תירוץ ניט אָבגעוואשין ווערין, און דער פלעק פאלט אויך אויף דיא דאָרטיגע איינפלוסרייכע גבירים וואס זייא האָבין דאס דערלאָזט. ובפרט, אז דאס איז געוועזין זעהר ניט ריכטיג. מען בעהויפטעט צוואר אז זייא האָבין ניט געקעננט פערוועהרען אז דיא בעלי טאקסע זאָללין מאכין אונשערליך אזא מענש וואס האט זייא דאָקוטשעט. נאָר ווער קענן נוט בערעכנען אז דורך פערפאָלגען און גרויזאמקייטען בעווייזט מען גאָר דאס געגענטהייל, אז מען איז אומגערעכט, מען איז שוואך און האט מורא פאר א פליג. גלייכער דיא אונאנגענעמליכקייט א סליעדסטווא אויף זיך צו האבין, און אויף עהרליכער ארט אויסצווייזען אז מען איז אומשולדיג, איידער דען קלעגער פאר א מארטירער צו מאכען, איטלעכער זאָלל איהם בעמיטליידיגען און האלטען פאר קהל'ס כפרה, פאר איינעם וואָס וויל אומקומען אויף קידוש השם, פאר איין עהרליכען מאַנן, און זיינע ווערטער פינדען געוויר אנגלאָנג בייא דער רעגיערונג און בייא געבילדעטע יודען, וואס האלטין פאר א מצוה צועלכע צו אונטערשטיטצען מיט געלד און מיט מאָראלישען איינפלוס.

מיר האבין דיא עהרע געהאט דיא פרויא אלטער זאהיקעס און דעם ר' שלומקי פערזענליך קעננען צו לערנען, און פון זייער איינען מויל צו הערען וואס זייא האט אזוי ביים הארץ אָנגעחאפט, זיך פאר דיא בידנע שעפעליך אָנצונעהמען. זייא זענין געקוממען זיך פאר אונז דאס הארץ אויסרעדין, אין דער ערווארטונג מיר וועלין זייער זאך אין אונזערע בלעטטער פערפעכטען. דיא אונגליקליכע פרויא פון אלטער זאהיקער האט אונז אָנגערצעהלט גרויזאמקייטען איבער גרויזאמקייטען וואס מען האט זיך ערלויבט געגען איהר מאַנן, געגען איהר אלליין, און געגען איהר דערוואקסען מיידעל, אלץ דערפאר וואס דער מאַנן האט געוואָלט דערהייזען וויא עס געהט צו אין דער טאקסע. דאס הארץ טהוט וועה צו הערען וואס דער מענש, וואס זיין פאמיליע האט זיך אָנגעליטטען עטליכע יאָהר, ער איז געשוואָלין געוואָרין פון צרות, זיא מיט דיא קינדער געהען אוים פאר הונגער. נאָר פון איהרע אייגענע ווערטער האבין מיר ארויסגעזעהן, אז איהר מאַנן האט זיך ניט אזוי געוואָלט מקריב זיין פאר טובת הכלל, ער האט אויך געמיינט עפיס אנדערש. וויא זיא אלליין דערצעהלט איז ער עפיס אמאָל געוועזין א קהל'ס טוהער, אויב ניט בייא רעקרוטין און זאָלל זיך האָבען אויסגעצייכענט. זיין האנדיל איז געוועזען מיט ברעננהאָלץ; ער איז גאָר א צייט ניט געוועסין אין שטאָדט און האָט זיין פאמיליע מפרנס געוועזין עהרליך, אז ער איז צוריק ארוין אין שטאָדט, איז איהם נאָך געבליעבען א האָלענדישע (גאלאנסקי) הוהן ער איז זיא ניגאָנגען שעכטין, האט איהם דער שוחט געזאגט אז אויף דער הוהן איז א שאלה, דיא דיינים האָבין געפונגען א חשר אויב דאָס איז א כשר עוף, א דער שטיינייר איז בייא אונזערע גאָטטס קאָזאקען, זייער כח בעשטעהט נאָר דארין אללע מאָל נייע נאָפּאסשעס צו זוכען יורען מעהר צו בעשרענקען. זאהיקע האט זיך ניט געפוילט און האט זיך אנגעשפארט ער כוח דערוויזען אז דיא גאלאנכקי הינער זענין כשר. בקיצור ער איז געפאָהרען קיין לעמבערג און האט געבראכט פון דיא מפרשי הים א היתר אויף דיא הינער, דאָך האט דער דיין זיך געוויגערט א הכשר ארויסצוגעבען. דאס האט מען אויסגעלענט, אז דער דיין איז איינפערשטאנדען מיט דיא בעלי טאקסע, וויל זייא

זייא טוען נישט דער עולם זאלל עססען דיא הינער, שחיטה געלד איז גלייך וויא פון א פראָסטע הוהן און דיא ווענט פיעל מעהר. מיר נעהמען נישט אויף זיך דיא בעלי טאקסע צו פערטהיידיגען, און זענין ניט כתוב זייא צו גלויבען, נאָך וועניגער דער וועלט איינצורעדען אז זייא שווערין אמת, יעדער וועט בעהויפטען זייא זענין אינטערעסירט, כוזען זייא אָבלייגנען; נאָר דער ר' . . . . . . האט אונז געשוואָרין, אז נישט דיא בעלי טאקסע, ניט ער איז דאָ שולדיג. עס האט איהם קיינער נישט נעבעטען, קיינער קיין חאבאר נעגעבין, ער זאָלל אסרין דיא הינער. נאָר אויף דעם עוף איז א שאלה ארויסגעקוממען צווישען מחמירים לומרים, בכן דער דין איז, אז מען דארף כתיר זיין א נייא מין בעל חי, מוז מען האָבין א קבלה פון דעם אָרט פון, וואנין עס קוממט ארוים אז עס איז כשר. און אזוי וויא דיא הינער קוממען ארוים פון סמירנא האט מען צהין געשריבען און ביז איצט האט מען נאָך נישט ערהאלטין אללע פאָרמאליטעטין. מיר בילליגען קיינעסוועגס דעראַרט חומרא'ס און זאגין בפירוש, אז אים שטרענגען זינע פון אונזער רעליגיע, לויט אונזער איבערצייגונג, איז א גרויסע עבירה היינטיגע צייטען נייע איסורים צו זוכען. עס איז איבערהויפט א גרויסע העזה, וואס היינטיגע לומרים גריבלין נאָך און מאכין דאדורך אונזערע אבות, אונזערע גרעסטע אלטע אויטאָריטעטען, פון דיא תנאים אָן, פאר טרעפניאקים, און זייא זענין עס דיא עכטע פרוממע. וועניג האָבין יודען צו טראָגין איסורים מיט גדרים און גדרים לגדרים אין 20 גארון, אז פשוט עס איז שווער אויסצוהאלטען, זוכט מען נאָך איממער נייע גזירות אויסצוטראכטין, חוץ וואס פאר דעם פרימכמטען איז עס כמעט אונמעגליך זיך אָן דיא אלטע מיט דיא נייע פאָרשריפטען צו האלטען, דאָ ריהר דיך נישט, דאָ שטעה נישט, דאָ געה נישט, דאָ זיטץ נישט, דאס עס נישט, דאס טרינק נישט. מען מעשטירט א גאנץ לעבען וויא א סאָלדאט. עתער איז נאָך, דאס פועלט אז דאס יונגע דור וואס פיהלט דיא שווערע לאַסט פון דעם פאָקציינ (וויא זייא רופען עס), מיט וועלכען מען וויקעלט אָרום דיא אמת'ע תורה, און אז זייא קעננען-זיך דאדורך ניט בעוועגען אים פראקטישען לעבען, הייבען זייא אָן ביסלעכווייס זיך גרינגער צו מאכין, נאָר זייא ווייסען דאדורך ניט ווא שטעהען צו בלייבען, אָדער זייא ווארפען מיט אמאָל אראָב דיא גאנצע לאַסט און שוינען אפילו נישט דיא אלטע תורה. אויסער דעם ווירד דאדורך דיא געמיינדע בכלל זעהר געדריקט, עס קאָסט פיעל דיא שטאָדט קאססע אללעס צו איבערוואכען, און וואס צום ערנסטען איז; עס פיהרט צו מחלוקת, צו פראָצעססין, און קריסטען מאכין חוזק אוים יודען אז זייא דארפין איינגעהען אין אזעלכע טענות וואס זעהען בייא זייא לעכערליך אוים; דאבייא פערדריעסט זייא אויך; מען קריעגט זיך איבער איין עוף וכדומה וואס זייא עססען. נאָר נאָך אללעמין זענין מיר געניינט צו גלייבען דעם ר' יוזפא אויף נאמנות אז דאָ איז גישט געוועזין קיין גרוסע זאך, נאָר נאררישע איבערטריעבענע ענגסטליכקייט, יודען זאָללין ח"ו ניט נלכד ווערין אין א חשש טריפות:

זאהיקע האט אָבער נישט גערוהט און האט אָנגעהויבין אויפהעטצען דאס פאָלק און האט איינגעגעבין קלאגען בייא דער רעגיערונג אויף דיא בעלי טאקסע, אז זייא בעראבעווען דיא שטאָדט, נעהמען טהייערער און גיבען קיין וואָג און גאָלע ביינער, היינט מיוז דיא הינער. דאס איז דאָך בעקאנגט אז בייא יודען האט מען פיינד אזעלכע זאכין, און דער וואס זוכט תקיפות בייא נאטשאלסטווא, ער מעג זיין וויא גערעכט,

הייסט

חייסט ער א יאבאָרניק ; און צועלבען האלטין זייא, אז סותר צו פערפאָלגען אויף אללע אופנים. איהם אונשערליך צו מאכין האָבען זייא געפונגען זעהר א געטין מיטטעל. מען האט געקריגען אויף איהם א וועקסעל, עס הייסט אז דאס איז געוועזין א בלאַנקע חתימה אויף סטעמפעל. וואס ער האט שוין לאנג בייא איינעם געלאָזט ; חאָטש ער האט איהם שוין אָבגעצאָהלט, נאָר ווענען א סכסוך איבער עטליכע קערבליך פראָצענט ; דאס וועקסעל האט מען אויף איהם איינגעגעבין און איהם איינגעזעצט. ער איז אָבגעזעסען היפשע עטליכע חדשים, פון דער תפיסה האט ער געשריעבען פראָשעניעס, מען האט זיך אלץ געסטאריט ער זאָלל נישט ארויס, חאָטש ער האט א היזיל ; קיין פּאָרוקע האט נישט גיהאָלפין. ביז ענדליך דיא פאָליציע האט זיא עס שיינט איהם לעננער ניט נעקענט האלטין, (עס הייסט מען האט נישט אריינגעטראָגען צו דער צייט קארמאָוויע), האָט מען איהם ארויסגילאָזט, נאָר ניט מיט אללע פערמליכקייטען שריפטליך. זאהיקע האט ניט געוואוסט מיט וואס דאס שמעקט, און איז צופריעדען געוועזין זיינע פרייהייט צו געווינען, איז ער ענטלאָפין חיא א פיינעלי פונ'ם שטיינעל. ער וויל זיך אָבער נוקם זיין אָן דיא וואס האָבין איהם אויף אונגערעכטין וועג געפיינינט, און איז זיך מסקיר, פאָהרט קיין פעטערסבורג, דאָרט דיא עולות מיט דער טאקסע אים מיניסטעריום פאָרצולעגען. ענדליך נאָך צוועלף האלבען יאָהר איז ער אהיים געקוממען. קיין עק איז ער נאָך גישט דערגאנגען מיט דיא בעלי טאקסים, עס טהוט זיך ניט אזוי גיך ווא עס רעדט זיך, דערווייל איז ער געווישטשיעט, ער האט זיך אָבגילאָזט פון זיין פרנסה. ווייב און קינד שטארבין בוכשטעבליך פאר הונגער, און ער מילל אלץ קהל פערוואָרגין, קוים איז ער געקוממען, האט איהם דיא פאָליציע גיחאפט פאר וואס איז ער ענטלאָפין נישט פערמליך בעפרייעט, וועהרענד ער ויצט אין דער דאָלגאָווױ פאר א וועקסעל. מען האט איהם ווייטער א צייט געמיטשעט. דאס ווייב האט איינגעגעבין פראָשעניעס ביז צום געניעראל-גובערנאטאָר. נאטירליך סטאריט זיך דער אנדערע שטארקע צו אויך. א כלל עס שלעפט זיך, ביז עס האָבין דיא יודישע סטודענטין און געבילדעטע אין קיעוו רחמנות גיהאט, א מענש זאָלל אומקוממען אז ער איז דאָך קיין געלר גיט שולדיג, און אז מען איז נאָר באמת שולדיג גרעססערע כוממען מיטשעט מען אזוי א מענש ? האָבין זייא צוזאמען־געמאכט א נדבה צווישען זיך און האָבין בעצאָהלט דיא קין קערבליך פאר דען וועכסעל, ער איז פרייא. נאָר אויף אללע וויסטע וועלדער גיזאָגט אין וואס פאר א שטאנד, געשוואָלין וויא א בארג, קראנק, אָרים און אויסגענישטשיעט. אָבלאָזין וויל ער דאָך ניט און הערט ניט אויף צו געבין פּאפּיערען אויף פּאפּיערען, און לויפט אלליין צו נאטשאלסטווא. ביז איצט האט ער נאָר נישט געפועלט, נאָר זיך רואינירט. דאכט זיך א מארטירער פאר דער וואהרהייט, מיר האָבין אויך געהערט פון אָרדענטליכע מענשין אז מען האט איהם געוואָלט איבערקויפען, האט ער נישט געוואָלט. גאנץ נאטירליך האבין מיר איהם זעהר בעדויערט אין דאַפּסעגלן, וואס ער ליידעט געביך אזוי פאר דער וואהרהייט, און ווער ווייסט אויב ער וועט עפּיס אויספיהרען. דעריבער האָבין מיר אויך נישט געגלייבט דיא בעלי טאקסע אז זייא האָבין אונז פערזיכערט ער האט געוואָלט געלד, — נאָר אז דאס ווייב האט פאר אונז אזוי געוויינט און געקלאָגט אויף איהר אונגליק, האט זיא זיך אלליין פערערדט, אז דיא בעלי טאקסע ווענין שלעכטע מענשין, זייא האָבין איהם ניט געוואָלט בעפריעדיגען, עס האט

שוין

שוין גיהאלטען בייא א פערגלייך, ער האט פערלאנגט עפּיס א שררות אין קהל'ס זאכין בייא דער טאקסע, און זייא האָבין איהם שוין געוואָלט געבין, נאָר איבער הונדערט קערבליך איז עס צו גישט גיוואָרין. דאס האלטין מיר שוין פון דיא בעלי טאקסים פאר איין אומרעכט, אז זייא האָבין זיך שוין ענטשלאָססין איהם דאס מויל צו פערמאכין, וואס שפּיעלען א ראָלע בייא אזא גישעפט נאָך 100 רובל. דיא פערפאָלגונגען האָבין מעהר גיקאָסט, איבריגענס וויא עהרליך זייא מענין זיך האלטין, גלאַט כשר קענן קיין טאקסע ניט זיין, צו וואס מיילער אויפרייסען. — נאָר זאהיקע האט אויפגעהערט בייא אונז אין דיא אויגען צו זיין א היילינער וואס לענט זיך אוועק מיט ווייב און קינד אויף קידוש השם. בלייבט ווידער דיא קשיא צו וואס נוצט באמת אזא קליין מענשיל זיך צו שטעללין נעגין בערען ? און וויא שיקט זיך עס זאָלל ניט זיין פיעל איבערטריעבען אָדער שלעכט אויסגעלעגט, פערהערעט ! דאס איז זעהר שווער אָנצונעהמען אז אזא טחאָך יחיד'יל, זאָלל קעננען דערוויזען נעגין א שטארק רבים, ובפרט אז ווענן ער זאלל אפילו האָבין כטיגוטערס, אז זייא בעהאלטין זיך אָבער און שיעסען דורך איהם, דערווייל לאָזט מען זיין ווייב און קינד דארבען. צי וועט ער דערלעבען נקמה אָן זיינע פערפאָלגער, צי וועט ער טהון א טובה זיין געמיינדע, פאר וועלכער ער נעהמט זיך אָן ; דאס איז נעווים, אז אים אללגעמיינען שוואַרצט ער זעהר יודען בייא נאטשאלסטווא, בייא קריסטען. און צם ענדע הייסט עס דאָך איין אומגעבעטענע טובה, ווער האט דאס פון איהם פערלאנגט ? ער איז דאָך נישט גיוועהלט פאר א פּאָווערעני. — עס איז גלאט א רחמנות אויף זיין פאמיליע, אויף איהם וואס ער האט זיך אריינגעלאָזט אין אזעלכע זאכין, און מיינט ער דרשית ; וועהרענד מיר האָבין גירעדט מיט גאנץ אונפארטייאישע, און אבהענגיגע עהרליכע מענשין פון דיא גבירים, היכפאטורען זייא גאָר ניצט מיט איהם און זיינע דאָגאָסין. אז מען דענקט נאָך איבער דער גאנצער איטריגע און פון וואס דאס איז ענטשטאנדען, איבער א גאלאנסקי הוהן, דערמאנט מען זיך אָן דער גמרא אין גיטין: „אתרנגולא והרנגולתא חרב ביתר".

דער קליינער שלומקע וואס שרייבט אויך בעשטענדיג דאָנאָסין, האט פאר אונז נאָר קיין סוד נישט גימאכט, אז ער איז גאר ניט אויסען יודען טובות צו טהון אוים רחמנות, ער קענן קיין עולות ניט לידען, נאָר וויא א פשוטער בשר ודם צעהלט ער צווישען ריא-ערשטע אונגערעכטיגקייטען, דאס וואס מען האט איהם נעביך געטהון און קיינער האט קיין מיטלייד מיט איהם, זיין משפט צו אונטערשטיצען. דיא מעשה דערפון איז אזוי: דער שלומקי פלעגט האנדלין מיט ליינוואנד אויף תכריכים. בייא יודען אז איינער ריהרט זיך נאָר צו צו עפּיס א רעליגיעזע זאך ווירד שוין באלד דארויס א חזקה, דיא קאָנקורענץ הייסט שוין הסגת גבול. דיא חברה קדושה פערזאָרגער (גבאים קעננען מיר זייא נישט נעננען ; וייל וויא איבען גימעלדעט, זייא לעבין דערפון) איז איינגעפאללען, דאס קענן זיין א הכנסה פאר דער חברה קרושה ; שלום האט זיך דעריבער בעקלאָגט בייס בית דין, און זייא האָבין גימאכט א פסק, עס זאָלל זיין אויף שותפות, היינו דער שלום זאָלל קריגען 25 פראָצענט פונ'ם ריוח, און דאס איבריגע זאָלל איינגעטהיילט ווערין צווישען דער חברה קדושה און דער תלמוד תורה. צום סוף האָט מען איהם נאָך א קורצער צייט אויפגעהערט צו געבין הלק. דאס האט איהם פעראנלאסט אויפצוטרעטין נעגין קהל וואס חילל איהם קיין רעכט נישט טהון, און דיא בעסטע גילעגענהייט איז דיא טאקסע, דאס

איז

אין אַ פֿרייא פֿעלד, וואו יעדער קען זעהן זיינע אינטריגען. פֿון דער אַרט מענשן קען מען שווערליך דערנעהן אין אכת.

איצט לאָמיר איבערגעהן צו דער טאקסע אלליין. דיא בעלי טאקסע האָבן אונז צוואַר אייגעלאַדען אין זייער קאנטאָר, האָבן אונז זייערע ביכער געצייגט אונ גיוואָלט איבערצייגען מיט ציפֿפֿערן אז ניט נאָר זייא בעראַביוועט ניט דיא שטאָדט, פֿערקעהרט נאָך אללע מיסבריילכע וואס זייא ערלויבען זיך מיט בעווילינגג, וויא זייא זאָגין, פֿון דיא יקירי קרתא, האבין זייא אַ שלעכט גישעפֿט. מיר האָבין זאָגאַר אַ קאָפּיע פֿונ'ם בילאַנץ דער פֿערפֿלאָססענען 3 יאָהר 1866, 1867, און 1868, לויט וועלכעס איז געוויזן אים ערשטען יאהר הכנסה: אַקציז פֿון אָקסען 69 . 50623 רו"ב, פֿון עופות 14212.33 רו"ב, ס"ה 2 . 64,836 רו"כ. דאַגעגען הוצאות: אין דער דומע לויט קאָנטראַקט 42,200 רו"ב, קאָנטראַקט אונ הוצאות 1000 רו"כ, שכירות דעם פערזאָנאל, אָביעש־טשיקים, פֿערד אונ וואָגין, דירה אונ אויף הצטרכות הקהל 5 . 8952 רו"כ. חוץ דעם רעכנען זייא נעהט אַראָב 8000 רו"כ וואס דיא סאָלדאטין צאָהלען ניט קיין אַקציז, דאס איז אונז נאָך נישט אזוי דייטליך, דאָקטוירים אונ אפטייקערס, פֿלייש אָהן טאקסע 1200 רו"כ. אים גאנצין הוצאות 5 ,19152 רו"כ. קוממט אַרויס אים ערשטען יאָר ריוח 37 . 3483 רו"כ. אייגענטליך ניט פֿיעל פֿאַר 3 שותפים וואס לעגען אריין געלד אונ האבין קלאָפּאָט מיט נאָכרייד, אויב דיא ציפֿפֿערן זענין אַקוראַט. — דאס צווייטע יאָהר וויזען זייא אָן אקציז פֿון אָקסען 17 . 49,410 רו"כ, פֿון עופות 75 . 12684 רו"כ. ס"ה 92 . 62094 רו"ב, הוצאות 11 . 16357 רו"כ, חוץ דיא 42,200 אין דער דומע, צוזאַמען 11 . 58557 רו"כ, קוממט אויס ריוח 81 . 3537 רו"כ. — דאס דריטטע יאהר הכנסה, אקציז פֿון אָקסען 46,758 רו"כ, עופות 57 . 13306 רו"כ, שאָף 27 . 189 רו"כ. (אין יענע יאָהרען קוממען קיין שאָף ניט פֿאַר אין חשבון), ס"ה 84 . 60,248 רו"כ. הוצאות 68 . 17839 רו"כ. חוץ דיא 42,200 רו"כ, ס"ה 68 . 60039 רו"כ; בלייבט ריוח קוים 16 . 209 רו"ב. פֿון אללע 3 יאהר 94 . 7230 רו"כ. אונ אויף דעם לעצטען יאהר פֿערזיכערן זייא אז זייא ווערען אָן. דיא אַרואַכין זאָללין זיין, פֿיעל טריפות אונ פֿאָדריוען וואס מען פֿיהרט שתוטי חוץ, היינט יאבאָרסטווא וכדומה. חאָטש עס איז איינערוייטס שווער אָנצונעהמען אז בייא אַ שותפות געשעפֿט זאָללין געפֿיהרט ווערין צווייערלייא ביכער. מיר וויללען אָבער אויף זיך דען פֿערראַכט גיט ציעהען אז מיר האלטין מיט דיא אקציזניקים. איבערהויפט איז בייא יודען אָנגענוממען, סתם מוכסן האגריל ניט ערהליך, אונ אויף אַ בעל טאקסע וואס מען זאגט גלויבט מען. מיר האבין אָבער געהערט פֿון מענשן וואס שרייען געגעוואלט אויף דיא רציחות אין דער טאקסע, אונ זענין שטארקע מתנגדים דיא יעציגע בעלי טאקסים, נאָר אים פֿערטרויען האבין זייא מודה געוועזין אז זייא האָבין אַ שלעכט גישעפֿט, אורזאַכין זענין פֿיעלע.

דאס הויפטאיבעל ליעגט דאַרין: בערדיטשוב אַזאַ גרויסע יודישע געמיינדע קיין ע"ה, קריכטען זענין וועניג, לויט קאָנטראַקט זענין דיא יודישע בעלי טאקסים פֿערפֿליכטעט צו פֿערזאָרגין קריכטען מיט פֿלייש. עס טרעפֿט זיך אָבער מעהר וויא קריסטען דאַרפֿין פֿערצעהרין, קוממט אויס איין אונפֿערהעלטניסמעסיגער פרייז צווישען כשר אונ טריפה פֿלייש. אזוי קען למשל אין בערדיטשוב זיין 4 קאָפּ' אַ פֿונט טריפה פֿלייש, וועהרענד אין קיעוו, וואו דער צופֿוהר פֿון אָקסען איז פֿון אללע זייטען, קאָסט דעמעלט 8

ביז

ביז 10 קאָפּ'. וועהר אָבער טוען דיא בעלי טאקסע דאס פֿלייש פֿערברויכען אין דיא סאלהאגים אויסשמעלצין אויף חלב. דאס פֿאללט נאַטירליך אויף דעם כשר'ן פֿלייש. נאָך איין אומשטאנד וואס איז שווער אָבצוהעלפֿין. בערדיטשוב ליעגט נעמליך אויף דער גרעניץ פֿון 3 גובערניס: קיוב, וואָלהין אונ פאדאליע. איבעראל דער שטאָדט איז שוין איין אנדערע גובערניע מיט אנדערער נאטשאלסטווא, איז אונמעגליך צו בעוואָרענין מען זאָלל ניט אריינפֿיהרען קיין פלייש. אין דיא דערפֿער אָדער קליינע שטעדטליך אַרום מאַכין יודען ספעקולאציעס, איינער קילעט אין אָקס, טאַקסע צאָהלט ער נישט, דער שוחט איז וואָלוויל, ווירד ער טריפה, לייזט ער אָב בייא דיא קריסטען אין זיין אָרט, האט ער אויך זיין חשבון, ווירד ער כשר, פֿערדיענט ער עפּיס מעהר אונ לייזט קיין בערדיטשוב. דיא סאלדאטין האבין דאס פריווילעגיום זייא מעגן זיך אריינפֿיהרען פלייש פֿאַר זייער בעדאַרף פֿון דער פֿרעכד אָהן אקציז, ווער קען זייא אָבער קאָנטראָלירען אין איין אָפֿפֿענער שטאָדט וויא בערדיטשוב איז. דיא פֿרוממע פֿערזיכערן אז מען פֿיהרט נאָר טריפה פלייש, זאָגאָר פֿערד'ס פלייש, (דאס איז שווער צו גלויבען). אללע כרוזים אונ אסורים פֿונ'ם בית דין העלפֿין נישט, וואָרין דער געמיינער מאַן קוקט נישט דאַרויף, אז ער קריגט אַ גוט שטיקעל פלייש פֿיעל וועלוולער וויא אין יאטקע. דינגען אַרום דיא פּאָדריוען וויא עס פֿיהרט זיך אין אנדערע שטעדט, איז אונמעגליך, מען דאַרף האלטין אקציזען אין 3 גובערניס. אויף דער אַרט קען מען שוין טאקי ניט וויסען וויפֿיעל מען מאַכט זייא שאָדין.

פֿערשטעהט זיך, אז מען בעטראַכט לויט קאָנטראַקט צאָהלען זייא נאָר 42,200 רו"כ, פֿאַר אַזאַ מאַכט פֿון אַ גרויסער געמיינדע, אונ נעהמען נאָך מעהר וויא מען ברויך, איז אַ סימן אז זייא ווערין רייך אונ בעראַבעווען דיא שטאָדט. נאָר אז מען קוקט אריין אין דיא נעבענזאַכין אונ 10000 רו"כ אויף קהל'ס הוצאות, מוז מען נאָר בעדויערן דעם יודען, וויא איהם קען קיין זאַך נישט אָנקוממען גרינג אונ צו מעסיגע פרייזען.

מיר האלטין נאָך פֿאַר נעטהיג דורכצוועהן דעם חשבון פֿון דיא 42200 רו"כ אונ פֿון דיא 9952 רו"כ הצטרכות הקהל; אז מען זאָלל קענין מאַכען עקאָנאָמיע וואָלט געקענט דיא טאקסע קלייגער זיין, עס וואָלט באַלד ניט קאָנוועגירט אַריינצופֿיהרען באיסור פלייש פֿון דער פֿרעמד, ווער שמעסט מען זאָלל נאָך געפֿינען מיטטעל דיא 2 הויפט איבעל אָבצוהעלפֿין.

פֿון דיא 42200 רו"כ צאָהלט מען 10300 רו"כ זעמסקי פֿאַר מיעשטשאנים. אזוי וויא דאָרט זענין אים גאנצין נכתבים 6500 מיעשטשאַנים אונ 1800 רעמעסלעניקים, צוזאַמען 8300 זעעלען, שיינט אז מען צאָהלט פֿאַר אללע זעמסקי. אין דעם ענין זענין מיר נאָך ניט איינִיג אויב עס איז רעכט מען זאָלל דאס אים גאנצין צאָהלען פֿון קהל'ס קאססע, וועהרענד עס זענין דאָ פֿיעל מענשן וואס קעננען לייכט זייערע נתינות צאָהלען פֿון דער קעשענע. פֿון קהל'ס קאססע אַ קערביל קאָסט ווענינגסטענס אין כיט אַ האלב רו"כ, ווענן ניט מיהר איידער עס ווירד אַ ריינער רובל. חוץ דעם אז מען רעכענט אין בערדיטשוב ביז 60,000 יודען, זענין דאָך פֿיעל מעהר פֿרעמדע וויא איינהיימישע, מוזען דיא פֿרעמדע צאָהלין זעמסקי פֿאַר דאָרטיגע, וועהרענד זייא קאָסט אין דער היים וועהר מהייער איידער זייא קריגען אַ פּאס. היימישע קעפּצים זענין אים גאנצין 3000 זעעלען. דאס איינגע איז מיט מועטשנאָי סבאָר וואס קעפּצים קעננען צאָהלען בייא דער גילדיע,

קאָסט

קאָסט נאָך אַ פּאָר רובל, און מישטשאַנים זענען אויך דאָ בעמיטעלטע וואָס קענען פאר זיך צאָהלען. בלייבט נאָר פאר בלויז אָרימע, אַלטע, קראַנקע, פאר דיא איז רעכט פון דער געמיינדע קאסטע צו צאָהלען. — 7000 רו"כ אויף בקור חולים, איז ווענג. הצטרכות הקהלה 6000 רו"כ, עגלות 1300 רו"כ, דיא שפּעט קענגען מיר זיך נישט ערקלערען, ווייל מיר האָבען ערשט דאָס צעטיל ערהאַלטען אַז מיר זענען שוין נישט געווען אין בערדיטשוב. פּאָווערעגני 1000 רו"כ; דאָס איז אויך איבריג; אַז אללעס זאָלל זיין אין אָרדנונג געפיהרט, וואָלט מען נישט נידאַרפט קיין חאָראָטאַי. על בית הכנסת 1000 רו"כ; דאָס איז אפילו קיין עולה ניט, דאָך איז דאָס ערגיץ אַנדערש ניט נוהג, און ווען עס זאָללען אין בערדיטשוב ניט זיין אַזוי פּיעל קלייזליך, וואָלט דיא שול ניט נידאַרפט קיין שטיצע פון דער טאַקסע. — תלמוד תורה מיט חברת אלמנות ויתומים 1600 רו"כ, ווענג פאר דער תלמוד תורה אלליין. — דעם ראַבבינער 500 רו"כ, געווים קנאפּ. אלס עהלער מענש וואָס רייסט נישט, קענן ער האָבען נאָך 500 ביז 600 רו"כ, לאָמיר רעכנען פּיעל 700 רו"כ, איז נישט מעגליך אנשטענדיג צו לעבען מיט פאַמיליע, ובפרט ער דאַרף בכבוד זיטצען, און אַ רב ווירד אָפט פון אָרמע אין אַנשר פרוך גענומען. על חוב מהאָפּעטשיטעלים לבקור חולים 2500 רו"כ. דאָס וועלין מיר ווייטער ערקלערען. אויף גובערנסקי ראַסחאָדען 10 פּראָצענט פונ'ם קאָנטראַקט 4000 רו"כ. מן הסתם אַז דאָס שטעהט אַרויס אין דער סמעטע און איז בעשטעטינט פון נאַטשאַלסטווא, מעג עס זיין, קיממט אויס אַקוראַט.

לאָמיר ווידער בעטראַכטין דאָס זייטען צעטיל, דיא זאָגענאַננטע טאַבעללע „מאנשי העיר": דיא צווייא מורה הוראות, ר' יוזפא און ר' דוד אָרטענבערג צו 12 קערבליך אַ וואָך, 1248 רו"כ. חוץ זייא זענען אָבער נאָך דאָ 7 דיינים, 2 צו 60. 7 רו"כ, איינער 6.50 רו"כ, 2 צו 5 רו"כ, איינער 50. 3 רו"כ, און איינער 3 רו"כ. קאָסטען 9 דיינים 3224 רו"כ. דאָס פערשטעהט מען גאַנץ נוט אַז פון דעם גיהאַלט לעבען זייא קיינס נישט, פאַלט ווידער אויף דעם עולם. פרעגט זיך אויב מען מוז טאַקי אין איטלעכען ווינקעלע האָבען אַ בעזונדערן דיין? וואָלט ניט מעגליך געווען צו מאַכין אין עקאָנאָמיע, איינעם אויף 2 בענאַכבאַרטע גאַססען? ער וועט זיך אשר אופאָרין. — יעצט שוחטים זענען דאָ 16, שלעפּין זייא אַרויס 4511 רו"כ, נאָ הייבט זיך אָן — אין משגיח 8 רובל רו"כ דיא וואָך, יעהרליך 416 רו"כ; חוץ דעם אַ משגיח אויף פליאַקים 4 רובל, אויך 208 רו"כ, 4 מנקרים קאָסטען 18 רו"כ וועכענטליך — 936 רו"כ. נאָך, מאיר וועננער 3 רו"כ, איטשע פראַניק 1.20 רו"כ, רבקה לאה 1.50 רו"כ, אפרים ברוך 2 רו"כ, 7.70 דיא וואָך, יעהרליך 40. 400 רו"כ. נאָר איבערנייעס, נאמנים מטשקל 6 רו"כ, 312 רו"כ, נאָכדעם קלאָגט דיא גאַנצע שטאָדט אַז מען גיט אַ פאַלשע וואָג. קלייטען פאר דיא מנקרים און דיא נאמנים פון דער וואָג 25. 1 רו"כ, 65 רו"כ. דערנאָך פאָלגען פענסיעס: אַ שוחט'ס אַ ווייב 11 רו"כ, 572 רו"כ, עפּיס אַ נוסא, 1 שוחט מיכל און איינער ר' ניסן צו 1.50 רו"כ, 156 רו"כ, ר' אברהם שו"ב 2 רו"כ, 104 רו"כ, ר' מרדכי שו"ב 3 רו"כ, 156 רו"כ. מיר מוזען בעמערקען אַז אונטער דיא פּענסיע־ליטע שוחטים געפינט זיך איינער מיין איך וואָס פאר 30 יאָהר האָט ר' שלמה קלוגער איהם גיאַסרט צו שחיטה, פון דעסטוועגען נעהמט ער דיא גאַנצע צייט פענסיע; ווידער דיא

דיא מעשה, אַ יורישע חוקה. בני הרב מפיקב 3.50 רו"כ, בת הרב ר' יוסף 1.50 רו"כ, אויך 260 רו"כ יעהרליך, צוזאַממען 11220.40 רו"כ, אַ שרעקליכע הוצאה!

שלום בעמערקונג.

פון דעם אללעס וואָס מיר האָבען געשילדערט דיא צושטענדע און דען קאַראַקטער פון בערדיטשובער געמיינדע, זעהט מען, אַז עס איז אונרעכט אַזוי ערה צו בעלידיגען און איהר אָבשפּרעכין אַז עס איז נאָר קיין זינן פאר עטוואָס בעסערעס נישט דאָ; אַז דאָרט איז חושך, קיין פּראַקטישער בעגריף. ניין, עס איז איין עכט יורישע שטאָדט מיט פיעל פאָרצייטיגישע מעלות און גוטע מדות, עס געפינען זיך אַ סך קלוגע ערפאַהרענע פּראַקטישע מענשין דווקא אונטער חסידים, וואָס פערשטעהען זעהר גוט וואָס דיא צייט פאָדערט, און וואָלטין גערין פאָרווערטס געהען מיט דעם צייטגייסט, זייערע קינדער בעססער ערציעהען, נאָר אָביסיל שעניערט זיך איינער פאר דעם אַנדערן, אביסיל האָט יעדער מורא פאר דער מורא דאָס יורישקייט זאָלל ניט ליידען דערבייא, ווייל מען זעהט, בעוונותינו הרבים, היינטיגע צייטען שלעכטע בייששפּיעלע פאר זיך, מען געפינט שוין דאָרט זעהר פיינע יונגע לייט און בחורים, וואָס לערנען געשמאַק שפּראַכען און וויססענשאַפטען פערבאָרגענערהייט. עס געהט אַרויס פון דאָרט פּיעל צדקה און מאַנכעס איז שוין גערעגילט. אַ קליינע געזעללשאַפט אייראָפּעאיש געזינגטע מענשין טרעפט מען שוין אויך דאָרט, מאַנכע אונטער זייא זעהר פיינע, וואַהרהאַפט געבילדעטע. עס איז געווים אומרעכט צו בעשולדיגען דיא דאָרטיגע גרעסטע לייט, פון דער חסידישער וויא פון דער אויפגעקלערטער פּאַרטייא, אַז זייא זאָרגען נישט לטובת הכלל, נאָר דיא פער־שיעדענע קאַראַקטערע און ענטגעגענזעטצטע געזינונגען פּעראייניגען זיך צו אייגענניציגע אינטערעססין; אַ בעשולדיגונג וואָס איז דאָפּעל געגען דער נאַטור: קיין עושר וועט זיך ניט שטוציג מאַכין אָרימע לייט צו בעראַבעווען, ובפרט מענשין מיט בעקאַנטע עהרווירדיגע נעמין; צווייטענס איז אונמעגליך אַז מיט גאַנץ אַנדערע ריכטונגען זאָללין זיך פערטרויען איינער דעם אַנדערן מגלה זיין דיא פערברעכערישע אבזיכט. דאָס איבעל איז נאָר, וואָס קיין אחדות איז נישט דאָ, יעדער ציעהעט אויף איין אַנדערער זייט; נאָך שלימער איז, איטלעכער זאָגט זיך אָב זיין דעה בייא זיך אין דער היים, אין בית המדרש, אין קלויז, אונטער זיין עולם, זעצט אויס פעהלער, נאָר זוכט נישט דיא עצה זייא אויסצובעססערן, דערווייל בלייבט עס בייא אַלטין און עס פיהרט זיך וויא אַ שיף אָהן אַ רודער, אָט אבי איבערצושטערכין: דאָס מאַכט פּיעל מיסבריך, פיעל אונאָרדנונג און קאָסט דיא גימיינדע מאַססין געלד אָהן אַ צוועק; עס נעהט פיעל לאיבוד אויף לאַטען אויף שמיערען, אויף פערשטעללטע נעמין, איז ניט מעגליך קיין חשבון.

נאָר וואָס האָט מען צו רעדין פון עבר, דאָס איז שוין פערפאַללין, דיא אללע פּראָשעניעס, אללע שילדערונגען, זייא זאָללין אפילו 75 פּראָצענט וואָהר זיין, וועט מען

עס

עס שווערליך בעווייזן און גאָך אללעמין וועט דער אבשטשעסטווא לחלוטין גאר נישט ארויסקומען; עס פֿיהרט נאָר צו מראָץ, און אָבצושרעקין יערין בעססערן מענש וואס היט זיין כבוד, זיך ניט צו וועללין מישין אין גימיינדע אנגילעגינהייטין; ווענין גלוסט זיך עס בעלידיגט צו ווערין פֿאר זיין מיה? דערמיט האלט מען נאר אויף דיא פֿער־בעססערונגין און העצט דיא געמיטהער, עס זאלל זיין אַ פירוד הלבבות.

גלייכער וואלט גיוועזין מען זאלל בעסער דענקין אויף להבא דיא וואהרע פֿעהלער ראדיקאל אויסצובעססערן, וועט שוין ממילא אויפֿהערין מיסברויך. דער עיקר איז, זיך ערנסט צו נעהמין מיט פֿעראיינגטע קרעפֿטין, אללעס צו צענטראליזירין. מיר האפֿפין אז דיא 30 רעפּרעזענטאנטין וואס דיא גימיינדע האט גיוועהלט, וועלין אללעס רוהיג אונ פֿערנינפֿטיג איבערלעגין, וויא זייא זענין עס ווירקליך אים שטאנד. יעדער זאלל נאר אוועגלעגין, בשעת ער קיממט צו דער זיטצונג, זיין פֿארגיפֿאסטע מיינונג; עס זאלל אויפֿהערין דאס מיסטרויען וואס דיא פּארטייען האבין איינע גענין דער אנדערין; מען זאלל ניט אריינלעגין אין יערין טווענר שפיצען און קלערין וואס קיין שונא איבער־טראכט נישט; נאר געהן מיט דעם גראדען מענשינפֿערשטאנד, וואס פֿעהלט זייא ב"ה ניט, און מיט ריינע גיוויסין איממער דאס אללגימיינע וואהל פֿאר דיא אויגין. זועט נעווים בערדיטשוב אין קורצער צייט פֿערדיענין צו בילדען אַ מוסטערגימיינדע פֿאר גאנץ רוסלאנד, עס וועלין זיך דאָרט פֿעראיינינין — תורה, יראת שמים, חכמה אונ מעשים טובים, אונ דאס זענין בייא נוט איינגעפֿיהרטער ארדנונג, דיא בעסטין מיטטעל צו העבין דען וואהלשטאנד אין שטאָדט. בערדיטשוב איז טאקי גיפֿאללין, מאנכע פֿאָרטהיילע זענין איהר אוועקגיפֿאללין, עס זענין אבער נאך דאָ גענוג קוועללין אונ נייע קענין גישאפֿפֿין ווערין; עס פֿעהלט נאר לייזער גוטער ווילליין אונ איינהייט בייא דיא קעפּ, ארדנונג איינצופֿיהרען, אונ פֿלייסיגע הענד צו בעארביימין. דיא גרויסע זאללין נאר אביסיל מיה צולעגין, ניט נאר פֿאר דען אויגינבליק צו זארגין, נאר אין תכלית אריין פיר דיא צוקונפֿט, אונ דיא מאססע זאלל נאר האבין מעהר סאָלידעס פּראקטישעס וויססין, וואָלט בערדיטשוב גיקענט נייא אויפֿבליהען. דיא אייזענבאהן קענן, צום פֿאָרטהייל בענוצט ווערין, פֿאבריקען וואָלטין פֿיעל שפֿע אריינגעברענגט וכדומה.

אויף איינגע הויפּטזאכין ערלויבין מיר זיך נאָך אַ מאָל דיא אויפֿמערקזאמקייט דעם גייען פֿאָרשטאנדעס נאָכדריקליך צו לענקין, וואס זענין נאך אונזער מיינונג דיא אורזאכין פֿון אללע איבעלשטענדע אין דער גימיינדע און פֿערדיענין פֿאר אללעם בעריק־זיכטיגעט און אבגיהאָלפֿין צו ווערין.

1) דיא צערשפּליטרונג אין 81 בעטהייזער איז שעדליך לטובת הכלל. עס מוזין פֿיעל אבגישאפֿט ווערין, בעזאָנדערס דיא גירונגענע אונ דיא וואס זענין עטליכע אין איין הויז ארער נעבין איינאנדער, אונ דיא גרויסע שול זאלל בילדען אַ צענטראלפּונקט. עס וועט אייך איינשפּאָרין דעם עולם פֿיעל אומזיסטע ארסגאבין.

2) איינע ארדנונג אין דער ערציעהונג, אונ אים אונטעררינכט דער יוגענד אנגע־פֿעהר וויא מיר האבין אויבין פּראָפּאָנירט. דאס איז העכסט וויכטיג אונ דרינגענד, עס איז אַ שאָד צייט צו פֿערליערען. זייא דארפֿין עס מהון פֿון נאָטט'ס וועגין, פֿון אונזערע ברידערס וועגין, דער רעגירונג צו ליעב, אונ לכבוד כל ישראל.

אויך זייא האבין קיין צווייפֿעל ניט צו דעם פּלאן, איידער מען זעהט אין דער ווירקליכקייט

ווירקליכקייט אז דאס איז צוועקמעסיג וויא עס שיינט אויף דעם פּאַפּיער; אחער עס איז שווער מיט איין מאָל אַזאַ איבערקעהרעניש אים אלטין אבגילעבטין צוועקלאָזין סיסטעם צו מאכין; זאָללין זייא דערווייל אנפֿאנגין מיט 5 עלעמענטארשולען אונ 3 דרייקלאסיגע, ווענן מעגליך אויך אַ ישיבה מיט אַ פּראָגימנאזיום; אבי דער אנפֿאנג, דער רעגירונג צו הילפֿע צוקוממען. מיר זענין איבערצייגט, אז קוים וועלין דיא ערשטע גימיינדע שולען גיעפֿפֿינט ווערין, וועלין זייא אזוי פֿיעל זיין, אז מען וועט מוזין נאך נייע ערריכטען.

3) איינע איינגרייפֿענדע נייע אָרדענונג אין דעם סיסטעם פֿון דער טאַקסע. מיר קענין זייא נישט ראָטהען וויא טהייל פֿאָרטשריטטסמענער בעהויפּטין דיא פֿליש טאַקסע זאָלל גאנץ אויפֿהערין אונ שטאט דעם זאָלל גימאכט ווערין אַ הערכה אויף דיא בעלי בתים. נור נאַטירליך מוז מען זעהן אללעס צו בעוואָרנען, עס זאלל ניט אזוי פֿיעל קאַליע ווערין. דערצו דארף מען בעריקזיכטיגין מעהרערע ענינים, אונ אללעס מיט ערלויבניס דער האָהען רעגיערונג.

א) זאלל מען קודם כל זוכין וויא מעגליך דיא סמעטע צו פֿערקליינערן. פֿיעלע זאכין קעננען געשטריכען אָדער פֿעמינדערט ווערין, ווען מען וועט נאָר איבערוויגדען דאס אלטע סיסטעם — אללעס, אפילו דאס אונגרעכטע אָנצורופֿין חוקה. פֿאר וואס זאלל קהל בילליגען איין עולה ווייל זיא האט לאנג גידויערט? — דאגעגין זאלל אללעס וואס דיא גימיינדע דארף ווירקליך אויסגעבין, שטעהן מיט דעם רעכטין נאָמין, אונ מען זאָלל זיך מיהע געבין דיא רעגיערונג זאָלל אללעס בעשטעטיגען. בייא וועניגער הוצאות אונ אללעס גיזעצליך, וועט קיין מיסברויך ניט קענין פֿאָרקוממען, אונ מען וועט ניט האבין קיין סודות וואס קאָסטין אָהן קאָנטראָלע, אונ מען וועט פֿערשפּאָרין אַ שתדלן.

ב) זאָלל מען זעהן דיא הכנסות צו פֿערגרעססערן פֿון אנדערע קוועללין. למשל דער עולם איז שוין דאָרט גיפּאסט דארויף, דיא פֿעדערן פֿון עופות אוועק צו געבין, אונ דאס קענן דער גימיינדע איינברענגין 3000 רו"כ, דארף מען אוודאי ניט קוקין אויף פּוסטע חוקות. צי דיא שוחטים וועט מען דארפֿין דערוועטצין, יאָ גאנץ רעכט, דיא וואס זענין נעטהיג; זעהט נאָר ערשט אקוראט אויב מען דארף האָבין אזוי פֿיעל שוחטים מיט מנקרים, אויבער מנקרים, אויפֿזעהר אונ קוקער אויף זייא? יערע מעלכטיגע חסידישע סעקטע מוז האבין אַ שוחט וואס איהר גוטער יוד האָט אָבגיקליבען? וואהר־ליך יענער וועט אויך ניט יודין מאכיל טריפֿות זיין. מאכט מען נאָר עקאָנאָמיע אין דאר־מאָיעדים, וועלין דיא איבריגע האָבין פרנסה בכבוד.

ג) אז דיא הכנסות וועלין פֿון אנדערע לייכטע קוועללין האָבין אַ צושפּרונג, אונ דיא הוצאות וועלין גערינגער ווערין, וועט קהל דארפֿין פֿון דער טאקסע פֿיעל וועניגער. מען דארף דער עיקר פֿערזאָרגין מיט אללעמען וואָהלטעהטיגע, אונ ערציעהונג אנש־טאלטין ניטצליכע אונ נעהטיגע גימיינדע בעאמטע זעטסקי פּארצאהלונגס. אונ דארויף דארף דער אקציז ניט פֿיעל בעטרעפֿפֿין, אונ בייא דעם אונגיהייערן בעדארף פֿון פֿלייש אין אַזאַ גרויסער גימיינדע קיין עה"ר, דארף מען דאס גאָר ניט פֿיהלען.

ד) בלייבט נאך צו בעוואָרגין דיא פּאָדריוען אונ דען דיפֿפֿערענץ פֿון כשר צו טריפה פֿלייש. פֿיר דען ערשטען איבעלשטאנד גלויבין מיר וואָלט רע[illegible] גיוועזין מיט בעוויליגונג דער רעגיערונג פֿעסטצוועטצין אז סאָלדאטין זענין בעפֿרייעט פֿון טאקסע נאָר פֿון פֿלייש

וואס

וואס זייא נעהמען אין דער שטעדטישער יאטקע, אונ דאריבער זאלל געפיהרט ווערין
א קאנטראלע; ווייא באלד ער פיהרט אריין פון אויסער דער שטאדט מו ער צאהלען
אקציז, חעט ער אבער פעקלין, חוץ דעם שטראף פערליערט ער זיין פריווילעגיום. עבענ-
זא וואלט מען גיקענט א שטארקערן קארדאן ארומציהען ארום דער שטאדט וויא גרוס
דער אומפאנג מעג זיין, אבי בעזעטצין מיט טיכטיגע עהרליכע שומרים. איבריגינס
וואלט מען אפשר דאך גיקענט אבנעהמען דיא מקומות צרות, עס איז נאר פערבונדען
מיט אביסיל מעהר מיה, דיא רעגיערונג וועט פיעללייכט אויך אונטערשטיטצען, אונ
חאטש דיא 3 גובערניס זענין אבגיזונדערט, אינרעססען שטעהן זייא דאך אבער אונטער
א צענטראל פערוואלטונג, אונטער דעם גענעראלגובערנער. מען דארף ניטש פערגעססין
אז דיא העכערע רעגיערונג וועט זעהן מען מאכט א גאנץ נייע עהרליכע ארדנונג, מען
פערזארגט דאס שול וועזין, דיא וואהלטהעטיגע אנשטאלטין אונ דאך איז מען בעמיהט דיא
לאסטען פונ'ם פאלק צו פערגרינגערן; וועט זיא בעשטיממט אללע ניטצליכע אונ גיזעטצ-
ליבע מאסרעגעלן אונטערשטיטצען.

די צווייטע וויכטיגע אורזאכע פאר וואס כשר פלייש איז טהייער, וועט מטילא
בעזייטיגט ווערין מיט דער ערעפפנונג דער באהן פון בערדיטשוב נאך קיעוו. עס ווירד
זעהר לייכט זיין זוממער גענין טאג אונ ווינטער אפילו בייטאג פריש פלייש קיין קיעוו צו
פיהרען, זאבאלד דיא געטרפהעטע בהמות וועלין איבערשטייגין דער ערטליכען קריסט-
ליכען קאנסאמאציאן, אונ מען וועט ניט געטהיג האבין צו פערקויפין האלב אומזוסט
אונטער דעם קרן, אדער אויסשמעלצין אויף חלב, אונ דער היזק זאלל מוזן פאללין
אויף דעם ביערנע שטיקיל כשר פלייש. דיא יודישע קצבים וועלין תמיד קעננען קאנ-
קורירען מיט קיעווער, ווייל זייא וועלין צופריעדען זיין מיט קליינעם פראפיט, אדער
קרן ארויס איז אויך פאר זייא גענוג, פערדיענען זייא דאך אן דעם יודישין;
מטילא אז מען וועט בעווארנען דיא סאלדאטין אונ פינדען איין, אבואטץ פאר
דעם טריפה פלייש, וועט איינערזייטס דער פרייז פון כשר פלייש ניט טהייער זיין;
אנדערערזייטס אז דער דיפפערענץ וועט ניט גרויס זיין, ווייל דער אקציז וועט קליינער
זיין, דיא מיסברייכע וועלין איינגיהאלטין ווערין, קאסטשפיעליגע סורות וועלין אויפהערען,
וועט אויפהערין דער קאנטראבאנד. פון א קליינינקייט וועגין וועט קיינער זיך ניט וועלין
אבגעבין מיט דעם געשעפט, אונ יעדער וועט גערנער צאהלין עפיס טהייערער אין דער
יאטקע בכשרות פאר זיכער כשר פלייש.

לייכטער וואלט נאך גיוועזין, מען זאלל מאכין אקציז ניט פון דעם פוד וואס פאלט
שוין אונטער א קאמפלעצירטען קאנטראליע, נאר פשוט פונ'ם אקס, אזוי וויא בייא עופות,
מען זאלל מאכין א פעסטגיזעטצין טאריף אזוי פיעל קוממט פון איין אקס, אזוי פיעל
פון א קוה, א קעלביל, א שעפעלע. דער בעל טאקסע שטעללט פון זיך א נאמן וואס
נעמט צו דיא קוויטליך פון דיא בהמות וועלכע זענין כשר, אונ פון דער גימיינדע מעג
אויך איינער גיזעצט ווערין אכטונג צו געבין, עס זאלל ארדענטליך צוגעהן. עבענזא
זאלל מען אבשאפפען בעזאלדעטע שוחטים פון דער גמיינדע קאססע; דיא פארשטעהער
מיט דעם בית דין נעהמען אויף שוחטים, וועלכע האבען סמיכות פון רבנים לומדים,
גיט גוהה פון צדיקים, אבי זייא זענין געשיקט אין זייער מלאכה אונ עהרליכע יודין,
אונ זייא שטעהן תמיד אונטער אויפזיכט פון דען פארשטאנד. נאר גיצאהלט בעקוממען
זייא.

זייא פונ'ם שטיק וויפיעל עס ווירד כשר. דאס וועט זיין אין אללע בעציעהונגען פאר-
טהיילהאפטער, קהל'ס קאססע פאללט אראב א שווערע לאסט, דיא שוחטים וועלין
אויך צופריעדען זיין ניט פון דעם צוגעציילטען גראשין צו לעבין, וואס יעדער מענש
פיהלט זיך דרינין בעשרענקט, דאריבער רייסין זייא דיא שטיקליך פלייש וואס פאללין
אויף דער טאקסע, ווארין דער וואס לעגט אנידער איין אקס צו דער שחיטה, רעכענט
וויפיעל איהם געהט אראפ אז ער ווירד כשר, אונ ערשט ווערין דיא שוחטים קצבים אונ
האנדלין מיט פלייש, אזוי וועט מען זייא בעצאהלין זייערס פון א גסה אונ פון א דקה אויך פון
עופות, פערהעלטניסמעסיג וויא מען זעהט יעצט ארויס וויפיעל עס ווירד פערצערט אין
שטאט, לויט פערגאנגענע יאהרין, אונ וויפיעל דיא נעטהיגע שוחטים דארפין אויך צום
לעבען ברווח, ווייטער קעהרען. זייא זיך צו קיין שום שפארטעל נישט אן, זייער זאך
איז צו שעכטין אונ צו בדקינן, ווירד כשר גיט מען איהם זיינס שכר טרחה אונ גענוג,
קיין שטיקליך פלייש פון בהמות, קיין פערדינען קעהרען זיך צו איהם נישט אן. העכסטענס
פעניס פון גענז אונ פיסליך טבת אונ שבט, וואס איז א גאנץ אלטער מנהג, אויך האט ער
קיין זינן נישט. — אזו וואלט אויך גידארפט זיין מיט עופות, בעשטיממען וויפיעל עס
קוממט איהם פאר יעדער טין, אדער דורכשניטליך. — מיר געבין דא ניט אויף זיין נייעס,
אזוי פיהרט זיך יעצט אין דיא שטעדט וואו דיא פאכט האט אויפגיהערט, אונ אז
ווארשא, לובלין, זאמושטש, אונ אנדערע גרויסע עכט יודישע קהלות פיהלען דרינין
נישט קיין אנשטענדיגעס, מעג מען אין בערדיטשוב אונ אין גאנץ רוססלאנד זייא
נאכטהון.

מיר האפפין אז דער פארשטאנד אין בערדיטשוב אונ דיא גאנצע גימיינדע, אויך
יחידים, סיי דיא וואס מיר האבין מיט גוטס גיוויסין געלויבט, סיי דיא וואס מיר, אויס
אויפריכטיגער פריינדשאפט אונ לטובת הכלל, אויף מאנכע זאכין אויפמערקזאם גימאכט,
אללע וועלין אונזערע ווערטער ניט דייטין צום שלעכטין אונ וועלין ארויסזעהען אז אונזער
כוונה איז געווים צום גוטין, עס זאלל זיין רעכט פאר גאט אונ שעהן פאר לייט, ניטצליך פאר
דער גימיינדע, פאר דיא איינוואהנער, פאר זייערע קינדער אונ פאר יעדען איינצעלנען בעזונדער,
אונ מוסטערהאפט פאר אונזערע ברידער אין אנדערע מקומות. וועט מען נאר אונזערע בע-
מערקונגען אויף דער ארט אויפמערקזאם בעטראכטין, זענין מיר איבערציינט, וועט מען ניט
אללעס, על כל פנים פיעלעס וועט מען אין זייא וואהר אונ ריכטיג פינדען. קוים קוממט
מען צו דער איבערציינונג, וועלין שוין כמילא אללע ווינשין אונ זארגין אבצוהעלפין.
בייא יעדער קראנקהייט, עס מעג זיין אים קערפער איינעם מענשין, אדער אים גימיינדע
קערפער, איז דער עיקר צו וויססין וואס פאר א קרענק דאס איז אונ אין וועלכען גליעדער
זיא זיצט; דערמאל געפינט שוין דער דאקטאר דיא מיטטעל זיא צו היילין. נאר דיא
צערשטערטע ארגאניזאציאן העממט דיא צירקולאציאן פונ'ם בלוט אונ ברענגט ארויס
פיעבער, קוים בעווירקט מען דורך געאייגנעטע מעדיצין א גערעגעלטע ארגאניזאציאן,
פליעסט דער לעבענסשטראם רעגעלמעסיג, אונ אללע גליעדער ערהאלטין פון איהם פריש
... — עס וועט אונז זעהר פרייען אז אונזער מיה אונ אונזערע הוצאות וועלין נישט
זיין אומזיסט. כדי אפפערן צייט אונ געלד אונ שטרענגין זיך פאר אונזערע ברידער צו
קעננין, וואס דאס איז דער היפטצוועק פון אונזער רייזע; מיר האבין נירגענדס אנשפרוך
גימאכט אויף בעלאהנונג.

איבעראלל

איבעראַלל חירושט מען זיך, היינטיגע צייטן אין דער פּראַקטישין מאַטעריעללין וועלט זאַללֿ׳אַ מענשֿאַללעס אוועקלעגין אונ אַזאַ רייזע אונטערנעהמין אָהן אַ שום צוועק פֿאר זיך; עס קריעגֿט נאָר נישט אין קאָפּ אריין. דאָך לאזין ערות זאָגין אללע גימיינדען וואס מיר האבין בעזוכֿט, אויב מיר זענין אויף גיטרעטין אלס מחבר, אלס רעדאַקטאָר זאמלען פּרענומעראַנטין. ווענינסטענס העטטין מיר געווינשט אז אונזער אפּפֿער זאָלין חאָטש ניטצליך זיין אונזער נאַציאָן, אונזערע גלויבענס גינאָססין, וועט דאס זיין דער בעסטער לויהן פֿאר אונז, אונ וועט אונז איינגעבין נייען מוטה ווייטער צו ארבייטין-לטובת הכלל, וואס דערצו ווללען מיר ווידמען אונזערע לעצטע ביססעל׳יאָהרין. אוודאי אין דעם גראַד וואס אונזער אנשטרענגונג וועט אנגילענט זיין, וועלין מיר זיך אנגעשפּאַרנט פיהלען צו ארבייטין מיט אַ רוהיג געמיטה אונ מיט חשק. איף בערדיטשובער גימיינדע ליעגט דאַהער דיא הייליגע פּפליכֿט אונז איין בעוויז צו געבין אז אונזער מיה איז נישט אומזיסט, אונ מיר ערווארטין מיט אונגערולד אים געלֿסטין צו הערין אז מיר האבין וויפיעל נים איז געפֿועלט. חכות הרבים וועט זייא ביישטעהען צו גייסטיגער אונ מאַטעריעללער פֿערבעססערן איהרער לאגע.

ענדע

שנאָרער אסס׳ן
ווינקעל גרופּע
ביאַליסטאָק
LIBRARY of the WINKEL GROUP
SHNORER ASSN

סטאַטיסטישע טאַבעללע

פון יודישע מייסטערס אונ געזעללען וועלכע זענין פערשריעבען אין בערדיטשובער צעך.

		מייס׳	געוועל׳
1	שניידער	125	200
2	שוסטער	195	225
3	קירשנער	65	75
4	קצבים	45	30
5	סטאָליארים	65	120
6	מאליארים	10	
7	פֿארבער	10	
8	גלעזער	15	
9	בלעכֿער	50	75
10	קאָטליער	6	8
11	(מעשיאָנזשיקים ובראָנזאָוו-טשיקים)	5	
12	אָליוויאנטשיקים (ציננגיעסער)	2	
13	זייגערמאכֿער	10	5
14	יובעליער (ברילאָנטשיקים)	35	15
15	צורפים	15	10
16	טשיזאָנטשיקים	4	
17	תחימה שטעכֿער	1	
18	דרוקער	4	
19	שטוקלער	25	10
20	שפּיננער	10	5
21	טליתים מאכֿער	10	5
22	מיטשניקים	15	25
23	איינבינדער	25	15
24	קעלנישוואססער מאכֿער	3	
25	סופרים	7	
26	באָרנערים	20	5
27	רימארזשעס	20	6
28	טאפעצירער	4	
29	בעקער	30	10
30	קאנדיטערים	5	4
31	לעקיכֿטמאכֿער	8	2
32	קאָוואלים	22	15
33	שלאָססערים	12	
34	וואטטענמאכֿער	10	
35	גרעטפעלמאכֿער	3	
36	(באנדאושיטען אונ העקעשקי מאכֿער)	10	2
37	גארבער	8	
	ס״ה	909	867

		מייס׳	געוועל׳
	טראנספּ׳	909	867
38	שטריקמאכֿער	7	2
39	רערני מאכֿער	1	1
40	זיפענמאכֿער	2	
41	קאָראָבקע מאכֿער	6	
42	פּאריקמאכֿער	6	
43	קאָלעסניקים	25	8
44	וייפּענמאכֿער	4	2
45	שפּילקע מאכֿער	3	
46	נאדעלמאכֿער	3	5
47	לעכֿטציעהער	20	
48	קאמענמאכֿער	3	
49	שפּיעגעלמאכֿער	5	
50	שוחטים	12	
51	מנקרים	6	
52	מפשיטים (שינדער)	10	
53	קרופּניקים (קאשע מאכֿער)	30	20
54	רופאים	25	
55	כלי זמר	75	
56	מוליערים	60	
57	טשעסליערים	100	
58	טרעגער	150	
59	וואססערטרעגער	70	
60	קעססעלמאכֿער	9	6
61	עסיגמאכֿער	4	4
62	פּארטשיקים	60	
63	שניצער	5	
64	בערשטילמאכֿער	3	
65	האָלצזעגער	50	
66	בלאָטארניקים (?)	5	2
67	טאָקארים	6	5
68	קואסניקים	10	
69	מוקיוואָזים	30	
70	לייםפֿיהרער	25	
71	קנעפּילמאכֿער	2	3
72	בלומענמאכֿער	3	
73	שלייפֿער	4	
74	שוהזאָקמאכֿער	5	
75	שהעבילמאכֿער	5	
76	ציגארענמאכֿער	10	
	ס״ה	1768	925

		מייס'	נעוועלי'
	ט"פ	1768	925
77	טיטון שניידער . . .	80	
78	טאשיניסטען	25	
79	שינדעל שלעגער . . .	10	
80	קאַנאַוואלים	2	
81	גרעבער	30	
	ס"ה	1865	925
	ט"פ	1865	925
82	בלייאַוואסניקים (?) . .	6	6
83	בערלינערבלויא ארבייטער	2	4
84	שרויטען מאַכער . . .	2	2
85	עהלמאַכער	3	3
	ס"ה	1878	940

אנמערקונג

אוסער איניגע מלאכות וואס מיר ווייסען ניט זייער בעדייטונג, געפינענו מיר אועלכער צעכען וואס זענין גאַר ניט קיין מלאכה, וויא למשל: מיטשניקים, טרעגער, וואססערטרעגער, האָלצזעגער, מקוואָזים, לייטפיהרער, גרעבער; וויא עס שיינט זענין דאס דיא קלאססע „נייע רעסעסלענני צעך" וואס מען האט גומאכט בשעת עס איז ארויסגעקומען מען זאָלל איינטהיילען יודען אין 4 קלאססען אונ דיא. פינפטע זאָלל הייסען „טונאַיארצי". דערמיט איז אויך פערענטווערט וואס דרוקער, סופרים, זאָגאר כלי זמר, וועלכע געהערען צו פרייע קינסטע האָבון אויך צעכין. אויך האט מען גימאכט אוים קצבים אונ שינדער בעזונדערע צעכין. אויפפאלענד איז נאָר וויא קוממען שוחטים אונ מנקרים צו אַ צעך, דאס זענין דאָך פונ'ם כלי קודש, אזוי גוט וויא דיינים אונ חונים? — נאָך אללעס וועהט מען אז מען קענן זיך אויף יודען אין בערדיטשוב נישט בעקלאָגען, זייא בעשעפטיגען זיך ניט מיט האנדווערק. דיא פראגע איז נאָר היא דיא איינענטליכע האנדווערקער זענין פעלקאָמטען אין זייער מלאכה, אונ אייב זייא האָבען גענוג ארבייט זיך צו ערנעהרען? — דאס וואס פועלים זענין וועניגער וויא מייסטערים קענן מען פערענטווערין טהיילווייזע, וויל פיעלע מלאכות וואס צעהלין אַ סך מייסטערם, זענין נישט קיין מלאכה וואס מען דארף לערנען דיא תורה, אויף זייא איז מקוים געוואָרין דאס שפריכוואָרט „בידע נאַאוטשיט", וויא לעהמפיהרער, וואססערטרעגער, טרעגער וכדומה. אנדערזייטס קען זעהר זיין אז טהייל פערשרייבען גאָר נישט דיא געזעללען, פטור צו זיין פון צעכגעלד, אָדער זייא האָבין נישט קיין דאָקומענטע. מעהר חידוש מען געפינט נישט פערשריעבען קיין לערנייונגליך!

דער שולען, בתי מדרשים אונ קלויזען אין בערדיטשוב.

פון פאר 1865

1 סינאַגאָגע מעיר ישן
2 „ מעיר הדש
3 „ מאחורי הגרעבליע
4 „ מנעמיריווקע
5 „ מרחוב ביליפאלע
6 „ קאָהר שול (נייליך בעשטעטינט)

בתי מדרשים אונ קלויזען

1 בעקעריש
2 שניידעריש מעיר ישן
3 דעם רבי'ס בעיר ישן
4 צינקעריש
5 חבורה קדושה
6 ר' הירש דער רביצינס
7 גרויסע קלויז
8 פוילישע אָדער ליטווישע
9 ר' ידידיה'ס
10 שינדעריש
11 ר' משה שמואל'ס
12 טרעגעריש
13 חוטבי עצים
14 מענדעלואָהנס
15 ר' הירש ליבערס
16 ביטנביארקין
17 מיליארסקי
18 קרופניקים
19 זיטאמירער
20 וואססערטרעגעריש
21 ר' זלמן יוסילס
22 מכניסי אורחים
23 כלי זמר
24 ביקור חולים
25 טיטשניקים,
26 אָפרהי
27 אָרטענבערגישע
28 זוסקינדישע (סקווירער)
29 פעכטענהאָלץ
30 קירשנערישע
31 נעבען דעם אלטען בית עלמין
32 ראָזנאָשטיקים
33 דעם יאנובער רבי'ס
34 שוסטעריש
35 לנדא
36 קצבים
37 צורפים בת"ת
38 משניות קלייזיל
39 היתום מעיר הדש
40 ביהמ"ד מעיר חדש
41 ליווראנטסקי
42 שניצעריש
43 ביה"כ הקטנה
44 מיכלזאָהנס
45 קאמינקע
46 מאנזאָהן
47 קאָטשיביוקער
48 דאנצים
49 ה' הירש וואָלף'ס
50 מעקלעריש
51 הירש מוכתה

נאך 1865 געעפינט

1 בלעכעריש
2 קאָריסטישאָוער
3 טשערנאָבליער
4 בית נייה ביה עלמין
5 כאלדאווער
6 מנין בבית פאלטים
7 מנין נעבען דער קלויז
8 אצל בית עלמין ישן בביה"כ של מוכרי הנרות
9 מנקרים
10 חבדסקי } אונטער איין
11 קארלינער } דאך מיט דער
12 שטוקלעריש } שול אויפ'ם אלטען ביה עלמין
13 בו אָווער
14 חייטים בבית ר' יוסף הריף
15 מנין בבית ר' הירש שרויטען-מאכער

16 מנין בבית ר' בורך סימאקאוו
17 } אהן נעמען אויף דער
18 } בראָדער גאס
19 באנדארסקי
20 תהלים שול (אָנגעברענט)

21 מנין בבית שוהם קאטשיביאקע
22 מנין בחצר אהים קליינער
23 מנין בבית סאָקאָלסקי
24 מנין אויף דער ציגעלני
בראָדער גאס

ה

סטאטיסטיק

מנולדים, נפטרים, חתונות, גיטין, פון 4 יאהר

	1 נולדים		2 חתונות	3 גיטין	4 נפטרים	
	זכרים	נקבות			זכרים	נקבות
1861	953	547	384	146	1025	952
1862	928	621	367	142	1008	935
1863	882	521	385	112	744	656
1864	828	530	344	114	796	765
1865	795	478	382	125	1274	1218
1866	650	360	410	120	1161	1110
1867	758	359	385	117	703	730
1868	781	524	421	128	795	729